

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kouzelná pohádka jako prostředek k
naplnění cílů předškolního vzdělávání

Vypracovala: Bc. Kateřina Čáslavová

Vedoucí práce: PhDr. Ing. Zuzana Maňourová

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramen uvedených na seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č.111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponenta práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním výsledků své kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 20. 6. 2015

.....

Kateřina Čáslavová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní PhDr. Ing. Zuzaně Maňourové za její cenné rady, předané zkušenosti a zpětnou vazbu při vedení bakalářské práce, dále bych chtěla poděkovat za provedení korektury textu a anotace v anglickém jazyce Bc. Kláře Kunclové, v neposlední řadě děkuji své rodině za vytvoření dobrého zázemí a dodání psychické podpory pro napsání kvalifikační práce.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje klasickým lidovým pohádkám, pojednává o jejich vzniku, šíření a proměnách přístupu k nim, stanovuje jejich základní potenciál a přínos pro vývoj dítěte. Porovnává pojetí Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání a obsahu klasických lidových pohádek se záměrem určit, do jaké míry mohou naplňovat současné požadavky výchovy a vzdělávání a to konkrétně rámcové a dílčí cíle zmíněného vzdělávacího programu. Završením práce je vytvoření manuálu práce s pohádkou, který shrnuje poznatky získané z analýz.

Annotation

The bachelor's thesis focuses on classical folk tales and deals with their origin, propagation and transformation of the approach towards them, determines their basic potential and benefit for child development. Compares common focus of the framework educational programme of preschool education: „Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání“ and content of classic folk tales with the intention to identify to which extent they can fulfill the current demands of education and training, and specifically partial goals of the mentioned educational system. The Completion of the work is the creation of the manual work with fairytales, which summarizes the findings learned from the analysis

ÚVOD	7
A. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Vymezení lidové pohádky	8
2 Původ kouzelné lidové pohádky	8
3 Žánrové vymezení pohádky	11
3.1 Morfologie pohádky	13
4 Psychologické aspekty pohádky	14
4.1 Potenciál pohádky z hlediska zvláštností vývoje osobnosti v předškolním věku 15	
4.2 Výstavba pohádky jako kvalitní aspekt podporující zvláštnosti dětského myšlení	16
5 Současné pojetí předškolního vzdělávání a Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání	17
B. METODOLOGIE.....	19
Výzkumné cíle	19
Výzkumné metody	19
Výzkumné otázky	20
C. ANALYTICKÁ ČÁST	21
1 Kouzelná lidová pohádka ve vztahu k rámcovým cílům předškolního vzdělávání dítěte.....	21
1.1 Rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání	23
1.2 Osvojení hodnot a postojů, na nichž je založena naše společnost	24
1.3 Získání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost.	25
2 Kouzelná lidová pohádka ve vztahu ke vzdělávacím oblastem a dílčím cílům předškolního vzdělávání	27
2.1 Dítě a jeho tělo	27

2.2	Dítě a jeho psychika	32
2.3	Dítě a ten druhý	52
2.4	Dítě a společnost.....	61
2.5	Dítě a svět.....	68
2.6	Shrnutí analytické části	72
D	MANUÁL PRÁCE S POHÁDKOU	75
1	Zásady pro práci s pohádkami	75
2	Stálá nabídková činnost	77
3	Ukázky konkrétních pohádek ve vztahu k obsahu RVP PV.....	78
3.1	Tři prasátka.....	78
3.2	O neposlušných kůzlátkách	79
3.3	Perníková chaloupka	79
3.4	Neohrožený Mikeš	80
3.5	Sněhurka	81
3.6	Červená karkulka.....	81
3.7	Včelí královna /Tři zlatá péra	82
	ZÁVĚR.....	84
	Seznam použitých pramenů a literatury.....	87
	Internetové zdroje	89
	Seznam příloh	89
	Přílohová část.....	90
	Příloha č. 1	90
	Příloha č. 2	92
	Příloha č. 3 - Záznam realizace tří denního celku s pohádkou Tři prasátka.....	102

ÚVOD

Ke zpracování kvalifikační práce jsem si vybrala téma lidových pohádek. Prvním impulzem pro vytvoření bakalářské práce byl ústup tohoto esteticky kvalitního uměleckého žánru. Žijeme v době, kdy vliv médií a množství televizních programů a pořadů pro děti vytlačují dříve obvyklé způsoby zábavy i výchovy a vzdělávání dětí. Spolu s technickým pokrokem opouští naši každodennost lidová kultura, mezi níž patří lidová pohádka. Další příčinou, která pro mne byla meritem i při zpracování práce bylo vědomí velkého potenciálu pohádek v oblasti pedagogické a psychologické.

Práce je rozdělena do částí; teoretické, analytické a praktické. Úvodní kapitola je ryze teoretická a pojednává o vzniku pohádek, jejich šíření a proměnách přístupu k nim. Rovněž stanovuje základní potenciál pohádek a jejich přínos pro vývoj dítěte, zmiňuje základní odlišnosti kognitivních, psychických procesů dítěte předškolního věku a důležitost kouzelné lidové pohádky pro vývoj dítěte a jeho rozvoj fantazie, postojů, hodnot a orientace ve světě.

Navazuje kapitola analytická, jejímž záměrem je teoretické poznatky odborníků o kvalitách pohádky prozkoumat a následně určit, do jaké míry korespondují kouzelné pohádky se současnými požadavky na výchovu a vzdělávání, konkrétně jak mohou naplnit rámcové a dílčí cíle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. Od záměru sledovat uskutečňování dílčích kompetencí dítěte bylo pro nízkou ověřitelnost ustoupeno.

Ve třetí části práce došlo oproti původnímu záměru k největším změnám. V době vzniku zadání kvalifikační práce jsem předpokládala vytvořit výzkum směřovaný k pedagogům mateřských škol zaměřený na ověřování využitelnost potenciálu kouzelné lidové pohádky. V průběhu zpracování vyplynulo jako logičtější završení práce vytvoření manuálu práce s pohádkou, který shrnuje poznatky získané z analýz. Práce tak ústí od teoretických východisek k návodu na zrealizování poznatků.

A. TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení lidové pohádky

Vymezit pohádku a stanovit její jasnou definici stále není jednoduchou a jednoznačnou záležitostí. Pohádky se prolínají s dalšími folklórními žánry, s mýty, bajkami, humorkami, pověstmi či legendami a oddělit je od sebe je v některých případech velmi obtížné. V tomto smyslu nejsou všechny definice zcela dostatečné, například zhodnocení: „*Zábavný, zpravidla prozaický žánr folklórního původu s fantastickým příběhem.*“¹ Na první pohled nejsou zjevné žádné sjednocující prvky; tematika, délka ani počet postav. Teprve s obtížemi jsme schopni vnímat pravidla v kompozici jednotlivých pohádek. Jednu z nejvýstižnějších definic vytvořila Jana Čejková v díle *Vývoj literatury pro děti a mládež*. „*Lidová pohádka je epický žánr ústní lidové slovesnosti, jehož základem je umělecká fantastika nebo podobenství. Můžeme říci, že jejím nejstarším útvarem jsou pohádky kouzelné, jejich typickým znakem je zázračný obsah, nadpřirozený prostor a děj odehrávající se mimo náš čas. Vyprávění pohádek vyvěrává z hlubinných přání člověka a snových představ. Pohádky zůstávají neměnné, mají své dané role, které vycházejí z dávných archetypů.*“² Michal Černoušek definuje pohádku prostě a přesto výstižně. „*Pohádka je původně výtvar slovesné kultury, útvar, který žije vyprávěním a nasloucháním.*“³

2 Původ kouzelné lidové pohádky

Rovněž původ lidových pohádek není pro odborníky jednoznačný, a po dlouhá staletí vyvolával mnoho otázek, na nichž se vytvářely rozličné metodologie a přístupy k pohádkám. První velká vlna zájmu o pohádky vyvěřala z entusiasmů romantiků na konci 18. století, v době kdy dochází ke znovuobjevení lidu. Po etapě racionality a přesnosti, typické pro dobu osvícenství, se intelektuálové obracejí k již téměř zapomenutému dědictví prostého lidu. „*Vztah k folklorní pohádce iniciuje generace romantiků, kteří v ní a vůbec ve folkloru objevují jeden z pramenů poznání duše národa. Tato generace usiluje o zachycení její věrné podoby. Zakladatelskými osobnostmi jsou*

¹ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 472

² Čejková, J, *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež.*, s. 108

³ Černoušek, M, *Děti a svět pohádek*, s. 31

*Jacob a Wilhelm Grimmové.*⁴Ovlivnění vychází z filosofického díla J. G. Herdera *Myšlenky k filosofii dějin lidstva*, z učení založeném na víře, že každý příběh obsahuje skrytou duši národa. Je tedy nasnadě uvědomit si, že už prvotní způsob bádání po klasických lidových pohádkách byl poplatný jistému metodologickému přístupu, v jehož pravdivost Grimmové věřili, jedná se o přístup mytologický. „*Mytologickou teorii rozpracoval zejména Max Müller, zárodky pohádky kladl až do předhistorické doby a jejich postavy a motivy vykládal ve smyslu indických mýtů o slunci a kosmologických představ.*“⁵Také česká literatura měla v této metodologii velkého zastánce a to Karla Jaromíra Erbena a jeho žáky. Erbenův přístup se ještě vyděloval osobitým nahlížením na pohádky, vytvořil teorii zvanou Solarizační mýtus, podle níž v centru všech pohádek stojí myšlenka boje jara, světla, dobra proti zimě, tmě a zlu.

Migrační teorie naopak vychází z předpokladu, že pohádky se stěhují od národa k národu a každé nové prostředí je specificky formuje. Předním badatelem této teorie byl Theodor Benfey, který za pravlast považoval buddhistickou Indii.⁶ Odmítl tak předpoklad, že pohádky jsou vlastnictvím jednotlivých národů a vyvrátil představy romantických zapisovatelů.⁷ Kriticky srovnávací stanovisko, typické pro migrační teorii, rovněž uplatnili na konci 19. století významní čeští univerzitní profesori V. Tille a J. Polívka, oba se zasloužili o sběr pohádek a srovnávací metodou přiřadili české a moravské národní pohádky do širokého proudu světového folkloristického bádání. Věnovali se především komparaci a popisům jednotlivých motivů, které navzájem si velmi podobné jsou rozšířeny po světě. Závěr bádání byl deziluzivní ve smyslu snah objevit důkaz existence národních pohádek. Václav Tille došel k závěru, že většina pohádkových fabulí pochází ze sestupování umělé literatury do lidové tradice a to zvláště z knížek lidového čtení.

Na migrační metodu navazuje Finská škola s metodou historicko- geografickou, její přední zásluhou je podání soupisu pohádek takzvaného Aarne- Thompsonova

⁴ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 475

⁵ Šmahelová, H, Návraty a proměny, s. 27

⁶ Čeňková, J, Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež., s. 109

⁷ Šmahelová, H, Návraty a proměny, s. 27

katalogu přínosného tím, že představuje souhrn všech známých motivů klasických lidových pohádek. Přesto nedostatečné vysvětlení způsobu kolování pohádek a nevysvětlení otázky, jak je možné, že na různých částech světa se vyskytují pohádky si tak velmi blízké, podporovalo vznik nových přístupů k pohádkám.

Následující metody se snažily podobnost pohádek osvětlit bez prvotních předpojatostí, jedním z možných závěrů byla myšlenka, že pohádky do sebe začleňují odpovědi a otázky tak obecně lidské a skličující celé lidstvo bez ohledu na místopisné či kulturní diference. Již profesor Polívka ve svých závěrech konstatoval, že ne vždy musí pohádka nutně vyvěrávat z jednoho pramene. *„Ačkoliv jsem přesvědčen, že teorií migrační především se vysvětlují uspokojivě shody přečtených versí zapsaných v různých dobách u různých národů rozdělených hranicemi kulturně- politickými, náboženskými a jazykovými, přece nesnažím se vysvětlovati shody tyto za každou cenu pouze přejímáním a stěhováním, než kladu vždy též otázku nevznikly- li některé ty látky samostatně na místech různých za shodných okolností na základě obdobných dispozic psychických.“*⁸ Těmito slovy podpořil metodu antropologickou, proti níž se zpočátku výrazně vymezoval. *„Antropologická teorie, si možnost vzniku jedné látky na různých místech vykládala obecnými antropologickými a psychickými shodami, podobnými kulturními, hospodářskými a sociálními poměry- např. rodinnými vztahy, náboženskými představami apod. Jako první tuto teorii formuloval anglický antropolog Andrew Lang roku 1873.“*⁹ Vyjádřil svou domněnku, že původ pohádky nemusí být v konkrétní lokalitě, ale jeho pramen sídlí uvnitř lidské mysli, tomuto názoru byl velmi nakloněn W. Wund. Podle antropologické teorie čerpá lidová pohádka své náměty z primitivních náboženských rituálů, animistických kultů a uctívání zemřelých předků.¹⁰

Vladimír Jakovlevič Propp se na několika místech své rozsáhlé statě o morfologii vyslovil o předpokládaném původu odvážné tvrzení: *„Všechny pohádky co do své stavby náležejí k jednomu typu.“*¹¹ Jestliže jsou všechny kouzelné pohádky ve své formě tak jednotné, pravděpodobně pocházejí z jednoho zdroje. *„Společný zdroj neznamená,*

⁸Polívka, J. Pohádkoslovné studie, s. 26

⁹Šmalhelová, H, Návraty a proměny, s. 28

¹⁰ Čeňková, J, Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež, s. 109

¹¹Propp, V, J, Morfologie pohádky, s. 28

že pohádky přišly např. z Indie. Společný pramen může být i psychologické povahy nebo jim může být realita každodenního života.¹² Usuzoval přitom, že pohádky přecházejí v naraci jako záznam přechodových rituálů. „Rovněž mnohé z toho, co dnes považujeme za ryzí pohádkovou fantazii, má své kořeny v odlišném, historicky podmíněném způsobu myšlení, které například neznalo abstrakci, projevovalo se v jiném chápání času, prostoru a množství a mělo i své vlastní pojetí přírodních jevů a procesů, k nimž patřily především zrození a smrt. Odtud pocházejí motivy nadpřirozeného narození hrdiny, jeho rychlý růst atd.“¹³ Takové vysvětlení mělo za důsledek odsunutí zájmu od odhalování místopisného původu ke snaze o výklad symbolických hodnot pohádek.

3 Žánrové vymezení pohádky

Pohádky, dnes nejrozšířenější oblast dětské literatury, musely v průběhu let nejprve doložit, že jsou skutečně vhodným žánrem pro dětského recipienta. Odpůrci pohádek se v úvahách shodovali, že klasické pohádky nejsou vhodné pro rozvoj dítěte a hlásali, že pohádky původně nebyly určeny dětem. Doklady svých domněnek nacházeli u sběratelů z 19. století, když pátrali po tom, komu sběratelé svá díla odkazovali. Avšak o tom komu je odkazovala orální tradice, svědčí doklady starší nebo slova samotného Erbena, Dickense či Schillera „V pohádkách, které jsem slýchal v dětství, spočívá hlubší význam než v pravdě, kterou učí život. (Piccolomini)¹⁴ či už výrok Aristotelův „Pohádky jsou povídačky chův, kterými se snaží ukonejšit nepokojné děti v sen.“ Básník Louis MacNeice napsal: „Opravdové pohádky pro mne jako pro člověka znamenaly vždy mnoho, dokonce i když jsem chodil na střední školu, kde přiznat něco takového rovnalo se ztratit tvář. Navzdory tvrzení mnoha lidí je pohádka, alespoň ta v klasickém lidovém vydání, značně plnější útvar než průměrný naturalistický román, jehož zápleтка bývá o málo hlubší než společenská rubrika.“¹⁵ Grimmové směřují pohádky k dětskému čtenáři - právě od nich se stává pohádka součástí dětské literatury.¹⁶ Teprve však v 80. letech 19. století, jak shledává Arne Novák, se pohádky

¹² Propp. V, J, Morfologie pohádky, s. 87

¹³ Šmalhelová. H, Návraty a proměny, s. 35

¹⁴ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 9

¹⁵ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 25

¹⁶ Mocná. D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 475

navracejí k dětskému čtenáři. Boje o pohádky začínají až v desátých a dvacátých letech dvacátého století.¹⁷ „Úsilí o citlivou aktualizaci pohádkového žánru provázely i takzvané boje o pohádku, probíhající v několika vlnách u nás i v dalších zemích (u nás tyto diskuse kulminují r. 1913 a 1939. Z pozice moderní osvěty a jednostranného gnozeologismu je kritizována záliba lidových pohádek v iracionalitě, krutosti a feudální ideologii. Proti snaze zpochybnit výchovnou hodnotu pohádky se však prosazuje esteticky a psychologicky adekvátní stanovisko, oceňující její nezastupitelný význam pro duševní živost dítěte, zejména pro odraňování traumat, rozvíjení citu, fantazie a sebedůvěry.“¹⁸ Výsledkem bojů o pohádky byla etapa úsilí zjemnit drsné části pohádek, jejich restaurátoři odmítli účast netvorů, a tím byl opomenut význam fantaskního zla a další nenahraditelné složky lidových pohádek pro psychiku dítěte.

Ohledně členění pohádek podle typu nepaduje mezi autory shoda. Jinak pohádky dělí

J. Čeňková jinak D. Mocná, daleko podrobněji je rozčleňuje Arne Thompsonův katalog, V. J. Propp shledává dělení za nefunkční. Podle míry autorství lze vydělit pohádku autorskou, lidovou a adaptaci lidové pohádky. Hranici předělu mezi nimi nelze zcela jasně určit. Rozlišnost je tvořená samotným pozvolným vývojem od přesných zápisů k zápisům zaobalenějším s postupnými přípisky a výpustkami prvků, až po vytvoření esteticky hodnotného beletristického díla. Bylo by možné autorské adaptace a klasické adaptace odlišit tím, že v autorské adaptaci již začíná převažovat individuální tvůrčí složka nad folklorní předlohou, avšak žádnou vědeckou teorií nebo normou není určeno, do jaké míry ji má autor respektovat.¹⁹ „U mnohých autorů sahají představy o možnostech zpracování folklorních pohádek daleko za hranice, kde pojem adaptace, úprava, již pozbývá smyslu a kde začíná volné pole fantazie.“²⁰ Geneticky mladší autorská pohádka je výrazem tvůrčí osobnosti a lidovou tradici vědomě překračuje. Obsahuje reálné a aktualizací prvky, zachycuje civilizační změny. Vědomě se zaměřuje na dětského příjemce.²¹ Moderní pohádky neobsahují ony podstatné konfrontace

¹⁷ Novák, A, Novák, J, V, Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny, s. 1260

¹⁸ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 476

¹⁹ Šmalhelová, H, Návraty a proměny, s. 128- 129

²⁰ tamtéž

²¹ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 473

s významnými životními problémy psychického vývoje, nebo je alespoň tolik neupřednostňují. Dobro a zlo nestojí v tak jasných opozicích, netlumočí nic podstatného o vývoji mravního cítění a smyslu. Moderní autoři obvykle ani netuší, že by jejich díla měla takovou službu splňovat a jen zřídka se podaří, aby se hodnotě lidové pohádky vyrovnala. O nefunkčnosti autorských pohádek a vynechávání důležitých složek z pohádky lidové se zmiňuje Bruno Bettelheim a Michal Černoušek „Má-li příběh doopravdy upoutat pozornost dítěte, musí jej bavit a vzbuzovat v něm zvědavost. Má-li mu však obohatit život, musí v něm podněcovat představivost; pomáhat mu rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jeho pocity; být v souladu s jeho úzkostmi a tužbami; brát vážně jeho těžkosti a zároveň nabídnout řešení problémů, které dítě nejvíc matou. Musí se zkrátka vztahovat ke všem stránkám jeho osobnosti zároveň - a to tak, aby dětské trampoty nejenom nesnižoval, ale naopak doceňoval jejich závažnost a v dítěti současně podporoval sebedůvěru a důvěru v budoucnost.“²²

3.1 Morfologie pohádky

O možnostech a míře úprav klasické lidové pohádky, tak aby se z ní nevytratilo její poslání a zůstala stále lidovou pohádkou, pojednává V. J. Propp v díle, kde se věnoval struktuře pohádky *Morfologie pohádek*. Pomáhá určit, do jaké míry se již transformovala daná verze pohádky od původní lidové, na základě analýzy funkcí jednajících postav a okruhů postav - jejich vstupu na scénu, plnění funkcí, atributů, motivace.²³ „Morfologicky může být kouzelnou pohádkou nazýváno každé rozvíjení děje od škůdcovství (A) nebo nedostatku (a) přes další funkce až po svatbu (w) nebo jiné funkce, jichž bylo užito jako rozuzlení“²⁴ Je poměrně snadné vytvářet nové syžety, které působí pohádkově. „K umělému vytváření pohádky je třeba vzít jakékoliv A, pak jedno z možných B, pak C pak už absolutně jakékoli D Jakékoli prvky se mohou přitom vypouštět nebo se mohou opakovat třikrát“²⁵ Podle míry dodržování struktury fabule lidové pohádky odhalujeme, zda příběh zůstává lidovým dílem nebo se již jedná o adaptaci, případně tvorbu zcela umělou.

²² Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 9

²³ Propp, V, J, Morfologie pohádky, s. 91-93

²⁴ Propp, V, J, Morfologie pohádky, s. 76

²⁵ Propp, V, J, Morfologie pohádky, s. 91

4 Psychologické aspekty pohádky

Antropologové navazovali na teorie mytologické a věřili, že pohádky jsou přeformované mýty. „Existuje všeobecný souhlas, že mýty a pohádky k nám promlouvají jazykem symbolů s nevědomým obsahem. Dovolávají se současně vědomé i nevědomé mysli a všech jejích tří složek- Ono, Já a Nadjá- a rovněž naší potřeby Já-ideálů.“²⁶ K pochopení symbolického jazyka byly významné studie snů S. Freuda. Ve snech jsme tvůrci světa, v němž nemá čas a prostor své místo a ani další omezení možností těla nemají žádnou moc. Ve spánku pronikáme do obrovského rezervoáru paměti a zkušenosti a lovíme z ní zážitky dávno pozapomenuté. Tvořivost ve spánku je velmi podobná s nejstaršími výtvary člověka - mýty a posléze i s pohádkami. Dalším společným znakem těchto žánrů je zaznamenávání stejným jazykem napříč tisíciletími a napříč národy a to jazykem symbolickým; je to jazyk, ve kterém jsou vnitřní zážitky, city a myšlenky vyjádřeny jako smyslová zkušenost vnějšího světa.²⁷ U univerzálních symbolů existuje vnitřní vztah, který zobrazuje nějakou stálost, vlastnost, emoce, myšlenky či smyslové zkušenosti, proto vnímáme symbolický jazyk mýtů a pohádek ve všech kulturách jako srozumitelný.²⁸ Psychologicky orientovaní badatelé lidových pohádek si však začali uvědomovat zásadní rozdíly mezi pohádkami a mýty. Mýty pro děti nejsou příliš vhodné, jelikož jsou pesimistické a velmi konkrétní, témata známá rovněž z pohádek sdělují vzbuzování úzkosti.²⁹ „Mýty ukazují ideální osobnost, která koná na základě požadavků Nadjá, kdežto pohádky zobrazují celistvost Já, které je svolné s přiměřeným uspokojením pudových přání našeho Ono.“³⁰

Nové poznatky etnografické a antropologické umožnily vědcům v prvních desetiletích 20. století klást a řešit další otázky. „Patří k nim například výklady pomocí psychoanalytické teorie Sigmunda Freuda, z níž zejména jeho interpretace snů a úvahy o úloze podvědomí při vzniku mýtů podnítily řadu badatelů k freudovským analýzám mytických a pohádkových postav a motivů.“³¹ Zatímco viktoriánská epocha vytvořila iluzi nevinného dítěte předpokládajíc, že dítě nemá žádné sexuální tužby nebo „špatné

²⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 38

²⁷ Fromm. E, Mýtus, sen a rituál, s. 12-13

²⁸ Fromm. E, Mýtus, sen a rituál, s. 19-26

²⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 39-42

³⁰ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 43

³¹ Šmalhelová. H, 1989, s. 31

impulzy“, Sigmund Freud se snažil zcela vymanit z této ideologie a vytvořil druhý extrém. Kladl důraz na špatné stránky dítěte, které má mnoho asociálních impulzů, ale pro jeho malou tělesnou sílu a nízké vědění o světě se jej nemusíme obávat. Také předpokládal, že každý člověk stojí před volbou svého kulturního vzestupu, kde čím je kulturní vývoj vyšší, tím je vyšší počet potlačených impulzů a neuróz.³² Od analýzy dešifrované převážně sexuálními pohnutkami se odkláněli Gilbert Durand a C. G. Jung, kteří dospěli zřejmě nezávisle na sobě k závěru, že rituální gesto je nejarchaičtější formou archetypu. K pohádkám se C. G. Jung vyjádřil, že na nich lze studovat srovnávací anatomii psyché.³³ Jungovi žáci se učili pohlížet na pohádky jako na nejčistší a nejjednodušší výraz kolektivního nevědomí. *„Jako nevědomé dědičné archetypy čili pravzory jsou chápány pohádky v psychoanalytických interpretacích.“*³⁴ Podle samotného Junga je každý archetyp ve své podstatě nevědomým psychickým faktorem, to je důvod, proč nelze jejich obsah přeložit do intelektuálních pojmů. Nejlépe ho můžeme popsat na základě vlastní psychické zkušenosti a představit jej jako sít asociací. *„Pohádka je sama o sobě tím nejlepším vysvětlením – její význam spočívá v souhrnu jejich motivů, jež jsou vzájemně svázány nitkami děje.“*³⁵ Pohádky často zdůrazňují zkušenost s animem a animou a otcovskými a mateřskými obrazy. Pohádkám nerozumíme přímo, ale promlouvají k nevědomí, které nelze vyjádřit v pojmech, oslovují intuici a užívají analogie ke známým materiálům.

4.1 Potenciál pohádky z hlediska zvláštností vývoje osobnosti v předškolním věku

Nepřekonatelný potenciál lidových pohádek tkví právě v lety ověřené tradici, v umělecky ztvárněné a fantaskně přetransformované zkušenosti a moudrosti předků promlouvající k podvědomí jedince za pomoci symbolů a archetypů, jež jsou v nás hluboce zakořeněny. Pohádky odpovídají typickému způsobu uvažování a prožívání předškolních dětí. Pomáhají pochopit fungování skutečného světa a jsou abstrakcí obecných situací. Jednoduchá pravidla, prostý děj, struktura a řád, takový svět, který

³² Fromm, E, Mýtus, sen a rituál, s. 54-56

³³ Von Franz, M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 22, 24

³⁴ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 474

³⁵ Von Franz, M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 15

podávají, se dítěti jeví bezpečný³⁶ „*Kouzelná pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka předvádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech. To je asi ta nejdůležitější funkce pohádky: strukturovat skutečnost. Základní premisa pro dětské myšlení je snímaná skutečnost, že vše je kolem oživeno, vše má nějaký skrytý řád, jemuž nerozumí, že vše je v pohybu, vše se může obrátit proti mně stejně jako postavit se mnou proti něčemu.*“³⁷ Současně jsou lidové pohádky přínosné jako ochranná bariéra před přetechnizovaným světem plným chaosu a zněti podnětů, necitlivém vůči duchovním hodnotám. Ačkoli se může zdát, že klasické pohádky nemohou dětem říci nic nového, podstatného a důležitého, je jejich přednostní trvalá aktuálnost, odpovídají na základní psychické potřeby, které nemohou být ovlivněny dobou, v níž děti vyrůstají; například vztah k rodičům a sourozencům či nedostatek odvahy.³⁸ Lidové pohádky také respektují zvláštnosti kognitivních procesů předškolních dětí. Michal Černoušek upozorňuje na odlišnosti předškolního myšlení, které je především obrazné, konkrétní, synkretické a animistické. Vývojová psychologie stanovuje, že dalšími znaky jsou především intuitivnost, animismus, magičnost, absolutismus, fenomenismus, egocentrismus a podobně.³⁹

4.2 Výstavba pohádky jako kvalitní aspekt podporující zvláštnosti dětského myšlení

Aby mohla pohádka působit blahodárně, poskytovat dětem rady a útěchu, slouží výmluvnost závěrečné a úvodní části. Pohádka dopředu sděluje, že příběh se odehrál někde velmi daleko a dávno, že k němu už nemáme dosah. Odlehlost symbolizuje nevědomí, je nám tolik vzdálené, ale přece se nás blízce dotýká a promlouvá k nám, stejně jako pohádkový příběh je nedosažitelný, ale blízký situacemi a pocity, o kterých pojednává „*Pohádková imaginace vytváří odlehlý čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je izolován od vnějšího kontextu a společensko- historické reality a funguje podle svého autonomního řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a vyvolává atmosféru bezstarostnosti, obsahuje kouzelné či zázračné motivy a přiznává*

³⁶ Vagnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 190-192

³⁷ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 8

³⁸ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 10-12

³⁹ Vagnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří s. 174 -175

svou vymyšlenost.“⁴⁰ S odlehlostí souvisí též časová a místní neurčitost, která dětem pomáhá odpoutat se od vlastních obav. „*Místem příběhu je ono kdesi kolektivního nevědomí, jemuž chybí prostor a čas. Existuje spousta poetických způsobů, jak vyjádřit ono kdesi a byl jednou jeden, to co podle Mircey Eliadeho nazývá většina mytologů illudtempus, bezčasá vědomost, nyní a po všechny časy.*“⁴¹ Je důležité, aby rozehrávající se situace byla dětem blízká, současně je pro ně nutná výmluvnost až přímé přiznávání neskutečnosti, tím odpoutává od problémů dítěte. „*Pohádka vyvede dítě na výlet do světa plného divů, a nakonec je zcela uklidňujícím způsobem vrátí do skutečnosti. Tak učí dítě tomu, co v tomto stádiu vývoje potřebuje vědět nejvíce: že není na újmu přenechat nad sebou na chvíli vládu fantazii- za předpokladu, že v ní člověk neuvízne.*“⁴² Měli bychom si být vědomi, že typická výmluvnost na úvodu každé pohádky, má svůj důvod, proto bychom na otázku dětí, jestli je příběh pravdivý, měli odpovědět obezřetně, tak abychom je uklidnili, ale nezahubili přínos, nejlépe zopakováním úvodní pasáže. Z podobných důvodů by dospělí také nikdy neměli vysvětlovat a dešifrovat význam pohádek, ale měli by si nechat své znalosti pro sebe. Skutečnost, že víme, proč je dítěti určitá pohádka tak blízká, znamená pro dítě obrovské nabourání soukromí, což ho naplňuje úzkostí. Dítě pozná, která z mnoha pohádek pravdivě odpovídá jeho vnitřní situaci v daném okamžiku a stejně tak cítí, v čem mu pohádka nabízí pomocnou ruku. Okouzlení pohádkou spočívá také v tom, že ono samo neví, proč ho příběh tak zaujal; „*Rosteme a nalézáme smysl v životě a bezpečí v sobě samých tím, že osobním problémům porozumíme a řešíme je vlastními silami, ne tím, že nám to druzí vysvětlí.*“⁴³

5 Současné pojetí předškolního vzdělávání a Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání

Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání byl vytvořen v souladu s novými principy kutikulární politiky na základě Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice, formuluje požadavky na vzdělání a vymezuje závazné

⁴⁰ Mocná, D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 472

⁴¹ Von Franz. M-L, psychologický výklad pohádek, s. 30-31

⁴² Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 64

⁴³ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 22

rámcem vzdělávání pro předškolní etapu.⁴⁴ Hlavními principy předškolního vzdělávání je akceptovat vývojová specifika dětí, snaha o maximální rozvoj dítěte v rozsahu jeho individuálních možností a potřeb, využívání různých forem a metod vzdělávání, vytváření evaluace a jiné.⁴⁵ Výchova má být osobnostně orientovaná, má doplňovat rodinnou výchovu a vhodně na ni navazovat, proces vzdělávání má probíhat co nejmýsluplněji a v přirozených souvislostech s minimálním užitím frontálního vzdělávání.⁴⁶ Jako vhodné formy a metody rozvíjení dítěte preferuje spontánní sociální, situační a prožitkové učení, také upřednostňuje práci v menší skupině či individuální.⁴⁷ Přístup ke vzdělávání dítěte má být integrovaný, tedy začleňovat vícero vzdělávacích oblastí spojených ústředním tématem. Výstupním záměrem vzdělávání je směřovat k získání klíčových kompetencí dítěte, ty charakterizuje jako předpokládané vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty důležité pro osobní rozvoj a uplatnění. Klíčové kompetence stojí jako životní cíl, kterého mohou děti dostáhnout nebo se dosažení přiblížit, pokud budou naplňovat jednotlivé dílčí cíle pěti vzdělávacích oblastí. RVP PV pro každou vzdělávací oblast uvádí mimo požadovaných cílů, obecně znějící nabídku aktivit, rizika ohrožující úspěch vzdělávání a očekávané výstupy dítěte, předpokládané získané schopnosti a dovednosti dítěte. Dílčí vzdělávací cíle jsou vytvořeny na základě cílů rámcových, ty jsou nadřazené, přirozené, univerzální a všudypřítomné. Vychází z vědomí, že pedagog děti ovlivňuje nejen při plánovaných činnostech, ale v nejrůznějších situacích.⁴⁸

⁴⁴ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Národní program rozvoje vzdělávání v české republice, 2001, s.. 37-38

⁴⁵ Smolíková. K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 6

⁴⁶ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Národní program rozvoje vzdělávání v české republice 2001, s. 45

⁴⁷ Smolíková. K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 8-9

⁴⁸ Smolíková. K, et al. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, 2004, s. 9-18

B. METODOLOGIE

Kvalifikační práce se věnuje potenciálu kouzelných lidových pohádek pro komplexní rozvoj dítěte v předškolním věku. Vycházíme ze skutečnosti, že klasické lidové pohádky jsou poselstvím v symbolickém jazyce umožňující dětem, aby se prostřednictvím identifikace s postavou vyrovnaly s životními událostmi a pocity a proto by s nimi měly být děti seznámeny od nejútlejšího věku. Vycházíme z původních verzí pohádek a variant, které co nejvíce dodržují původní námět, z tohoto hlediska jsou vhodné pohádky sběratelů K. J. Erbena, bratrů Grimmů, B. Němcové, B. M. Kuldy a podobně, dále pak adaptace F. Hrubína či E. Petišky. Za pohádky s nedostatečným psychologickým a symbolickým potenciálem jsou považovány autorské pohádky, takzvané pohádky naruby J. Drdy či digestované pohádky.

Výzkumné cíle

Cílem kvalifikační práce je zjistit možnosti využití kouzelné lidové pohádky v práci s dětmi předškolního věku, hledat potenciál pohádek ve vztahu k požadavkům RVP PV a způsob jeho využívání k naplňování cílů RVP PV. Záměrem této analýzy je určit shodu mezi obsahy pohádkových textů a požadavky na cíle a záměry vzdělávacího dokumentu, tím dojde k poznání, zda pohádky umožňují naplnění dílčích cílů RVP PV.

Výzkumné metody

Jedná se o kvalitativní práci teoretickou a analytickou.⁴⁹ Na základě odborné literatury bude zkoumána hodnota pohádek pro děti předškolního věku s důrazem na specifické zvláštnosti poznávacích procesů a emočního vnímání u dětí předškolního věku. Závěrečným výstupem by mělo být vytvoření manuálu práce s pohádkami.

Postup výzkumného šetření:

- Kritická analýza rámcových a dílčích cílů RVP PV a odborného textu teorie pohádek
- Komparace požadavků RVP PV a nabídky pohádek.
- Argumentace tezí.
- Vytvoření manuálu pro práci s pohádkou.

⁴⁹ Hendl. J, Kvalitativní výzkum, s.138

Výzkumné otázky

Jaké možnosti nabízejí pohádky pro práci s dětmi?

Jaké cíle z RVP PV lze s pomocí pohádkových textů naplnit?

Je pro naplnění cílů zcela dostačující samotný poslech pohádkových textů nebo je využitelný pouze jako motiv integrovaných bloků?

Které konkrétní pohádky jsou vhodné pro realizaci jednotlivých cílů?

C. ANALYTICKÁ ČÁST

Účelem následující kapitoly je prozkoumat do jaké míry a jakým způsobem kouzelná pohádka koresponduje svým potenciálem s požadavky vymezenými Rámcovým vzdělávacím programem předškolního vzdělávání. Zaměřuje se jednak na rámcové cíle, jednak na dílčí cíle pěti vzdělávacích oblastí.

- Rámcové cíle:
 - Rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání.
 - Osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost.
 - Získávání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost působící na své okolí.
- Dílčí cíle v oblastech:
 - Dítě a jeho tělo
 - Dítě a jeho psychika
 - Dítě a ten druhý
 - Dítě a společnost
 - Dítě a svět⁵⁰

1 Kouzelná lidová pohádka ve vztahu k rámcovým cílům předškolního vzdělávání dítěte

Předškolní vzdělávání má usnadňovat dítěti jeho další životní vzdělávací cestu. „Úkolem institucionálního předškolního vzdělávání je doplňovat rodinnou výchovu a v úzké vazbě na ni pomáhat zajistit dítěti prostředí s dostatkem mnohostranných a přiměřených podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení.“⁵¹ Jeho posláním je rozvíjet osobnost dítěte, podporovat jeho tělesný rozvoj a zdraví, osobní spokojenost a pohodu, napomáhat mu v chápání okolního světa a motivovat jej k dalšímu poznávání a učení, stejně tak i učit dítě žít ve společnosti ostatních a přibližovat mu normy touto společností uznávané. Současně mají být zachovány a maximálně podporovány individuální možnosti dítěte k optimální úrovni rozvoje a učení.⁵² RVP PV stanovuje takové cíle, jejichž zvládnutí vede k získání podstatných kompetencí dítěte; k učení, k

⁵⁰ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 11-30

⁵¹ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 7

⁵² Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 7-9

řešení problémů, komunikaci, sociálním a personálním, činnostním a občanským aktivitám. „Dobré a dostatečné základy klíčových kompetencí, položené v předškolním věku, mohou být podstatným příslibem dalšího přirozeného rozvoje a vzdělávání dítěte, nedostatečné základy naopak brzdou, která dítě na počátku jeho životní vzdělávací cesty může znevýhodňovat. Proto by předškolní vzdělávání mělo o jejich vytváření cíleně usilovat.“⁵³ Rámcové cíle, které vedou k získání kompetencí, jsou univerzální, přirozené a všudypřítomné, vnímané jako soubor předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince. Shrnují požadavky, na nichž většina lidí pracuje celý život.

Výchova a vzdělávání dítěte tedy vyžaduje ucelené a smysluplné vedení, dítě potřebuje inspiraci a nápady, které mu pomohou si uspořádat vnitřní prostor a vytvořit si řád v nesystematickém světě, kde ještě čas ani prostor nemá nikterak významné místo. Pohádky obsahují skrytá poselství a možný návod jak dosáhnout pozitivního přístupu k životu, v mnohých myšlenkách uplatňují stejné cíle jako Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání. Podle Bruna Bettelheima mají největší účinek a význam kolem čtyř a pěti let, kdy jejich blahodárny vliv začíná působit.⁵⁴ Právě předškolním dětem chystajícím se k prvnímu vykročení do světa má nejvíce co nabídnout lidová pohádka, ztělesňuje jejich úzkosti a dodává dětem duševní posily. Děj pohádek dětem napomáhá uvědomit si různé komplikace růstu a přitom dodává dětem odvahu překonat nástrahy a navrhuje možná řešení.⁵⁵ Pohádky si jsou vědomé toho, jaké komplikace při učení a poznávání na děti čekají v jejich zranitelné psyché a poskytují dětem úlevu, předesílají postavy, u nichž mohou nalézt pochopení, jelikož postavy stíhá podobný osud. Děti potřebují víru v lepší budoucnost a šance na vítězství a úspěchy. „Dítě tak zvládá problémy, které nemůže vyřešit hned, ale vidina budoucích vítězství mírní přítomné zklamání.“⁵⁶ S tímto pocitem dítě zvládá lépe naplňovat záměr předškolního vzdělávání rozvíjet po stránce fyzické, psychické i sociální v jedinečnou a relativně samostatnou osobnost, schopnou zvládat aktivně a s osobním uspokojením

⁵³ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 11

⁵⁴ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 19

⁵⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 15

⁵⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 124

nároky života, které jsou na ně běžně kladeny a které je v budoucnu nevyhnutelně očekávají.⁵⁷

1.1 Rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání

Během celé lidské historie spočíval dětský duševní život kromě přímých zkušeností v rodině na mýtických a náboženských příbězích a pohádkách, které sytily obrazotvornost dětí a podněcovaly jejich představivost.⁵⁸ Přirozeně naplňovaly potřebu rozvoje učení a poznání. Dnes už mnoho dětí takové zkušenosti nemá, v současnosti se děti nejvíce potýkají s přesyceností audiovizuálními podněty, kterými na ně masmédiá působí, což ovlivňuje a omezuje fantazii a tvořivost dětí. Moderní pohádky jsou předávány velmi zhuštěně, mnoho z nich až v přehnané míře pojímá o agresivitě a velká část z nich ji nevhodným způsobem povznáší na správné jednání. Bylo by mýlkou se domnívat, že ve světě takových nabídek neobstojí příběhy klasických lidových pohádek. Naopak klasické lidové pohádky, zvláště pak pokud jsou dětem vyprávěny, naplňují potřebu dítěte zastavit se a rozjímat. Děti dnes více než dříve prahnou po klidné soustředěné pozornosti. Současně klasické pohádky poskytují zábavu i napětí, stimulují zvědavost dětí, podporují představivost a imaginaci. *„Napomáhají rozvoji inteligence a poznávacích schopností tvořivým rozvíjením takových činností, které tvoří základ symbolické funkce, jak rozvoj vyšších psychických funkcí představování, nápodoby, symbolické hry a verbální dovednosti označil známý švýcarský psycholog Jean Piaget ve své teorii rozvoje a růstu inteligence.“⁵⁹* Michal Černoušek argumentuje, že pohádky v dětech podněcují citlivost k metaforickému vyjadřování a k verbálním náznakům, schopnost analogicky myslet a obrazně se vyjadřovat. Dále mohou pohádky pomoci v rozvoji citového prožívání, mohou vnést řád do emocionálních bouří, napomoci snést a zahnat úzkosti.⁶⁰

Dítě předškolního věku je v životě často zmatené, rozumová vysvětlení nechápe, jelikož pro ně nemá dostatečné zkušenosti, a potřebuje příležitost a čas, aby se zorientovalo ve světě a pochopilo samo sebe. Nejcennější, co dětem můžeme předat,

⁵⁷ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 11

⁵⁸ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 26

⁵⁹ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 12

⁶⁰ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 167

je pomoci jim nalézt životní smysl.⁶¹ Pohádky nepromlouvají k posluchačům pouze rozumově, ale skrze symboly a metafory, předkládají formou konkrétních příběhů návod jak řešit komplikace. Promlouvají k vědomé, předvědomé a nevědomé mysli a dokáží oslovit nevzdělanou mysl dítěte.⁶² „*Pohádky jako můstky přemostují propast mezi dospělým a dětským způsobem myšlení. Dětské myšlení v předškolní době je především obrazné, konkrétní, synkretické a animistické. Základní premisa pro dětské myšlení je snímaná skutečnost, že vše je kolem oživeno, vše má nějaký skrytý řád, jemuž nerozumí, že vše je v pohybu, vše se může obrátit proti mně stejně jako postavit se mnou proti něčemu.*“⁶³ Dospělí může cítit malou míru racionality u pohádek proto, že pohádky plně ctí zvláštnosti kognitivního procesu v předškolním věku, ale právě tím nezanedbatelně posilují rozvoj dítěte v jeho učení a poznání. O zvláštnostech kognitivních procesů u dětí předškolního věku bude více pojednáno v kapitole poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace.

1.2 Osvojení hodnot a postojů, na nichž je založena naše společnost

Neméně odpovědným úkolem pedagogů je představit hodnoty a postoje, na nichž je postavená naše společnost, tyto hodnoty by si děti měly přirozeně osvojit právě v předškolním věku. Zobecnit množinu hodnot a postojů, na nichž je vystavena naše společnost může být velmi subjektivní a neurčité. De facto je možné se opřít pouze o základy humanity z listiny lidských práv a svobod. Oproti nejednoznačnosti těchto prohlášení jsou pohádky ve výběru ideálního chování velmi jednotné, stačí jim dvě hodnoty, aby obsáhly celou podstatu lidské humanity; láska a spravedlnost. Příběhy dětem předkládají, že ctít je stačí k pocitu štěstí, nevyplácí se nic, co stojí proti nim, jakákoli zlomyslnost, lakota, lenost, podvody. Příběhy ukazují, že prohřešky a chyby lze napravit a poučit se, avšak samotné zlo je likvidováno a potrestáno. Výběr pro dobrou stranu posiluje naděje, že i ten nejslabší může dosáhnout velkých skutků. K tomu pohádky dokládají, že není potřeba velké síly ani velké moci, abychom ve světě uspěli, ale zdravého rozumu, což může být velmi výchovný poznatek nejen pro děti, ale i mnohé dospělé. Pohádky informují o zkouškách, které ve skutečném životě před děti

⁶¹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 7

⁶² Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 9

⁶³ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 8

nadejdou, o úsilí, které je nutno vynaložit na zvládnutí zrání a vývoje. Etické rozměry jsou tlumočeny jazykem obrazným, ale tak jednoduchým, že všechny děti rozumějí sdělovanému.⁶⁴

Už v předškolním věku jsou děti konfrontovány s mezilidskými a intrapsychickými problémy, nejsou to problémy zanedbatelné, i když jsou jiného charakteru, než stanovuje vzdělávací osnova. Už ony si kladou existenciální otázky; Proč žijeme? Odkud se bere člověk? Zemřeme? Proč se někdy lidé nemají rádi? Co si počít, když jsem oproti ostatním tak slabý? Dokážu si pomoci sám? Jak si zajistit přízeň silného a ochraňujícího? Jak funguje spravedlnost a bude se se mnou jednat spravedlivě?⁶⁵ Způsob jak se děti naučí k problémům přistupovat, se později promítne do celoživotního postoje k řešení problémů. Dále učí, že je prospěšné se chovat mile a nápomocně k ostatní lidem i přírodě, pomáhají odstranit trému, která není nic než úzkost z pocitu vlastní nedostatečnosti.⁶⁶ Pohádky představují obecnou průpravu, naladování dětí na způsob uvažování ve složitých situacích. Ukazují, v jakých situacích upřednostnit průraznost a odvahu, a kdy raději vyčkávat a obezřetně přistupovat k řešení. Tvořivý přístup k problémům a nadsázka mohou být tím nejužitečnějším pomocníkem, jak nám sděluje Neohrožený Mikeš nebo Jeníček s Mařenkou.

1.3 Získání osobní samostatnosti a schopnosti projevat se jako samostatná osobnost.

Pohádky mají význam výchovný, poznávací a vzdělávací, ale též terapeutický, tím napomáhají k naplnění třetího z rámcových vzdělávacích cílů; získávání osobní samostatnosti a schopnosti projevat se jako samostatná osobnost působící na své okolí. Podporují samostatnost, sebepoznání a růst vlastní osobnosti. *Pohádkovým dějem a v pohádkových postavách se strukturuje dětská zkušenost.*⁶⁷ Z pohledu psychologů pohádky velmi detailně ilustrují vývoj osobnosti a jejich dozrávání přes přechod z orálního stádia až ke stádiu latentnímu, mluví o těžkostech výběru mezi cestou slasti nebo reality, řeší oidipovský komplex, dozrávání k racionalizaci, řeší

⁶⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 25

⁶⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 18

⁶⁶ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 164- 170

⁶⁷ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 16

konflikty sourozenecké či vrstevnické rivality a solidarity, předznamenávají erotickou výchovu, podporují v dětech touhu růst a víru v dobrou budoucnost, minimalizuje obavy z růstu, pomáhá s nalézáním vlastní identity a mluví o nutnosti přijetí všech složek osobnosti.⁶⁸ „Freudův recept říká, že pouze odvážným bojem s tím, co vypadá jako zdrcující nepřízeň osudu, můžeme vydobýt z vlastního bytí smysl.“⁶⁹ Pohádky nám předávají informaci, že boj s nepřízní osudu a s těžkými úkoly jevícími se jako nerealizovatelné, patří neodmyslitelně k lidské existenci; když se člověk nevyhýbá těmto krutým útrapám, získá velký přínos v podobě zkušeností a psychické odolnosti. Psychicky odolným lidem se žije lépe, dokážou se snadno vyrovnat s nároky všedního dne, dokážou překonat krize, jsou spokojenější a zdravější. Psychickou odolnost ovlivňují tři oblasti; vrozené dispozice, temperament a vztah k dítěti, který vytváří pocit bezpečí. Ať už dítě dostalo do vínku psychickou odolnost v jakkoli velké míře, podpořit a podnitit ji lze velmi vhodně nápodobou vzoru. Proto musí být hrdinové pro děti něčím atraktivní.⁷⁰

Jasně a srozumitelné postavy přispívají k vymezení dětské identity, uspokojují potřebu ztotožnění s hrdinou, což je často postava s podobnými problémy. Pohádkové bytosti jako jsou Červená Karkulka, Popelka, nebo kralevic jsou pro děti přitažlivé a jsou jim blízké, nejedno dítě v duchu po prvních větách zkonstatuje, že příběh je o něm. Situace a stavy, které se před postavami rozevírají, dětem připomínají jejich vlastní nesnáze a touhy, děti se nechají do pohádky vtáhnout skrze postavy a prožívají pohádku v těle pohádkové bytosti. „Pohádky nabízejí postavy, kterým můžeme připisovat to, co se odehrává v jeho nitru, a to kontrolovatelným způsobem. Ukazují mu, jak lze do jedné postavy vtělit ničivé přání, od jiné dostat vytoužené zadostiučinění, s třetí se ztotožnit, se čtvrtou zažít vysněnou lásku, a tak dále, podle toho, co jeho potřeby v daném okamžiku vyžadují.“⁷¹ Pomáhají rozvíjet sebezpřijetí včetně nedostatků, malý - slabý prokáže své schopnosti a bude milovaný. Výskyt pomocníka

⁶⁸ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 12

⁶⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 12

⁷⁰ Mertin. V, Gillernová. I, Psychologie pro učitelky mateřské školy, s. 228- 229

⁷¹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 67

potvrdí, že svět ani život není tak zlý a lze mu důvěřovat, uspokojuje potřebu naděje, podpory a solidarity.⁷²

2 Kouzelná lidová pohádka ve vztahu ke vzdělávacím oblastem a dílčími cílům předškolního vzdělávání

Z předchozí kapitoly vyplývá, že oba subjekty; Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání i předchozí generace tvůrců lidových pohádek, shodně směřují k rozvoji dítěte po stránce fyzické, psychické a sociální tak, aby bylo jedinečnou a relativně samostatnou osobností, kompetentní zvládnout takové nároky života, které jsou na ně běžně kladeny.⁷³ Následující kapitola se ponoří hlouběji do zkoumání vzdělávacího dokumentu a bude analyzovat shodu mezi pedagogickými rysy pohádky a dílčími cíli RVP PV, bude se věnovat jednotlivým dílčím cílům pěti vzdělávacích oblastí a zjišťovat, zda lze k jejich naplnění využít účelně pohádkových textů.

2.1 Dítě a jeho tělo

K oblasti dítě a jeho tělo pohádky promlouvají nejméně, pokud budeme konkrétní, plně v souladu jsou jen se dvěma cíli; uvědomění si vlastního těla, vytváření zdravých životních návyků a postojů jako základů zdravého životního stylu. Přesto jsou pohádky v záležitosti uvědomování si vlastního těla a tělesna velmi žádoucí, věnují pozornost samotné otázce růstu a zmírňují strach z něj, tím z teoretického hlediska přispívají k rozvíjení fyzické i psychické zdatnosti; dále velká část pohádek věnuje pozornost prvotní - symbolické - sexuální výchově. Především však děti podněcují k odvaze a aktivitě a tím napomáhají k realizaci všech ostatních dílčích cílů. Pro zbylé cíle nejsou pohádky sami o sobě dostatečně výtěžné, ale slouží jako zásobárna námětů pro tvorbu tematických plánů.⁷⁴

2.1.1 Vytváření zdravých životních návyků a postojů jako základů zdravého životního stylu

V tomto ohledu je v hlavním zájmu pohádek odbourat setrvání dítěte v orální závislosti a fixaci na rodičích, zvláště na „vše-poskytující“ matce, představuje omezené

⁷² Vagnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 190-192

⁷³ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 11

⁷⁴ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 16

možnosti růstu a vývoje. Děj Perníkové chaloupky krouží kolem orální závislosti dětí a nabízí řešení poukazem na sílu sourozenecké solidarity.⁷⁵ Jeníček a Mařenka se snaží udržet si péči rodičů, přes jejich odpor, což nevede k úspěchu, jejich touha po přijímání bez námahy je zobrazena nezřízeným pojidáním perníku ze střechy, na které sedí. Před rozuzlením příběhu musí děti pochopit, že pro užitek je potřeba spolupráce a námahy. Růst a vývoj nejde zajistit bez činnosti a poznání.⁷⁶ Nenasytnost jako vlastnost, která vede k záhubě a takřka k sebedestrukci, je jasněji zobrazena v choutkách baby, která chce spořádat děti. Situace je spravedlivě vyřešena, nepřítel schází tím, čím zachází, stejný princip je dodržen i v dalších příbězích o hamižných nenasytech a lakomcích. Vlk v Červené karkulce a Neposlušných kůzlátkách skonává v důsledku své nenasytnosti. Velmi varující je příběh o Otesánkovi, kde rodiče zahynuli, pro svou vlastní neskromnost a stvořili monstrum, které svou nenasytností sužovalo celou vesnici.

2.1.2 Uvědomění si vlastního těla

Významným cílem, který určil Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání, je uvědomění si vlastního těla. V pohádkách jako je Locika, Tři péra, Honzík a fazolka a v mnoha dalších je předáván postoj, že naše tělo je naše útočiště, které nás v kritických případech dokáže ochránit. Je tedy třeba být si svého tělesna vědomi a naučit se využívat jeho zdroje. Locika nalézá možnost, jak uniknout z nesnází ve vlastním těle – v copech, po nichž se dostane princ do věže. Vědomí, že tělo může sloužit jako záchranné lano, dítě uklidňuje, že i ve svém těle najde zdroj bezpečí. Existuje snad spolehlivější zdroj vysvobození než vlastní tělo?⁷⁷ Součástí růstu je uvědomění si své sexuality. *„Pohádky jsou ideální cestou, jak seznámit dítě se sexualitou, neboť tak činí způsobem přiměřeným věku a schopnosti chápat s ohledem na vývojové stádium. Každá jiná více či méně přímá sexuální výchova, ač probíhá v jazyce dítěte a v termínech, jimž dokáže rozumět, nedává dítěti volbu.“*⁷⁸ Sexualita není zmíněná přímo, ale je naznačena, pro děti zůstane její význam na předvědomé úrovni, tam kde má být. Když se z děvčete stane dospívající dívka, začne prozkoumávat nedostupné oblasti života jako Šípková Růženka či Karkulka, se zvědavostí objevují

⁷⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 143

⁷⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 155-162

⁷⁷ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 147

⁷⁸ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 274

nové věci a skrytá zákoutí. Karkulka je zaskočená dospíváním, má obavy, ale je zvědavá, nic nenaznačuje, že by chtěla při setkání s vlkem odejít, je fascinována. Také děti jsou svou nově objevenou sexualitou fascinováni, současně se jí však bojí nebo jí zvláště pak chlapci přeceňují. Honzík a fazolka ukazují rodičům, že mají být otevření a podporovat děti ve vývoji nejen osobnostním ale nerezervovat je ani od vývoje sexuálního. O symbolech sexuality a dospívání v obou pohádkách vzniklo mnoho studií a polemik. Nejznámější jsou rozbory S. Freuda o Červené karkulce jako o dívce, které trpí kastroční úzkostí. E. Fromm poukazuje na boj mezi pohlavími a předpokládá, že před vytvořením mužské nadvlády existovala závist porodu.⁷⁹

Jiné pohádky, především ty o zvířecím ženichovi, pomáhají odbourat strach z vlastní sexuality, který je třeba překonat a změnit k němu vztah. Dříve vnímané jako nebezpečné a odporné může prožívat jako krásné, z pohádek děti poznají, že klíčem k proměně postoje je láska. Vzplane-li mezi hrdinou i zvířetem, pak se zvíře promění v krásného člověka. *„Dokud jeden z partnerů nahlíží na sex jako na něco zvířecího, druhý zůstává zčásti zvířetem pro sebe i pro partnera.“*⁸⁰ V pohádce Žabí král můžeme slyšet, že k probouzení sexuality patří často neklid, úzkost a dokonce i hněv. Partneři jsou obvykle zakleti ve zvířata buď na dotek nepříjemná a slizká anebo zvířata silná, vyvolávající strach. *„Moderní sexuální výchova se snaží učít, že sex je normální, radostný a dokonce krásný, a docela jistě nezbytný pro přežití člověka. Ale protože nevychází z pochopení, že dítě může shledávat sexualitu odpudivou a že toto stanovisko má pro něj důležitou ochranou funkci, nezní dítěti moderní sexuální výchova přesvědčivě. Pohádka souhlasí s dítětem, že tvor je odporný a tím si získá jeho důvěru; proto v něm může vytvořit i pevné přesvědčení, že až přijde správný čas, odporné se promění v nejúžasnějšího životního kamaráda.“*⁸¹ O trpělivosti a sexuální zdrženlivosti mluví pohádky, kdy musí hrdinové několik nocí bez hnutí sdílet lože s princeznou, ale také příběhy plné čekání jako Sněhurka, Šípková Růženka nebo princezna Husopaska, rovněž upozorňují, že přijde čas, kdy bude třeba přijmout svou sexuální zralost.

⁷⁹ Fromm. E, Mýtus, sen a rituál, s. 194-200

⁸⁰ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 281

⁸¹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 285

Pokud se dětské sexuální touhy vážou na rodiče, jeví se dítěti sexualita jako odporná, když se však zaměří na partnera, sexuální touhy se přestanou jevit odpudivě. Zatímco

S. Freud spatřuje příčinu „oidipovského komplexu“ a rivality mezi rodičem a dítětem téhož pohlaví v incestní touze malého dítěte, E. Fromm vnímá jako příčinu rivality potřebu vyrovnání se svému vzoru- nejznámějšímu jedinci téhož pohlaví. Tím, že se malý chlapec identifikuje s příkazy a zákazy svého otce, překonává svou nenávist vůči němu a nahrazuje ji přáním vyrovnat se mu. V symbolické řeči mnoha pohádek a mýtů můžeme vidět jako hlavní téma vzpuru dítěte proti autoritě a nikoli incestní touhy.⁸² Nezbytnou součástí přijetí své sexuality je proces identifikace a schopnost diferenciaci genderové identity. Důležitým mezníkem je uvědomění si její neměnnosti. Ve třech letech si děti ještě nejsou vědomy, že pohlaví je trvalým znakem, věří v možnost proměny třeba změnou oblečení, ve čtyřech letech už pohlaví vnímají jako stálý znak. Přijímají společensky stanovené genderové role, pětileté děti začínají odmítat věci, zvláště viditelné znaky- oblečení, typické pro druhé pohlaví.⁸³

2.1.3 Ostatní dílčí vzdělávací cíle z oblasti

Jednoznačně praktickým dovednostem pohádky děti samozřejmě nenaučí, ale poskytnou jim rady, jak získat patřičné odhodlání na to učit se novým dovednostem a nenechat se odradit počátečními neúspěchy. V předškolním věku se myšlení pohybuje cestou nejmenšího odporu.⁸⁴ Kdežto pohádky hned z kraje vyprávění dávají dětem najevo, že dosáhnout vytyčeného cíle nebude jednoduché, jelikož to není možné bez určitého rizika a ošemetných životních zkoušek. „*Individuální vývoj nebývá přímočarý, naopak vede zákrutami a někdy se i vrací na dřívější vývojová stádia, zvláště tam, kde se jedinec neodvážá zodpovědně řešit vznikající problémy, nebo se místo cesty vpřed udržují na stále stejném místě.*“⁸⁵ Pohádky sdělují, že malé každodenní události mají za následek velké věci, pohádka vede děti k důvěře, že i jeho malé činy jsou velmi významné, vědomí těchto úspěchů mu umožní vyrovnat se s neúspěchy.⁸⁶ Taková tkanička od bot, zip, příbor a další neživé předměty dokáží dítě přivést k zoufalství,

⁸² Fromm. E, Mýtus, sen a rituál, s. 54 a 167

⁸³ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 250-254

⁸⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 131

⁸⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 133

⁸⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 74

k pocitu, že jsou úplně bezmocní a neschopní. „V okamžiku, kdy předmět jako zázrakem poslechně a vyplní příkaz, stane se z nejsklíččenější bytosti ta nejšťastnější.“⁸⁷

Pohádky si berou za úkol podporovat děti k růstu, ten lze definovat jako rozvoj fyzické i psychické zdatnosti. Tedy jako proces vzniku, rozvoje a zákonitých proměn psychických procesů a vlastností, jejich diferenciaci a integraci, která se projevuje v rámci celé osobnosti. Zahrnuje kvantitativní a kvalitativní změny, nárůst i úbytek různých funkcí, biosociální vývoj, vývoj kognitivních funkcí, motivačně emočních složek, psychosociální vývoj.⁸⁸ Z pohledu badatele pohádek Bruna Bettelheima proces růstu začíná vzdorem vůči rodičům a strachem z vyrůstání a končí, když se mladý člověk opravdu najde, dosáhne psychologické nezávislosti, orální zralosti a druhé pohlaví neshledává ohrožujícím.⁸⁹ Pro rozvoj fyzické a psychické zdatnosti je u pohádek nejzásadnější motivování k odvaze a aktivitě. „Ať je malé dítě jakkoli bystré, vždy se cítí hloupé a neschopné, stojí-li tváří v tvář složitostem okolního světa. Zdá se mu, že všichni vědí víc a jsou mnohem schopnější, než je ono. To je důvod, proč mnoho pohádek začíná popisem hrdiny, kterého podceňují a považují za hloupého. Takové jsou pocity dítěte vůči sobě.“⁹⁰ Pokroky dítěte jsou výrazné, ale v porovnání s neúspěchy se stávají bezvýznamné. S růstem se před dítětem objevuje tolik možností, ale naděje, že vyřeší problémy, které jej potkávají, je tak malá, že k tomu aby dítě nepropadlo beznaději, potřebuje fantazijní uspokojení a naději v lepší budoucnost.

Ať už pohádky vysílají na zkušenou prostáčka či prince, vždy se jedná o hrdinu neznalého, vstupujícího do neznámého světa. Zpravidla je hrdina vyzbrojen jedinou mocnou zbraní, a to odvahou. Tato charakteristika spíše typová než konkrétní sblízuje dítě s postavou a posiluje chuť k odhodlání a odvahu. Pohádka Dlouhý, široký a bystrozraký ukazuje, že přechod do dospělosti neprobíhá bez konfliktů, hrdina se stejně jako dítě potýká s reakcemi okolí, které na něj postupně klade více nároků a pro které postupně přestává být sympatickým uličníkem, kterému je leccos dovoleno.⁹¹ Proto jsou pohádky užitečné, ukazují, jakou sumu nezbytných činností si

⁸⁷ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 73

⁸⁸ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 11

⁸⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 16

⁹⁰ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 103

⁹¹ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 127

musí jedinec osvojit, aby se zbavil dětských strachů a úzkostí, a aby dokázal vykonávat dospělé dovednosti. Současně upozorňují, že bez odporu se nelze pohnout dále, vytváří v dětech odpor k lenosti, jelikož pochopí, že pasivita nepřináší užitek. Podobné jsou také pohádky Neohrožený Mikeš, Zlatovláska nebo Tři péra.

Z jiného úhlu představuje růst jako pozitivní záležitost například pohádka O Třech prasátkách, nejstarší prasátko je nejrozumnější, shromažďuje obživu, není líné a upřednostní princip reality nad principem slasti - odloží příjemné na později. Pohádka znázorňuje pokrok od pudového jednání s převahou Ono k osobnosti ovlivněné svědomím tedy Nadjá a vědomě řízené rozumem Já. Proto se tak děje nejstaršímu, protože už vyspělo, mělo více času nashromáždit zkušenosti, je předvídativé. Současně představuje vývoj společnosti jako celku - evoluce.⁹² Pohádka Královna Husopaska sděluje, že držet se nezralosti, když už je čas stát se dospělým člověkem, končí truchlivě pro nás i pro naše nejbližší.⁹³ Stejně tak Šípková Růženka učí, že snažit se růst zastavit, nemá smysl, ať se rodiče snaží sebevíc, stejně dítě neuchrání. Pokusy vypořádat se s těžkostmi popřením či regresí nemají smysl.⁹⁴ To velmi přesvědčivě zobrazuje také Perníková chaloupka *„Každá pohádka je kouzelným zrcadlem, které odráží některé stránky našeho vnitřního světa a ukazuje potřebné kroky ve vývoji od nezralosti ke zralosti“*⁹⁵ Pohádky dětem představují realizaci vývoje závislého dítěte v nezávislého dospělého, v jedinečnou osobnost.⁹⁶

2.2 Dítě a jeho psychika

Pohádka se ve svém primárním poslání nejvíce zaměřuje právě na psychiku posluchače a pomáhá mu k přijetí své identity a rozvoji autonomní osobnosti. Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání tento úkol stanovuje jako jeden ze tří rámcových cílů, mimo to se psychice dítěte věnuje v oblasti dílčích cílů, které dále specializuje do tří oblastí na jazyk a řeč, poznávací schopnosti a vlastní psychiku.

⁹² Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 43-45

⁹³ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 138

⁹⁴ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 156

⁹⁵ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 303

⁹⁶ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 5

2.2.1 Jazyk a řeč

Pro rozvoj jazyka a řeči nabízí pohádky velké možnosti a mohou sloužit k naplňování všech požadovaných cílů. Především záleží na způsobu práce dospělého s příběhem. Práce s textem je záslužná nejen pro rozvoj dovedností předcházejícím čtení a rozvoj receptivních řečových schopností,⁹⁷ ale i pro samotné zorientování se v ději příběhu. Především pokud je pohádka čtena před skupinou dětí, je třeba pokládat klíčové otázky pro zrekapitulování děje a pokusit se společně vystihnout podstatu a hlavní filozofii pohádky. Pohádkový text je vhodný k rozvoji komunikativních dovedností a kultivovaného projevu. Jazyk pohádek je esteticky kvalitní, kultivovaný a jemně poetizovaný. Současně pohádky obsahují poměrně velkou slovní zásobu, která je přitom svým významem jednoznačná, děti se v takovém slovním vyjadřování snadněji zorientují a mohou jej přejímat. Děj pohádek je jednoduchý svou přímočarostí a posloupností, neobsahuje vedlejší linie, čímž je ideální k rozvoji jazykových dovedností a schopnosti se slovně vyjadřovat. Předčítání pohádek podporuje zájem o čtení a pozitivní vztah ke knihám, příběhům a informacím. Pokud propojíme předčítání pohádek s dalšími činnostmi, zejména se nabízejí výtvarné, pohybové, dramatické a hudební, pomůžeme dětem si nejen více osvojit příběh, ale také se naučí, že své představy lze vyjádřit i tvořivějšími způsoby nežli jen verbálním sdělením.⁹⁸

Vedle možností, které pohádky nabízejí jako kultivovaný text, slouží dětem jako rádce obsah pohádek, který se věnuje osvojování řeči a správnému zacházení s ní. Řeč svazují obavy a stud, že bude člověk zahanben či zesměšněn, bojí se selhání. Nejen děti i dospělí často nemluví, jelikož se bojí, že to co řeknou, bude považováno za hloupost. Teprve když Bajaja zvítězí nad úzkostmi a dojde k identifikaci, může rozvinout svou potencialitu a to dar srozumitelné řeči.⁹⁹ Užívání řeči je podstatná záležitost a špatným používáním slov můžeme pokazit chod událostí, jak se stane v pohádkách Mariino dítě či Sedmero krkavců. Pohádky dětem sdělují, že schopnost řeč užívat a také ji rozumět je velmi mocná dovednost, mnohdy kladená na úroveň získání kouzelného předmětu, porozumění řeči zvířat nejedné pohádkové postavě zachránilo život.

⁹⁷ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 22

⁹⁸ tamtéž

⁹⁹ Černoušek, M, *Děti a svět pohádek*, s. 122- 123

2.2.2 Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání je vhodně nastaven kombinováním rozvoje intelektových schopností spolu s tvořivostí a poznávacími procesy a neorientuje se jednostranně na rozvoj vědomostí a získávání informací. Většina psychologicky orientovaných badatelů zabývajících se pohádkou, se jednohlasně shoduje, že současná forma vyššího vzdělávání děti vede právě jednostranně k hromadění informací při cestě za dokonalým výkonem. Zapomínají v dostatečné míře zahrnout i ostatní složky rozvoje intelektu, jako je zvědavost, intuitivnost, tvořivost, fantazie a radost z poznání, bez nichž by rozvoj ani nebyl možný. Rámcový vzdělávací program primárního vzdělávání si je stejně jako lidoví tvůrci pohádek dobře vědom, že dítě předškolního věku je v životě často zmatené, rozumová vysvětlení nechápe, jelikož pro ně nemá dostatečné zkušenosti, a potřebuje příležitost a čas, aby se zorientovalo ve světě a aby pochopilo samo sebe. Nejcennější, co dětem můžeme předat, je pomoci jim nalézt životní smysl.¹⁰⁰

2.2.2.1 Zvláštnosti kognitivních procesů v předškolním věku

Klasické kouzelné pohádky respektují zvláštnosti poznávacích procesů u dětí předškolního věku. V předškolním období velmi sílí poznávací schopnosti, děti jsou přirozeně aktivní, touží být iniciativní, podílet se na činnostech. Jejich způsob uvažování a nabývání poznatků je velmi odlišný od uvažování dospělého, především protože děti zatím nepřemýšlí racionálně. Předškolní děti více využívají vývojově starší - pravou mozkovou hemisféru, která je sídlem emocionality, intuice, archetypálních vzorů, zatímco logické a abstraktní myšlení sídlící v levé hemisféře je dětem cizí.¹⁰¹ Je důležité mít na zřeteli, že myšlení předškoláků podléhá následujícím zvláštnostem například egocentrismu; vnímají záležitosti ze svého pohledu, ze své zkušenosti a nedovedou pohlédnout na situaci z jiného úhlu. Častý je také absolutismus, děti potřebují ke svému chápání světa jednoznačnost a definitivnost, každá informace, které je jim předána pak platí zcela nesmlouvavě, předškolní děti nepřijímají relativitu dospělých, jsou-li tedy sjednána nějaká pravidla či zásady, umí být děti velmi nesmlouvaví a různá milosrdenství a odpuštění druhým vnímají jako nespravedlnost a zanášení chaosu.

¹⁰⁰ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 7

¹⁰¹ Herman. M, Najděte si svého marčana...co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli, s. 19-20

Konfabulace známé jako nepravé lhaní, je příliš velká obrazotvornost a zkreslování zkušeností a vzpomínek, předškolnímu dítěti se nezřídka stane, že si proběhlou realitu zkreslí, domyslí do nové podoby a následně samo věří, že realita proběhla způsobem. Fenomenismus je tendence vnímat jen to zjevné, dítě ulpí na nějakém zásadním znaku reality a nedokáže přehodnotit situaci, není schopné podívat se pod povrch věci, takže například krychli chápe jako několik čtverců nebo nepřijme argument, že velryba je savec, když vypadá jako ryba. Velmi známý je projev animismu, personifikace a zaměňování živých a neživých objektů.¹⁰² Kauzálnost neboli zaměření na příčiny zhodnotil Bruno Bettelheim následovně. *„Děti mají sklon hledat přímé a jednoznačné příčiny veškerého dění. Náhodu odmítají jako něco, co jim kazí řád světa. Vyvolává v nich nejistotu, protože ji nelze dostupnými prostředky uspokojivě vysvětlit. Kauzální výklad nemusí být logický, ale musí být subjektivně uspokojující. Příčinu a následek hodnotí někdy obráceně nebo mohou kauzálně spojovat události, mezi nimiž není žádný vztah.“*¹⁰³ Dalšímu specifickému prvku dětského myšlení se věnoval J. Piaget, magické myšlení vnímal jako nedostatečnou schopnost odlišovat realitu a fantazii. Tento prvek myšlení však neznamená, že by dítě mělo problém rozlišovat fantazii od reality. Dítě si je vědomo, že hlavní odlišnost tkví ve skutečnosti, že fantazii lze měnit vlastním myšlením, ale věci reálné měnit nelze. Vysvětlující byl experiment, v němž byly děti vyzvány, aby si v prázdné krabici představily buď strašidlo, nebo panenku, ty které si představily strašidlo, pak velmi neochotně sahaly do krabice, ovšem rovněž dospělí se při obdobně zadaném úkolu chovali podobně. Hlavní roli hraje emoční náboj, který je s danou představou spojen. Podobně probíhá realizace kresby, zlé bytosti kreslí děti podstatně menší než hodné bytosti, a to tím více, čím větší strach v nich postavy vyvolávají.¹⁰⁴ Není tedy pravda, že pohádky děti klamou a učí neodbornosti, jak v minulosti apelovali odpůrci lidových příběhů. Posledním znakem dětského myšlení je nepochopení časoprostoru, vnímají čas pouze jako střídání světla a tmy, které vyplňují činností, některé návyky a rituály dětem pak pomáhají k zorientování se v dlouhé fázi mezi ránem a nocí. S tím souvisí také prezentismus utkvělé zaměření pouze na

¹⁰² Langmeier, J. Krejčíková. D, Vývojová psychologie, s. 90-93

¹⁰³ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 7

¹⁰⁴ Langmeier, J. Krejčíková. D, Vývojová psychologie, s. 90-93

přítomnost. Však také pro dospělé je čas relativní a jeho stanovení je záležitostí konvence.

2.2.2.2 Rozvoj, zpřesňování a kultivaci smyslového vnímání, přechod od konkrétně názorného myšlení k myšlení slovně-logickému (pojmovému), rozvoj paměti a pozornosti, přechod od bezděčných forem těchto funkcí k úmyslným, rozvoj a kultivace představivosti a fantazie.

Jak již bylo poznamenáno, předškolní věk zahrnuje mnohé zvláštnosti poznávacích procesů a racionální způsob myšlení je dětem značně vzdálený, například přechod ke slovně logickému myšlení nebo uvědomění si existence znakových systémů a jejich funkce stojí na samém konci předškolního věku. Předškolní věk je charakteristický stabilizací vlastní pozice ve světě a diferenciací vztahu k němu. V poznání dítěti pomáhá představivost, fantazijní zpracování informací a intuitivní uvažování, které ještě není regulováno logikou.¹⁰⁵ Dítě ani nenapadne, že by jeho způsob uvažování mohl být nesprávný a nepřesný, a proti takové ztrátě jistoty by se bránilo. Jean Piaget označil fázi kognitivního vývoje v předškolním věku za období názorného, intuitivního myšlení. Projevuje se selekcí informací a specifickým způsobem zpracování.¹⁰⁶ Kolem čtyř let se vývoj inteligence dostává z úrovně „předpojmové“ (symbolické) na vyšší úroveň názorového (intuitivního) myšlení, dítě již uvažuje v celostních pojmech a směřuje k obecnosti, ale jeho usuzování je vázáno na to, co vidí či vidělo na vnímané či představované. Výše uvedená specifika stále platí jako omezení, která nedovolují myslet skutečně logicky. Většina jevů v pohádkách má symbolickou hodnotu, které děti podvědomě rozumějí a nebrání jim k tomu, aby později pochopily další souvislosti a informace. Děti na rozdíl od dospělých pohádky nevnímají tak dogmaticky a intuitivně rozumí, že smrt hrdiny představuje jeho neúspěch, stejně tak rozumí výrazu, že vlk Karkulku spolkl, tedy pohltil, Bruno Bettelheim argumentuje, že Karkulka prohlásí, poté co vyskočí z vlkových útrob, že se velmi bála, což je intenzivní živý pocit.¹⁰⁷

Paměť a pozornost v dětech podporujeme samotným vyprávěním pohádek. Děti si příběhy ukládají do paměti nejprve nezáměrně. Úmyslné vedení k zapamatování

¹⁰⁵ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 183

¹⁰⁶ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 177

¹⁰⁷ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 176

děje je nejnádhornější na kulminačních pohádkách, nejlépe se dětem ukotvují v paměti při pohybových hrách a jednoduchých nestrukturovaných dramatizacích. Jakákoli následná činnost ve spojitosti s dějem pohádky je prospěšná, jelikož děti mají možnost pohádku těsněji prožít a významné kulturní dědictví přijímají za své vlastnictví, které pak mohou šířit k dalším generacím.

Další smyslové vnímání jako čich a hmat pohádky samy o sobě nerozvíjí a stejně tak ani osvojení si elementárních poznatků o znakových systémech. Symbolický význam čísel, jaký existuje v pohádkách, má jiný než matematický význam, o praktické hodnotě, kterou vyžadují vzdělávací plány, dětem příliš nesdělí. K rozvoji těchto požadavků je třeba zapojit další praktické činnosti, například výtvarné tvoření s různorodým materiálem, hry s kořením a plodinami, hry se slovy, jmény a čísly, které mohou na danou pohádku navazovat. K plnému naplnění dílčích cílů je zapotřebí doplnit vyprávění o další činnosti, ale už samy o sobě pohádky vytvářejí velmi příznivý postoj k rozvoji poznávacích schopností, představivosti, fantazii a myšlenkových operací.

2.2.2.3 Rozvoj tvořivosti (tvořivého myšlení, řešení problémů, tvořivého sebevyjádření)

Při rozvíjení tvořivosti je důležité mít na paměti, že její proces má několik fází vyžadujících klid. Marie Luise von Franz shledává, že zpočátku potřebuje zůstat v ochranné temnotě a být nepovšimnuta. Je to patrné v přirozené tendenci mnoha umělců neukazovat svá díla, dokud nejsou hotová. Když tedy upozorujete, že z vašeho nitra vystupuje nevědomá fantazie, zachováte se moudře, když ji nebudete hned interpretovat. Podle archetypálních výkladů pohádek tvořivé procesy, fantazie a intuice jsou jevy vlastní animě, ta mimo jiné bývá v pohádkách zobrazena v podobě žab, ropuch, ještěrek a jiných vlhkých chladnokrevných živočichů známých z příběhů Tři pera, Žabka carevna a podobně, jestliže hrdina použije proti její vlhké kůži oheň, symbolizuje to příliš analytické, impulzivní a vášnivé zacházení s tvůrčí fantazií, když lidé vytáhnou fantazii příliš dychtivě na světlo, mnohdy zničí svůj vnitřní život.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 84 - 85¹⁰⁸

V posledních desetiletích se stále častěji střetáváme s přeceňováním matematicko-technických oborů a především konvergentního myšlení na úkor tvořivých disciplín projevujících se myšlením divergentním. Na důležitost fantazie a představivosti se zapomíná, nebo bývá dokonce odmítaná jako projev nezralosti. Nezanedbatelným pozitivem pohádkových příběhů je rozvoj fantazie a představivosti, jejich přínos a souvislost s rozvojem učení a poznání adekvátně vyjádřil Michal Černoušek „*V dnešním přetechnizovaném světě vedle postupného rozvoje poznávacích dovedností, osvojování matematických a logických operací, hromadění teoretických a praktických poznatků, se dětská mysl živí fantazií- a ta je pro zdárný vývoj dětí stejně důležitým psychickým procesem jako logické poznávací operace. Dokonce hodláme tvrdit, že je důležitější než ovládnutí programovacích jazyků počítačů, protože z fantazie povstává veškerý pokrok lidstva.*“¹⁰⁹ Rovněž magistra Vernerová vysvětluje ve svém článku velmi lidsky dětskou potřebu fantazie pro pozdější poznání a vzdělávání. „*Čím je dítě menší, tím má samozřejmě menší vědomosti a fantazie mu tak nahrazuje vědění. Pohádky rozvíjejí přirozenou dětskou představivost. A mít fantazii, není důležité jenom pro uměleckou nebo vědeckou činnost, ale pro jakoukoliv lidskou činnost. Dokonce ani odpovědně jednat se nedá bez představy, jaké budou mít moje činy důsledky.*“¹¹⁰

Mnoho pohádek posluchačům sděluje, že samotný racionální přístup nestačí a je třeba dalších lidských schopností, expozice narativu většinou začíná královstvím, kde vládne král se třemi syny a zcela chybí ženský prvek, zpravidla v nich vyhrává nejmladší princ, který se projevuje naivně a spontánně. Jeho vítězství je odpovědí na počáteční problém, nedostatek ženského prvku, což znamená nedostatek emocí, citů a iracionálních impulsů, které k vládě patří a králi chybí. Jediný prostáček, jehož vědomí a racionalita není tak zkostnatělá se dokáže pokořit a přistoupit na iracionální pohled na svět, přijme možnost náhody, a vystačí si s tím, co je. Pohádka ilustruje problém, kdy vědomé racionální *Já* odmítlo instinktivní *Ono* a jedinec se stává destruktivním. Stav, v němž *já* není v harmonii s celou osobností, můžeme definovat jako neurózu. Není tedy dobré odmítat své instinkty a iracionální přístup ke světu a stejně tak nemusí být ani pozitivní nechat promlouvat pouze instinktivní složky. Ideální situace nastane, když

¹⁰⁹ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 17

¹¹⁰ Vernerová, E, Moderní autorská pohádka v čtení dětí,
Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1310>

si vědomé já udrží určitou tvárnost a zůstane pozorné ke své intuici.¹¹¹ Proto tyto typy pohádek pokračují fází, v níž hrdina musí projevit trpělivost, jako v pohádce Žabka carevna. Dobrým příkladem, jak najít ideální cestu mezi intuicí a rozumem, je nejstarší hrdina příběhu O třech prasátkách, správně si zvolil mezi principy slasti a reality, abych dosáhl odměny, odložil příjemné záležitosti na později, současně to byla jeho intuitivní schopnost, která ho včas varovala před neštěstím, ke stejnému poznání dospěl také Jeníček s Mařenkou. Je tedy vhodné, že pro preprimární vzdělávání zvolili tvůrci Rámcového vzdělávacího programu za cíl rozvoj a kultivaci představivosti a fantazie.¹¹²

2.2.2.4 Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavosti, zájmu, radosti z objevování). Vytváření pozitivního vztahu k intelektuálním činnostem a k učení.

Stejným způsobem, ba i ve větší míře nežli v předchozí kapitole bychom mohli argumentovat k této oblasti, o chybném omezování přítomnosti pocitů a emocí na poli vědy, ačkoli existují profese, které se bez nich neobejdou například pedagogika, psychologie, mnohé humanitní, a dokonce i filologické a filosofické obory. *„Celé naše akademické vzdělávání má sklon citový faktor vyloučit. Na gymnáziu, a především při studiu přírodních věd, vám učitel například ukáže krystal. Zvláště děvčata pak s oblibou zvolají „ Ten krystal je ale krásný!“ Učitel na to řekne: „ Teď ovšem nebudeme obdivovat krásu, nýbrž budeme analyzovat strukturu tohoto objektu.“ Od začátku jste tedy neustále vychováváni, abyste potlačili svou osobní emocionální reakci a abyste svůj rozum vedli k tomu, čemu říkáme „objektivita.“ Archetypální obraz není jen myšlenkový vzorec, je také emocionální zkušeností, pouze když má pro člověka emocionální a citovou hodnotu, je archetypální obraz živý a plný významu.“¹¹³*

Předškolní věk je obdobím plným iniciativy. Dítě má potřebu něco zvládnout, vytvořit a potvrdit tak svoje kvality, fáze přípravy na živost ve společnosti. Musí přijmout řád, který upravuje chování k různým lidem v různých situacích, musí se naučit prosadit i spolupracovat.¹¹⁴ Červená Karkulka je pro děti v tomto ohledu přitažlivým vzorem, nejenže je milá, hezká a nevinná, ale nebojí se a má chuť objevovat

¹¹¹ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 44-50¹¹¹

¹¹² Smolíková. K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 24

¹¹³ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 18

¹¹⁴ Vágnerová. M, Základy psychologie, s. 177

a všemu rozumět, její charakter je velmi inspirující a děti se jí často chtějí podobat. Skutečnost, že už je Karkulka zkušenější, je patrná z toho, že nezabloudí ani se nezalekne vlka, přesto se ukazuje, že jsou úkoly, které ještě neumí sama zvládnout.

Už v předcházející oblasti dítě a jeho tělo bylo řečeno, že naše touhy a přání nelze uskutečnit snadno a je třeba trpělivosti. „*Popelka provádí dítě od jeho největších zklamání- nízkého smýšlení o sobě v důsledku domnělého nízkého hodnocení druhými- k rozvoji autonomie, k péli a vlastní pozitivní identitě.*“¹¹⁵ Jelikož je dítě silně egocentrické a kladení požadavků a kritiku od rodičů si vykládá jako nějakou silnou vadu v sobě samém, pohádky pro odeznění takových obav dětem posílají spřízněné duše se stejnými osudy. Přitom varují, že ti příliš bojácní, kteří se neodhodlají hledat cestu a plnit úkoly, tedy neodhodlají se hledat sami sebe, se budou muset smířit s jednotvárným životem, nečeká-li je dokonce nějaký horší trest.¹¹⁶ Optimistický dopad vyprávění o statečných činech hrdiny je obzvláště důležitý pro mladší sourozence, kteří prožívají hnutí lásky a žárlivosti a pocitů dočasné beznaděje ze své fyzické nedostatečnosti vůči starším rivalům.¹¹⁷ Ti, kteří ještě nepoznali a ani nemají touhu poznat, jsou v pohádkách zobrazeni jako nerozlišení, splývají s okolím. Nerozlišenost druhých dvou bratří a sester rivalů má symbolické vyjádření nediferencovanosti jejich osobnosti, jejich Já působí mdle a pasivně, jako by ani nekonalo, nevychází z žádných zdrojů Ono ani Nadjá.¹¹⁸ Nejednou jsou neúspěšní a líní odsunuti mimo existenci zakletím nebo potrestáním.

2.2.2.5 Osvojení si elementárních poznatků o znakových systémech a jejich funkci (abeceda, čísla). Vytváření základů pro práci s informacemi.

Pohádky vedou děti k aktivitě, k touze po poznání a uvědomění si, že vybírat si, poznávat a pracovat musíme my sami. Pokud přenecháme úsilí na někom jiném, na chvíli nám to ulehčí, ale nic hodnotného nám to nepřinese. Pro uvedené dílčí cíle jsou pohádky dobrým vzorem, většina z nich je plná hádanek, existenciálních otázek, poznání a učení, které je nutné si osvojit, aby dospělo k dobrému konci. Tak musí učinit nápadníci z pohádek Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Zlatovláska, Nezasmálka, Začarovaná

¹¹⁵ Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 271

¹¹⁶ Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 26

¹¹⁷ Černoušek, M. Děti a svět pohádek, s. 112-113

¹¹⁸ Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 107

princezna a podobně. Také dětem můžeme klást různé hádanky a otázky a imitovat situace hrdinů, opakováním pohádek a shrnutím hlavních myšlenek příběhu a využíváním jich v jiných souvislostech děti učíme vytváření základů pro práci s informacemi.¹¹⁹

2.2.3 Sebepojetí, city, vůle

Oblast sebepojetí, city a vůle je nejrozšířenější kapitolou, jedná se o oblast, na kterou se pohádky nejvíce zaměřují, jejich posláním je vytvářet symbolické příběhy vedoucí posluchače k sebepoznání, přijetí své identity, rozvoji samostatnosti, sebeovládání a podněcují k mravnému a uctivému chování k druhým lidem. Pouze pod jinými slovními formulacemi žádají pohádky totéž jako tvůrci Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělání. V předškolním věku má na sebepojetí stěžejní vliv specifický způsob myšlení, významnou roli hrají egocentrismus- potvrzení vlastní významnosti, fenomenismus - schopnost odlišit podstatné a nepodstatné znaky situace a také magičnost, která vede ke zkreslení, ale pomáhá, aby dítě při neúspěchu zcela neztratilo tvář.¹²⁰

2.2.3.1 Poznávání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti).

Jedná se o velmi náročný a závažný úkol, na kterém většina lidí pracuje celý život. Můžeme odvážně tvrdit, že požadavky zbylých oblastí jsou závislé na zvládnutí tohoto úkolu, bude ovlivňovat následující učení i samo žití jedince. Pro rozvoj sebepoznání je velmi podstatný vývoj emoční inteligence, k němuž dochází v předškolním věku. V seberegulaci se děti stále více daří utlumit okamžitou emoční reakci, začínají rozvíjet i pocity vztažené k vlastnímu sebehodnocení i hodnocení významu míry vlastního úsilí,¹²¹ ale ještě stále mají o svých vlastních pocitech zkreslené hodnocení, myslí, že jsou daleko spíše pozitivní, zatímco ostatním realističtěji přičítají i negativní emoce.¹²² Děti, které se dobře orientují v pocitech, dokáží lépe odhadnout situaci a reagovat přiměřeněji a sociálně přijatelněji.¹²³

¹¹⁹ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, s. 24

¹²⁰ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 346-349

¹²¹ Langmeier, J, Vývojová psychologie, s. 96-98

¹²² Vágnerová, H, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 219

¹²³ Langmeier, J, Vývojová psychologie, s. 96-98

Dítě, které ví, že je někdy zlé a že se chová, jak by se chovat nemělo, rozhodně více ocení, pokud slyší, že zlo existuje a že je běžné. „Šťastný život nemůže začít, dokud nedostaneme pod kontrolu zlé a destruktivní stránky své osobnosti.“¹²⁴ Mnozí odpůrci pohádek opomněli netvora, kterého zná dítě nejlépe a kterého se nejvíce bojí, toho, za nějž se samo považuje, případně se strachuje, že by se jim mohlo stát. „Existuje všeobecně rozšířený odpor k tomu, aby se děti dozvěděly, že příčinou mnoha životních nezdarů je právě naše přirozenost- sklon všech lidí jednat agresivně, asociálně, sobecky, ze zlosti a úzkosti. Namísto toho chceme, aby děti věřily, že všichni lidé jsou vrozeně dobří. Ale děti vědí, že ony vždycky dobré nejsou, a často – dokonce i když dobré jsou – by raději nebyly. To je v rozporu s tím, co jim říkají rodiče, a právě to činí z dětí v jeho vlastních očích netvora.“¹²⁵ . I to špatné má na dětskou duši vliv, tomu nezabráníme, budeme-li děti od zlého ochraňovat nebo dokonce popírat existenci zla. Pokud rodiče systematicky potlačují některé pocity, zvláště negativní, může u dítěte dojít k narušení sebepojetí, k nedostatečné integraci a zkušenosti. Dítě, které netvora nezná z pohádkových příběhů, ani nepozná, jak by jej mohlo ovládnout a stává se bezmocné vůči svým úzkostem.¹²⁶ V klasické lidové pohádce je zlo symbolizováno jasně čitelnými a srozumitelnými atributy. Téměř vždy slaví dočasně triumf, ale nakonec strádá.¹²⁷ Zlo si uzme přízeň neprávem, jedná nespravedlivě a ubližuje druhému, děti provází silný pocit křivdy, který je silnější než schopnost dělit postavy na dobré a zlé. Zlo je obávané, ale zároveň tajuplně přitažlivé jako vlk v Červené Karkulce. Pohádky nám radí, že je třeba si jeho existenci uvědomovat, přijmout ji, ale být před jeho mocí obezřetní a nenechat se zlákat. Pro děti, které nepoznaly klasické lidové pohádky, bude svět mnohem chaotičtější. „Dokud ještě trvá archaická identita a dokud jste své projekce nestáhli zpět, je zvíře to, co jste do něj promítli. Hezky je to vidět v příbězích o zvířatech, která zobrazují archetypové lidské sklony. Tato zvířata jsou lidská, protože ve skutečnosti nezobrazují instinkty zvířat, ale naše zvířecí instinkty, a v tom smyslu jsou skutečně antropomorfní.“¹²⁸

¹²⁴ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 209

¹²⁵ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 11

¹²⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 119

¹²⁷ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 19

¹²⁸ Von Franz. M-L. Psychologický výklad pohádek, s. 28

Pohádky, v nichž jsou postavy zasaženy přílivy negativních emocí, jsou vhodné pro předškoláky, jejichž emoční prožívání je stabilnější a vyrovnanější než v batolecím věku. Začínají různorodým náladám více rozumět a jsou častěji pozitivně laděni, ubývá v nich negativních emočních reakcí. „*Vztek a zlost nebývají tak časté jako v batolecím věku, protože předškolní děti lépe chápou příčiny vzniku nepříjemných situací i jejich nezbytnost, určitý vliv má i větší zralost CNS, která je základem menší dráždivosti a větší vyrovnanosti. Zlostné reakce se projevují zejména v kontaktu s vrstevníky, při kumulaci příkazů a zákazů, když je dítě frustrováno a jeho ještě nerozvinutá kontrola emočních projevů selže.*“¹²⁹ Hněv je třeba nechat projevit a to tak, abychom neublížili sobě ani druhým, což není snadné. O potlačených pocitech velmi přesvědčivě vypráví pohádka rybář a džin, už jen samotné zobrazení uvěznění pocitů do lahve vystihuje mnohé. Podobný osud čeká černokněžníky, strnulé postavy zadržující hněv a zášť v závěru příběhu dojde k jejich sebedestrukci, obvykle tak, že puknou. Velkou výhodou předškolního věku je, že děti již mají osobní zkušenost s výskytem vzteku u sebe samotných a vědí, že vztek není vlastnost trvalá. Dokáží pochopit, že tento stav může nastat i u jejich blízkých a opět odezní. Předškolní děti se lépe orientují v emocích jiných lidí, rozvíjí se schopnost empatie, která je považována za součást emoční inteligence.¹³⁰

K sebepojetí a k přijetí svých negativních vlastností pomáhají pohádkové postavy, zvláště ty záporné. Klíčovou postavou může být vlk, jeho zjevná špatnost je v touze ničit. „*Vlkova špatnost je něco, co dítě rozeznává v sobě: žádost hltavě pozřít, a v důsledku toho strach, že stejný osud může potkat i je samo, vlk je projekcí toho, co dítě v sobě považuje za špatné.*“¹³¹ Karkulka však s vlkem částečně souzní, nebojí se ho, zaujme jí, diskutuje s ním a vyptává se ho, to není projev strachu, Karkulce je vlk něčím blízký, ale současně ji ohrožuje. *Vlk představuje všechny asociální a zvířecí sklony v nás samotných.*¹³² Stejně jako vlčí vlastnosti v každém z nás, nás přitahují a mohou rozvíjet, mohou nás také zahubit nebo přesněji pohltit. *Metamorfovaný člověk ve zvířeti*

¹²⁹ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 218

¹³⁰ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 219-220

¹³¹ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 45

¹³² Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 168

odhaloval především temné, pudové stránky lidské bytosti.¹³³ Karkulku zachvátíla zvědavost, stejně jako vlka pudové jednání. Pohádky pro dítě nejsou motivující pro takové ztotožnění, jelikož v nich zpravidla záporný hrdina trpí a nedosahuje úspěchu. Z tohoto pohledu jsou pro dítě daleko spíše ohrožující seriály pro děti s různými superhrdiny a bojovníky, kde je násilí předkládáno jako cesta k úspěchu, postavené na ideji, kdo má víc síly, vyhrává.¹³⁴ „K tomu aby se dítě ztotožnilo s násilím a agresivními činy, se musí především ztotožnit s nositelem takových činů, tedy identifikovat se s agresorem.“¹³⁵ Opakem vlka je myslivec, který se navzdory puzení *Ono* a přivalům emocí rozhodne poslechnout *Já*, v pohádce vítězí racionální přístup, vlastní rozum a úsudek.¹³⁶ Postavy myslivců, lovcích i hajných mají v řadě pohádek evropského koloritu téměř univerzálně dobrodružný a ochraňující význam. Lov byl dlouho výhradně maskulinní aristokratickou záležitostí spojenou s ušlechtilými hodnotami a statečností, má funkci spasitele a zachránce.¹³⁷ Jsou to neohrožení krotitelé agresivních pohnutek.

Má-li být hrdina v pohádkách úspěšný, je třeba, aby jeho *Ono* bylo řízeno vědomým *Já*, kontrolováno *Nadjá* a současně *Ono* bylo přijaté.¹³⁸ Ke stejným výsledkům musí dojít v psychice dítěte, chceme-li nalézt poznávání sebe sama, či dojít k rozvoji pozitivních citů ve vztahu k sobě a uvědomění si vlastní identity. Zůstanou-li protichůdné části osobnosti od sebe odděleny, čeká nás jen neštěstí, pokud člověk neporozumí svým negativním vlastnostem, dojde k zhoubě. Pohádka Dva bratři a bratříček a sestřička učí, že jeden ze způsobů jak porozumět svým odlišným sklonům, je oddělit od sebe tyto sklony a promítnout je do jednotlivých postav nejlépe sourozenců a zvláště dvojčat.¹³⁹ Také archetypálně zaměřeni badatelé se zabývají jevy, které je nutné poznat a přijmout pro vyrovnání se sami se sebou, přijetí své plné identity. Funguje jako nevědomá přirozenost, která vede člověka, aby dosáhl vyšší úrovně vědomí. Jsou to pohádky s motivem démona a postupného polidštění.¹⁴⁰ Muž má ve svých primitivních vlastnostech sklon zabít jako lovec a válečník, tak je zobrazen animus. Na druhé

¹³³ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 147

¹³⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 105

¹³⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 22

¹³⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 173

¹³⁷ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 103

¹³⁸ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 75-76

¹³⁹ Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 96-97

¹⁴⁰ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 135

straně ženy slouží životu a anima vede muže hlouběji do života. Animus však ve své negativní poloze vytahuje ženu ze života a ohrožuje ji. Pohrdavý, posměšný, kritický postoj princezen k nápadníkům je typický pro ženu, která je ovládaná animem, ten může vyvolat agresivitu, nebo člověka ochromit, ženy nechtějí být agresivní, ale neví jak tlak ventilovat, jejich chování je strnulé, chladné apatické jako bez života. Vyvolává pocit osamocení a nedostatku, v pohádkách ženám posedlým animem není nic dost dobré a chtějí stále víc a lepšího. Čím je větší posedlost animem, tím je náročnější vytvořit si pěkný citový vztah, sílí pocit méněcennosti k vlastní osobě a žárlivost k druhým. Řešením je obvykle návrat k práci a činnosti, často musí princezny projít ponížením své zdánlivé hrdosti a kritiky vůči druhým a znovu si uvědomit svou hodnotu, ke svému animu musí žena zůstat extrémně pasivní.¹⁴¹

Existují pohádky, které ukazují dva sourozence zprvu nerozlučné, jednoho z nich pak postihne proměna ve zvíře nebo věc, na konci jsou zpět oba lidmi. Původně nerozlišný stav se postupně rozděluje na Ono, Já a Nadjá. Jedna z postav je ovládána potřebou Ono druhá potřebou Nadjá, obě postavy musí poznat všechny dimenze. *Ono* má v pohádkách často podobu zvířete či prostáčka, *Nadjá* je postavou strnulou. Pro harmonický život a možný růst je třeba, aby všechny tyto složky psychiky byly v symbióze. Vědomé Já představuje stav, kdy si je člověk vědom všech svých částí. Ani *Já* není schopno vyhovět požadavkům reality, přestože je cnostné a poslouchá apely svého *Nadjá*, pokud nenaváže přátelský vztah s živočišnou přirozeností, kterou přijme také za podstatnou součást svého bytí, teprve soulad *Ono, Já a Nadjá* obohatí celou osobnost.¹⁴² Pokud se spřátelíme s nevědomím a dáme mu, co mu patří, jako v pohádce Trojí řeč dostane zuřivý pes žrádlo, poté získáme přístup k tomu, co je střeženo a z potlačovaného se stane prospěšné. Pokud jim neporozumíme, zničí nás, jako psi žerou lidi.¹⁴³ V tom všem tkví neobvyklá moudrost psychického vyrovnání se se sebou i se světem, musíme tedy ocenit, jak moc pohádka vede dítě, ztotožněním ses postavou, která tímto procesem prochází

¹⁴¹ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 138-152

¹⁴² Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 75-79

¹⁴³ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 101

2.2.3.2 Rozvoj schopnosti citové vztahy vytvářet rozvíjet je a city plně prožívat a rozvoj dovedností umožňujících pocity, získané dojmy a prožitky vyjádřit.

Pohádky umožňují poznat různé pocity a vztahy prostřednictvím různorodých postav a vztahů, do nichž vstupují. Pohádky jsou vhodně upravené tak, aby vztahovým záležitostem porozumělo už dítě předškolního věku, proto je jednou z podmínek klasických lidových pohádek jednoznačnost a přímočarost. Všechny charaktery jsou spíše typické než jedinečné. Postavy jsou nadpřirozené, antropomorfizované, groteskně zkreslené, plošné (bez psychologie a motivace), typizované konstantním znakem a rolí. Rozvržené bývají na kladné a záporné, škůdce a ochránce či pomocníky.¹⁴⁴ Nejasnosti a složitější charakteristiky musí počkat do vyššího věku dítěte, kdy bude moci odlišovat nuance, prozatím potřebují získat základní rozdělení, na němž jednou budou moct stavět své hlubší poznatky. Výskyt kontrastních povah slouží za účelem zdůraznění správného chování, charakterové protiklady dovolují lehce porozumět rozdílům.¹⁴⁵ Přílišná konkrétnost je spíše na škodu, pokud se má dítě s postavou ztotožnit, má být objekt jednoduchý a nemá vytvářet přesnou představu.

Dítě je zmateno, když si začne uvědomovat, že vůči jedné věci cítí dva rozporuplné pocity, například touhu a obavu. „*Velkou komplikací je zorientovat se, že mohou zároveň prožívat různé emoce, po pátém roce života si začnou uvědomovat, že emoční prožitky mohou být složitější, ale zatím si myslí, že se mohou kumulovat jen kompatibilní emoce, teprve šestileté děti chápou, že se lidé mohou za určitých okolností cítit dobře i špatně. (Například dítě dokáže říct, jsem rád, že jdeme s babičkou na pouť, ale nejsem rád, že s námi není táta.)*“¹⁴⁶ Od šesti let si dokáže uvědomovat, že určitá situace může vyvolat směs pozitivních a negativních pocitů.¹⁴⁷ Těm mladším, které nerozeznávají směsici lásky a krutosti a jiných protichůdných pocitů, pomáhá pohádka, která vnáší řád do chaosu světa. Nejkomplikovaněji ambivalence působí ve vztahu k vlastním rodičům. Pohádky komplikace zjednodušují projekcí. Pokud si chlapec uvědomí svůj hněv k otci, který mu brání žít s matkou je silný a vždy schopnější, má pocity viny, jelikož i otec je pro něj důležitý, převtělení pocitů do draka, obra či jiné zlé

¹⁴⁴ Mocná. D, Encyklopedie literárních žánrů, s. 473

¹⁴⁵ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 13

¹⁴⁶ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 220

¹⁴⁷ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 219-220

bestie je tedy záchranou. Oidipovské problémy dívek jsou obdobné, dívka chce žít s otcem, ale v cestě jí stojí matka, současně si však chce děvčátko užívat péče matky, v pohádkách je proto tento rozpolcený pocit diferencován do dvou osob, do vzpomínky na milující vlastní matku a současnou zlou macechu, tudíž ani děvče nemusí mít výčitky svědomí, žárlí-li na macechu, protože v něm stále zůstal silný pocit lásky k vlastní matce. Tato přerozdělení pocitů do osob dětem pomáhají zorientovat se ve svých pocitech, a zprošťují je pocitů viny. Ambivalenci ve vztahu mezi otcem a synem zobrazují postavy v pohádce Princ Bajaja, kde dochází rovněž k rozdvojení jedné role do dvou symbolických postav. Kůň je dobrý, vciťující se, moudrý a životní oporu představující táta, rovněž drak je zobrazením otce, ale pohlcujícího, který brání získat ženu- totiž tu jedinou po které syn touží- maminku, drak je velkým projekčním plátnem pro frustrace a vzteky malých chlapců. Z pohádek naše děti čerpají duševní stravu pro růst příslušných psychických struktur, podporují růst sociálního citění.¹⁴⁸ „První kroky na cestě k plně integrované osobnosti se dějí, když se dítě pustí do boje s hlubokou a rozporuplnou vazbou na rodiče- to jest s oidipovským konfliktem. Už zde pohádky dítěti pomáhají lépe porozumět jeho tísní, nabízejí mu nápady, které je povzbuzují v jeho těžkém zápase a posilují víru v úspěšné řešení.“¹⁴⁹ V dnešní době charakteristické feminizací života na mnoha rovinách, je vyprávění o maskulinních hrdinech velmi důležité. Malí chlapci vedou jakýsi zmatený zápas se ženami, což vede k tomu, že v dospělosti nesplňují to, co od nich právě ženství a mateřství očekává. Nevedou boj s pudově agresivním drakem ani neprojdou identifikací s Bajajou či moudrým ochraňujícím koněm pomocníkem.¹⁵⁰ „Schází-li otec (a to z důvodů nepřítomnosti nebo nepřítomné přítomnosti), pak chlapec nebojuje o svou nezávislou budoucí individualitu identifikačními procesy, ale nevědomky touží po takovém zápase, takže vyhledává střety s maskulinními autoritami i tehdy, když by měl spíše spolupracovat. A co navíc, bojuje s ženami. Nemá k nim onen automatický akceptující postoj pravých mužů. A to platí i opačně- ženy, které soupeří s muži, přestávají být ženskými ženami.“¹⁵¹

¹⁴⁸ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 172

¹⁴⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 110

¹⁵⁰ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 124

¹⁵¹ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 125

Vytváření a udržení vztahů u předškolních dětí ohrožuje egocentrický pohled na svět, s tím souvisí i narcismus a žárlivost. Příběh o Sněhurce o nich sděluje mnohé, narcismus je nejvíce patrný u macechy, jíž vede k záhubě, také Sněhurka mu na krátký čas podlehne, když přijímá dary od zlé přestrojené macechy. „*Narcismus, říká pohádka, přestože je zdánlivě přitažlivý, neznamena žít v uspokojení, znamená nežít vůbec.*“¹⁵² Proto Sněhurka po nevydařené zkoušce zdánlivě umírá. Varuje před následky narcismu u dětí i rodičů. Lásky dcery k otci a syna k matce je pro dítě tím nejpřirozenějším citem na světě, a přeje si, aby tento rodič jej miloval více než druhého rodiče, a nechápe, proč by to v druhém vzbuzovalo žárlivost, současně však ví, jak samo žálí na vzájemnou pozornost rodičů, kterou by chtělo pro sebe. Když si dítě, nemůže dovolit žárlit na rodiče, protože to ohrožuje jeho bezpečí, promítne si vlastní pocity do druhého, dcera jako Sněhurka promítne svou žárlivost na matku do formy, matka na mě žálí. Svůj pocit méněcennosti promění na pocit nadřazenosti. „*Narcistický vztek – intenzivní duševní proces, který stravuje všechny mentální rezervy a potenciality do jednoho jediného přání: zničit a naprosto anihilovat původce narcistického zklamání.*“¹⁵³ Podstatnou fází spokojeného růstu a vývoje je schopnost identifikovat se se svým rodičem, ta obohacuje dětské sebepojetí, posiluje sebevědomí dítěte, a pomáhá diferencovat žádoucí a nežádoucí znaky svého chování. Identifikace se v tomto věku projevuje především důrazem na vnější znaky – úpravy zevnějšku.¹⁵⁴ Každé pohlaví získává od okolí jiné informace, což vede k jinému chápání světa. Genderová identita dívek se vyvíjí v kontinuálním spojení s matkou, která je zdrojem bezpečí. Vývoj chlapce je charakteristický nutností vymanit se z bezpečí matky a identifikovat se s otcem. Jeden rodič dětem představuje vzor k napodobování a posiluje jeho sebejistotu, druhý rodič dítěti dává zpětnou vazbu a ukazuje, s kým je třeba si vytvořit komplementární vztah. Kupevnění genderové identity slouží vrstevníci. Předškoláci akceptují genderový stereotyp a více tíhnou k genderové segregaci, preferují kontakt s osobou stejného pohlaví.¹⁵⁵

¹⁵² Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 301

¹⁵³ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 98

¹⁵⁴ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 346-349

¹⁵⁵ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 250-254

2.2.3.3 získání relativní citové samostatnosti

Významný životní zvrat vykreslený ve většině pohádek je opuštění domova, období kdy je člověk náchylnější k osobnostnímu rozpadu, musí se vzdát dřívějšího způsobu života, výsledkem je získání relativní samostatnosti. Předškolní věk je významné období pro sebepojetí, zkušenosti s osamostatňováním a prosazováním. Přináší pozitivní i negativní zážitky související s emočním hodnocením vlastních projevů a interpretaci zážitků. Předškoláci upozorňují na svoje schopnosti a dovednosti, které demonstrují jejich samostatnost a vývojový pokrok, ukazují, co dovedou, kladou důraz na vývoj, to vše zařazují do svého sebepojetí. Ještě nechápu trvalost a proměnlivost osobnostních vlastností. Mají tendenci se přeceňovat, tento mechanismus nereálného optimismu slouží k dosažení jistoty a osobní rovnováhy. S generačním konfliktem a přáním dítěte předčit rodiče nakládá pohádka následovně, cítí-li pohádkový rodič, že nadešel čas, pošle dítě do světa, aby ukázalo, co umí. Příběhy tohoto typu začínají docela realisticky, když dojde na plnění úkolu, hrdina příběhu se nachází ve stejné situaci jako dítě; cítí se neschopen úkol splnit. Přesto pohádka ukazuje, že je to možné zvládnout, avšak jen s pomocí nadlidských sil nebo jiného prostředníka. Rovněž jen mimořádný výkon dítěti dovolí pocítit, že je lepší než rodič, pokud by to pohádka ukazovala bez tak náročného důkazu, bylo by to obrazem prázdného velikášství.¹⁵⁶

2.2.3.4 Rozvoj schopnosti sebeovládání

Vedle pohádek kladoucích důraz na velké činy nezbytné k tomu, aby se hrdina stal sám sebou, existují pohádky, kde je do centra děje postavené soustředění pozornosti na sebe. Účelem takových pohádek je stejně jako dosažení dílčího cíle RVP PV rozvoj schopnosti sebeovládání, získání schopnosti záměrně řídit svoje chování a ovlivňovat vlastní situaci, Šípková Růženka zdůrazňuje dlouhé a tiché soustředění na sebe, které je rovněž zapotřebí.¹⁵⁷ Stejně motivy tichého vyčkávání, kde nelze nic uspěchat zobrazuje Sněhurka ve skleněné rakvi. Někteří rodiče mají strach z tichého růstu, kdy se zdánlivě nic neděje, takové chování může připomínat regresi, k tomu patří bédování rodičů, *je jak spící panna*. Pohádka sděluje, že je nutný klid, a rozjímání a dlouhé čekání někdy vede k největším úspěchům, Princ Ring se plaví v sudu, v němž nemůže činit nic než vyčkávat. „*Je to stav přechodu a hrdina je v něm uzavřen jako ve*

¹⁵⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 134

¹⁵⁷ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 220

*schránce. Sud však hrdinu nejen vězní, ale také chrání před utonutím. Lze to přirovnat k neuróze, která má tendenci jedince izolovat a zároveň jej tak chránit. Neurotická osamělost je pozitivní, když ochraňuje růst nové životní možnosti. Může být inkubačním stádiem, které spěje k vnitřnímu završení opravdovější a určitěji zformované vědomé osobnosti.*¹⁵⁸ Inhibiční kontrola se více rozvíjí až na konci předškolního věku, dosažení určité sebekontroly a sebeovládání je žádoucí, ale rozhodně nelze říci, že čím je sebekontrola větší, tím bude dítě jednat účelněji, nadměrná sebekontrola vede k potlačování veškerého jednání. Obvykle jde o inhibované děti, které se kontrolují, ale nejsou dostatečně flexibilní a reagují sociální úzkostí či odtazitostí.¹⁵⁹ *Inhibice a zábrany, které pociťuj jako svazující, jsou temné obruče vlastní minulosti, ukotvené například vlivem necitlivého otce nebo příliš dominantní matky.*“ Kdo nevyhraje souboj s černokněžníkem- s inhibicí, zkamení, jak výstižný symbol.

2.2.3.5 Získání schopnosti záměrně řídit svoje chování a ovlivňovat vlastní situaci

Tento cíl ještě blíže specifikuje předchozí uvedenou schopnost sebeovládání. Děti předškolního věku se ještě neporovnávají navzájem, neuvědomují si nedostatečnost. Zmiňovaný egocentrismus, nekritičnost a přehnaný důraz na sebe se projevuje i v představách o budoucím uplatnění, které nejsou korigovány ničím jiným než přáním. *„Dětské sebepojetí je závislé na hodnocení jiných lidí, názor dospělých na sebe přijímá nekriticky, tak jak je mu prezentován.*“¹⁶⁰ Schopnost regulovat vlastní emoce závisí i na typu temperamentu, takže pro některé děti je jejich ovládání a udržení přijatelného ladění obtížnější než pro jiné. Dále na zkušenostech a míře pocitu bezpečí a jistoty v rámci rodiny. Jedním z důležitých požadavků přizpůsobení se je nutnost odložit uspokojení na pozdější dobu a zvládnutí pocitu frustrace, které z takové situace vyplývají, schopnost nedat najevo zlost a zklamání se rozvíjí mezi třetím a pátým rokem. Děti s nízkou úrovní sebekontroly, impulzivní s intenzivními emočními prožitky, reagují na frustraci různými nepříjemnými projevy včetně agrese.¹⁶¹ Ideální postavou představující sebeovládání je myslivec, zchránce, který se nenechá ovlivnit pudy, ale rozumem, je opatrný. Taktéž nejstarší prasátko a mnoho princů zchránců se naučí

¹⁵⁸ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 97

¹⁵⁹ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 212

¹⁶⁰ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 346-349

¹⁶¹ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 222

řídít své chování a umí ovlivnit vlastní situaci. „Vždyť člověk, který nekoriguje své ideály realistickými představami, se musí nutně hodnotit nesprávně a může v psychickém prožívání skončit jako melancholický Narcis, který utonul v sebelásce a sebeobdivu.“¹⁶²

Nerealistická řešení vyplývají i z nepřiměřeně optimistického sebehodnocení předškolních dětí, které jsou často přesvědčeny, že zvládnou víc, než je ve skutečnosti možné.¹⁶³ Dítě buduje své ideály, jaké by chtělo být na základě postupného poraňování vlastního pocitu sebeúcty, je silně narcistické a vnímá sebe jako střed vesmíru. Pohádky rozšiřují a korigují nezdravě narcistickou říši, mají pro děti zázračnou moc tím, že jsou fantastické a současně krutě realistické, ukazují na limity vlastních představ a napravují přemrštěné ideály. Jsou pro děti ozdravnou kúrou, na rozdíl od mýtů předkládají ideály dosažitelné, ukazují, že všechno v životě má svůj čas a že k některým úspěchům se musíme tvrdě dopracovat. Pohádky zdůrazňují svou odlehlostí, že ideální se odehrává pouze v idealitě, nikoli ve skutečnosti, nenalhávají dětem a nevytvářejí falešné iluze o existenci nadlidských hrdinů. Nepodporují tvorbu přehnaného ideálu.¹⁶⁴

2.2.3.6 Rozvoj a kultivace mravního i estetického vnímání, citění a prožívání.

Pohádky vychovávají k dobrým mravům, podporují význam úcty k druhým zvláště ke starším a k přírodě. Laskavost a naladění k pomoci jsou základní hodnoty pohádkových hrdinů. Podle V. J. Proppa je morfolgie pohádky vystavena tak, že za sebou následuje zkouška charakteru hrdiny a získání odměny, pokud neuspěje, děj se ve variantách obměňuje, dokud nedojde k zvládnutí úkolu. Některé pohádky jsou přímo zaměřené na demonstraci vhodného chování, hrdina je trvale neúspěšný, dokud se nepoučí, že cesta k úspěchu vede, jen pokud přistoupí na mravně a společensky žádoucí způsob chování a jednání. Což vyžaduje velkou míru sebezapření jako v pohádkách o pokořené pýše.

Vysvětlení estetického vnímání lze nejlépe lingvisticky přes jeho antonymum - anestetikum, což znamená znečitlivění. Pohádky naopak vedou k citlivosti a vnímavosti, snaží se v dětech otevřít stav podvědomí a vzbuzují v nich archetypální představy. Děti často okouzlí zaměřením na detaily a každodenní maličkosti, krásy přírody a ozdobné

¹⁶² Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 174

¹⁶³ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 186

¹⁶⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 181

prvky a především jedinečnost vyprávění. Poněkud jiného ražení mohou být pohádky zasažené obrazem romanismu, pro toto období je typická estetika hrůzy, a některé varianty jsou přehnaně detailní v hrůzných výjevech. Naopak značně esteticky vytříbené až dekorativní jsou pohádky poznamenané *biedermaierem*.

2.3 Dítě a ten druhý

Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání v oblasti dítě a ten druhý shodně s pohádkami žádá orientaci ve vztazích a pocitech, prosociální chování, rozvoj komunikace a vzájemné respektování. Děti jsou od útlého věku velmi pozorné k pocitům druhých, podle jejich gest a výrazů již kolem jednoho roku řídí své chování. *„Porozumění myšlenkám, motivům a prožitkům druhých lidí v průběhu celého předškolního věku tedy rychle narůstá a odráží se v rozvoji symbolických her, v nichž si dítě cvičí schopnost vidět svět očima druhých, v zájmech o příběhy a pohádky, ale i ve schopnosti žertovat a rozumět humoru.“*¹⁶⁵ V tomto ohledu jsou ve výhodě děti, které mají sourozence, neboť jsou s nimi neustále v interakci, učí se vyjednávat, chápat jejich přání a potřeby, učí se s nimi soupeřit i spolupracovat, jsou vedeny k tomu, aby se zaměřovaly na vnitřní stav druhých.

2.3.1 Seznamování s pravidly chování ve vztahu k druhému.

Prvním krokem k nabytí cíle je uvědomit si, jaká pravidla chování se mezi lidmi skutečně projevují. Může se jednat o projevy úcty a respektu, zájem o spolupráci, dodržování slibů a dohod. Základní poznatky o porozumění lidské mysli a pravidlech v soužití s druhými čerpají děti ze zkušenosti s rodiči a sourozenci. Z tohoto hlediska je důležité, zda se dítě cítí dostatečně jisté a má pocit bezpečí, ten mu dovolí otevřeně projevovat své pocity a adekvátně vnímat a rozlišovat psychické stavy.¹⁶⁶ Jak již bylo řečeno, vztah k vlastním rodičům je velmi dynamický a emotivní, nepocítují pouze pocity blízkosti, ale také nenávisti a zklamání. Pohádky se snaží tyto komplikované pocity ulehčit, dočasným přeměněním rivala v ohrožující postavu, tak jako se milující rodiče promění v bestii, když dítě kárají nebo kladou požadavky a více se věnují sourozencům.¹⁶⁷ Děti všude na světě se bojí moci, kterou nad nimi mají dospělí, a je

¹⁶⁵ Langmeier, J, Vývojová psychologie, s. 98

¹⁶⁶ Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 202

¹⁶⁷ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 67-71

velmi snadné dostat se k nečestným praktikám řešení složité situace. Pohádky ukazují jediný způsob jak uniknout moci silnějšího a zachovat si tvář čestného člověka, totiž přelstít je jedinou zbraní, kterou má k dispozici – důvtipem, v žádném jiném ohledu není hrdina mocnější než zloduch.¹⁶⁸ Pohádkoví hrdinové jsou dobrými vzory, ačkoli je Popelka nebo Maruška ponižovaná sourozenci a rodiči, nikdy se nesníží k podlému jednání a v závěru je za to odměněna. Červená Karkulka se učí přijmout řád, který upravuje chování k lidem v různých situacích. Poznává, že přílišná vstřícnost k cizím bytostem není na místě a může krutě ublížit. Po nevydařené zkoušce, kterou zachránil myslivec, Karkulka poznává, že je třeba navázat hlubší vztah s dospělými, kteří ji mohou leccos naučit.¹⁶⁹

Pro vyrovnané soužití v komunitě dalších vrstevníků, mezi nimiž stále pracují pocity rivality, pomáhá nastavení pravidel, řádu a orientace v příčině a důsledku. Pravidla mohou očistit vztahy a vymezují jasné hranice jednání. Určitý řád, který usnadňuje kognitivní orientaci, děti předškolního věku přijímají a dovedou jej odvodit ze zkušenosti i když závěry o následcích mnohdy nejsou správné. Přístup k dodržování pravidel je ovlivněn emocionálně a navíc egocentricky, děti hledají ospravedlnění pro své chyby, teprve mezi 4. a 7. rokem se začíná rozvíjet svědomí a děti začnou pociťovat nepříjemné pocity spojené s porušením pravidel.¹⁷⁰

2.3.2 Osvojení si elementárních poznatků, schopností a dovedností důležitých pro navazování a rozvíjení vztahů dítěte k druhým lidem

V předškolním věku se vytvářejí základy přátelství, mezi dětmi vznikají kamarádské vztahy, které bývají situační, ale aktuálně mají velký subjektivní i vývojový význam. Kamarádství předškolních dětí ovlivňují faktory; efekt blízkosti, podobnost zájmů, zevnějšek dítěte či vlastnictví zajímavého předmětu. Populární děti bývají přátelské, dobře laděné a sociálně zdatné. Dítě se potřebuje prosadit, ale musí zvolit způsob pro ostatní přijatelný, který nepovede k odmítnutí dítěte.¹⁷¹ Dítě se učí přebírat různé role v symbolické hře, tím se učí rozumět vnitřním pohnutkám a příčinám chování druhých lidí. Schopnost sdílet s druhými společný fantazijní svět se nyní stává základem

¹⁶⁸ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 30-31

¹⁶⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 170

¹⁷⁰ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 184-5, s. 241

¹⁷¹ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 234-235

skutečných přátelských vztahů, je příležitostí exportovat otázky intimní důvěry, sdílet myšlenky, pocity předstíraných postav, významně mění charakter vztahů mezi malými dětmi.¹⁷²

Vytvořit silné pouto s druhým člověkem je jediný způsob jak být šťastným, a k tomu je třeba vystoupit z osamocení. Pohádky se snaží připravit dětskou mysl na proměnu, ke které dochází, když člověk miluje, čímž vytváří schopnost navazovat vztahy.¹⁷³ Člověk se stane úplnou lidskou bytostí, teprve pokud je schopen být sám sebou ve spojení s druhým člověkem. Lidské bytosti vrací k lidskosti starost o ty, které milujeme.¹⁷⁴ Pohádka bere vážně všechny těžkosti navazování vztahů, zvláště potřebu být milován a strach z vlastní bezcennosti. Ukazuje, že vytvořit uspokojivý svazek s druhým člověkem je to jediné, co dokáže rozehnat strach ze smrti. Vytvořením opravdového meziosobního svazku s druhým člověkem unikneme úzkosti, ale nelze toho dosáhnout, budeme-li setrvávat v poutech rodičů.¹⁷⁵ Díky pohádkám se dítě naučí věřit, že postava zprvu odporná se promění v užitečného přítele- jako se děje v pohádkách Kráska a zvíře či Statečný kovář. Je připraveno uvěřit, že cizí dítě, kterého se bojí, se může z ohrožující bytosti proměnit v žádoucího druhu.¹⁷⁶ Pokud dítě v rodině nezíská pocit bezpečí, neočekává od ostatních lidí nic dobrého, a proto se chová nepříjemně, leckdy i agresivně. To nelze změnit bez pozitivních prožitků, ke kterým nejvíce pomáhá spolupráce jedinců.¹⁷⁷

V předškolním věku děti uzavírají první přátelství, z pohádek se dozvídají, že skutečné přátelství může jedinci pomoci v těch nejtěžších okamžicích a že přátelé si mají navzájem poskytovat pomoc. Lépe se ke štěstí dopracují lidé, kterým se dostane pomoci. Nutným předpokladem ale je, že dítě dokáže pomoc přijmout a dokonce si o ni požádat. Paradoxně více ohrožení jsou jedinci, kteří hodně pomoci poskytují, ale nedokážou si sami o pomoc říkat, jejich síly se mohou vyčerpat. Můžeme ovlivnit způsob, jakým bude dítě schopno o pomoc požádat, vlastním přístupem k jeho

¹⁷² Langmaeier. J, Krejčíková. D, Vývojová psychologie, s. 103

¹⁷³ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 273

¹⁷⁴ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 83

¹⁷⁵ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 14-15

¹⁷⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 52

¹⁷⁷ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 230-232

žádostem. Někdy to, co se dítěti nedaří, nepovažujeme za tak důležité, abychom tomu věnovali energii, dítě tyto repliky časem zvnitřní a zprostředkujeme mu zkušenost, že si stejně nakonec musí pomoci samo.¹⁷⁸

U dětí předškolního věku je největším úskalím pro udržování dobrých vztahů rivalita, nespravedlnost a vlastní nedostatečnost, kterou pociťují. Současně však mezi třetím a pátým rokem dochází k podstatnému rozvoji porozumění psychickým projevům vlastním i cizím, osvojují si schopnost vnímat lidi jako bytosti, které mají nějaká přání a úmysly, vytváří si představu o sobě a jiných a o jejich vzájemných vztazích. Uvažovat o tom, co prožívají jiní lidé, není snadné, protože je třeba potlačit vlastní názory a představit si, co by mohl prožívat někdo jiný.¹⁷⁹ Kolem čtyř až pěti let se začíná výrazně projevovat soupeřivost. Velmi silným vztahovým problémem, který zatěžuje děti předškolního věku, je rivalita ke svým vrstevníkům a sourozencům. Jelikož je dítě silně egoistické, bezpráví mezi hlavní postavou a sourozenci je pro jeho potěchu v pohádce vygradováno do té nejsilnější podoby sourozenecké rivality. Dítě v každé rodině si nutně odžívá při svém vývoji intenzivní pocit rivality vůči svým sourozencům nebo ve vztahu k jiným vrstevníkům, proto je pohádka o Popelce tak oblíbená.¹⁸⁰ Děti se cítí podobně jako Popelka, i ony mají pocity, že dělají ty nejhorší úkoly a nikdy za ně nedostanou patřičné uznání, její osud jim je velmi blízký. Korunou útěchy je vítězný závěr, Popelka nejen získá prince, ale kdy je spravedlivě zúčtováno s jejími zlými sestrami. V otázce sourozenecké rivality je příčinou žárlivosti obava dítěte, že si na rozdíl od svých sourozenců nedokáže zajistit lásku rodičů, u mladšího dítěte se příčinou rivality stává ještě jeho menší zkušenost a zručnost, starší sourozenci se musejí vypořádat se ztrátou pozornosti. Druhým silným důvodem je domnělý pocit dítěte, že by pro své zlé myšlenky mělo být potrestáno, střetává se s pocity viny a mylně se domnívá, že ostatní děti jsou těchto představ zcela prosti. *„Sourozenecká rivalita bývá životním údělem na dost dlouhou dobu a někteří jedinci se nikdy nevzdají, lépe řečeno*

¹⁷⁸ Mertin. V, Gillernová. I, Psychologie pro učitelky mateřské školy, s. 233

¹⁷⁹ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 198- 199

¹⁸⁰ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 39

*nikdy nepřekonají nutkání k soutěživosti, k rivalitnímu vnímání světa. I v dospělosti vnímají běžné mezilidské vztahy jako výzvy k rivalitnímu nasměrování své činnosti.*¹⁸¹

Vztahy se sourozenci mají rovněž značný socializační význam, sourozenecké interakce, dokonce i ty nepřátelské podporují rozvoj sociálního porozumění pocitům a potřebám jiných lidí. Sourozenecká rivalita bývá silnější, čím bližší jsou si sourozenci z hlediska věku a vývojové úrovně. Starší sourozenec mladšímu pomáhá zvládnout potřebné sociální dovednosti, může sloužit jako zdroj jistoty a bezpečí, je mladšímu vzorem, učí se zvládat nadřazenou roli a odolávat pokušení zneužít svého postavení, mladší děti nejsou schopné se staršími soupeřit a musí se jim přizpůsobovat. Jsou neustále konfrontovány s jejich potřebami a názory.¹⁸² Rivalita plodí řadu nepříjemných pocitů a je-li některé dítě odstrkováno, pak i pocity méněcennosti, z nichž povstávají fantazie o odstranění rivala.¹⁸³ Pomstychtivost, agresivita často pramení právě z pocitu méněcennosti, tento pocit se vytváří v dítěti velmi snadno, postačí pár prohraných soubojů, kterých si často dospělý ani nemusí povšimnout. Další komplikací, kterou rivalita přináší, je pocit viny, který následuje za pomstychtivými představami o odstranění soupeře. Dítě ví, že za vinou přichází trest. *„Objeví-li se ve fantazii malého dítěte například představa, jak svého brášku definitivně odstranit (nechat zemřít), brzy taková představa ztrácí na intenzitě, jasnosti i naléhavosti a mění se do představy nadcházející odplaty, trestu.*¹⁸⁴ Soupeřící sourozenci si rychle přestanou vážit rodinných vazeb a sourozeneckých pout. Každý rodič nějakým způsobem upřednostňuje jedno z dětí, a děti mezi sebou srovnává, absolutní spravedlnost v rozdělování rodičovské přízně neexistuje a právě na tyto nerovnosti je dětská duše mimořádně citlivá.¹⁸⁵ Příběhy o rivalitě pomáhají dítěti přijmout rivalitu jako normální životní fakt a vzbuzuje naději na budoucí úspěchy. Naopak, kdyby k němu sourozenci nebyli takhle oškliví, nikdy by nemohlo nakonec dosáhnout takového vítězství. Přirozenou součástí vztahu je partnerská solidarita. Sourozenec je partnerem, s nímž lze sdílet společný cíl. Spojenci se stávají ve společné hře, kde

¹⁸¹ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 41

¹⁸² Langmeier. J, Vývojová psychologie, s. 98-99

¹⁸³ Langmeier. J, Vývojová psychologie, s. 98-99

¹⁸⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 42

¹⁸⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 47-48

mohou výhodně kooperovat, jsou si oporou, učí se prosociálnímu chování a spolupráci.
¹⁸⁶ „*Sourozenecký vztah je celoživotním dialektickým vztahem lásky a nenávisti, přízně a závnsti, vzájemného porozumění či vzájemné citové otupělosti.*“¹⁸⁷

2.3.3 Vedení k prosociálnosti a kooperaci

V této kapitole jsou sloučeny tři dílčí cíle, které spolu úzce souvisí a vzájemně se ovlivňují. Jedná se o posilování prosociálního chování ve vztahu k ostatním lidem, vytváření prosociálních postojů (rozvoj sociální citlivosti, tolerance, respektu, přizpůsobivosti) a rozvoj kooperativních dovedností. Požadavek vedení ke spolupráci je velmi náročný a odpovědný úkol, avšak také nezbytný pro zajištění harmonické budoucnosti dětí. Role spolupracujícího je velmi obtížná, zatímco role soupeře je snadná a atraktivní. Spolupráce vyžaduje sebekontrolu, jedinec musí potlačit egocentrické touhy, musí zvládnout pocit frustrace v oblasti sebeprosazení.¹⁸⁸

Pohádky nás neklamou, velmi zjevně ukazují, že být zlým uchvatitelem, ničitelem a soupeřem je lákavé, být hrdinou je náročnější. Jak již bylo řečeno, děti se nerozhodují vědomě, zda budou stát na straně dobra či zla, vybírají podle toho, která strana je sympatičtější a přijatelnější, s tou se také ztotožňují. Pohádky činí velmi moudře, když děti nepřesvědčují, že zlo je odpudivé, naopak přiznávají jeho půvab, symbolizovaný přívlastky mocný, lstivý, silný. Zlo mívá dokonce i dočasnou převahu. Stěžejní důvod, proč si děti nevyberou zlou stranu, je rozuzlení, v němž bývá zlo likvidováno, případně potrestáno nebo alespoň velmi citelně tratí. V souladu se současnou praxí se v pohádkách děje na bázi přirozených důsledků a nikoli skutečných trestů. Trest odrazuje od zločinu jen určitou měrou, daleko účinnější je přesvědčení se, že zločin se nevyplácí a proto zlý člověk v pohádkách vždy tratí. *Dítě cítí, že je svět v pořádku a ono v bezpečí, pouze tehdy, jsou-li zlí nakonec potrestáni.*¹⁸⁹ Nejedná se ale o skutečný trest, významným bodem pohádek je smysl pro spravedlnost, která je naplňována podle rčení s čím kdo zachází, s tím také schází. Pohádkoví hrdinové jsou na druhé straně dětem velmi sympatiční, tím že se potýkají s podobnými starostmi, stejně jako děti chybují, ale vždy se snaží chovat čestně a spravedlivě. Za své dobré

¹⁸⁶ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 228-232

¹⁸⁷ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 88

¹⁸⁸ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 234-235

¹⁸⁹ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 146

skutky získají patřičné uznání, což je pro děti velmi motivující. „V tradiční pohádce je hrdina odměněn a zlou postavu čeká po zásluze bídný konec, a to naplňuje hlubokou dětskou potřebu, aby spravedlnost zvítězila.“¹⁹⁰ Mravnost se neprosazuje tím, že cnost nakonec vítězí, ale tím, že hrdina je svými činy natolik přitažlivý, že dítě se s ním ztotožňuje v každém jeho zápase. „Malé dítě totiž pořádně ani neví, co je dobro a co je zlo. Děti se ztotožňují s kladnými hrdiny, protože ony dobré pohádkové postavy jsou jednoduché, přímočaré, nekomplikované.“¹⁹¹ Závěry pohádek jsou velmi příznivé pro dítě i pro celou společnost, jelikož konečné vítězství a souboje nesvádí hrdina nad někým druhým, ale stává se vítězem sám nad sebou. Pokud v pohádce jeho protivník dopadl špatně, jedná se o přirozený důsledek špatného jednání. Tresty přinášejí nepříjemné pocity pro trestajícího i trestaného a samotný akt trestu je vždy prováděn z mocenské pozice, narušuje partnerské vztahy a umocňuje nadřazenost trestajícího. Trest by měl být nahrazen přirozeným důsledkem, případně opatřením nebo dohodou. Rozdíl mezi trestem a přirozeným důsledkem je v souvislosti s činem. Tím, že děti učíme přijímat přirozené důsledky svých činů, učíme je i odpovědnosti za ně.¹⁹²

Ačkoli jsou pohádkové příběhy staré přes staletí, odpovídají moderním požadavkům takzvané prosociálnosti, kterou naplňují. Pokud bychom doplnili pohádky o další prosociální hry, které mohou z příběhů vycházet, velmi kvalitně bychom vedli k postoji být samy sebou, nenutit se do nelibé činnosti, nenechat se ovládat, ale ani neoplácet podobnými skutky, což jsou přístupy velmi účelné pro celý život. Pohádky učí děti dobrému chování skrze dětskou tendenci ztotožnění se s postavou. Můžeme děti vést k napodobování vhodných postav, velmi prosociálně se chová Jiřík v pohádce O zlatovlásce, ale také bratři a sestry, kteří se vydávají zachránit své sourozence. Asi nejprosociálnější a také nejméně vděčná je úloha odevzdaného pomocníka, jen málo dětí se rozhodne následovat jeho vzor, ačkoli každé po takovém pomocníkovi touží. Pro děti je jeho úloha příliš zahalená a vzdálená. Naštěstí je úkolem hrdiny, se pomocníkově ušlechtilosti co nejvíce přiblížit. Většina pohádek rozevívá svůj děj v momentu, kdy hrdina bez uvažování nad vlastním prospěchem pomůže druhému v nouzi a tak získá věrného pomocníka či zázračný dar, ať už se jedná o kouzelné

¹⁹⁰ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 142

¹⁹¹ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 21

¹⁹² Svobodová, E, a kol., Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program, s.75-76

babičky nebo zvířata z pohádek Sůl nad zlato, Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Zlatovláska, princ Bajaja nebo Královna Husopaska. Moudrým pomocníkem, který vede k dobrému prosociálnímu chování je také postava koně. Kůň představuje rovněž vyzrálou, věrnou, pevnou a ušlechtilou složku mužství. Moudrou, rozumějící a nápomocnou, bývá protikladem maskulinity draka, který naopak zobrazuje mužství agresivní a pudové, bořící a ničící.¹⁹³ Psychologický souboj mezi pudovou maskulinní agresivitou a vyzrálou vyrovnaností mužské pevnosti a moudrosti odedávna symbolizoval protiklad koně a draka.¹⁹⁴ „*Být prosociální znamená chovat se k druhým lidem tak, aby mé chování přinášelo užitek mne samému, ale i ostatním. Mít radost, když svým přičiněním udělám radost druhému člověku. Být prosociální znamená pomoci a nečekat odměnu.*“¹⁹⁵ Vzájemná solidarita je druhou stranou mince sourozeneckých vztahů a někdy i vztahů vrstevnických. Jeníček a Mařenka spolupracují na záchraně jeden druhého, a snahou o záchranu druhého se vystavují nebezpečí, současně tak společnou pomocí překračují závislost na rodičích.¹⁹⁶ Aby došlo k dobrému řešení, je třeba, aby se dítě oprostilo od soupeření. Rivalita mezi dětmi je běžnou záležitostí a není možné ani potřebné se jí pokoušet vymýtit, pro děti je důležité, aby se zbavily pomstychtivosti, k tomu jim pomáhá uvědomění si pocitu vzájemnosti, solidarity a sounáležitosti. K tomu nám pomáhají další pohádky Jeníček a Mařenka, Tři prasátka, Bratříček a sestřička, Dvojčata a mnoho dalších. Popelka dětem pomáhá si prožít pocity rivality a poznat, že se jedná o pocit, který stísňuje i ostatní děti a postavy. Velkým přínosem pro společný vztah je skutečnost, že cenu spolupráce a vzájemnosti objevily děti samy. „*Tím, že učíme děti prosociálnosti, předcházíme sociálně patologickým jevům ve společnosti. K tomu, aby dítě mohlo být prosociální, potřebuje především zvládnout dovednost empatie, schopnost pochopit situaci z pohledu druhé osoby, schopnost morálního úsudku a znát sociální normy a pravidla. Významnou roli zaujímají v tomto procesu příběhy.*“¹⁹⁷ Narativním způsobem seznamují děti s pravidly chování.

¹⁹³ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 119- 120

¹⁹⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 120- 121

¹⁹⁵ Svobodová. E, a kol, Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program, s. 119

¹⁹⁶ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 162

¹⁹⁷ Svobodová. E, a kol, Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program, s. 129

2.3.4 Rozvoj interaktivních a komunikativních dovedností verbálních i neverbálních

O rozvoji komunikačních dovedností již bylo pojednáváno v oblasti rozvoje jazyka a řeči, vedle nabytí vlastní schopnosti komunikace je důležitý její vliv na okolí. Užívání řeči je podstatná záležitost a špatným používáním slov můžeme pokazit chod událostí, před tím varují pohádky Bajaja, Sedmero krkavců, Mariino dítě, Hrnečku vař a jistě mnohé další. Tytéž pohádky obvykle ukazují, že správným užíváním řeči můžeme mnohé napravit a zachránit. Tím pohádky dětem sdělují, že schopnost řeči je velmi mocná dovednost silnější než kouzelné předměty. Součástí řeči je mlčení, nesnadný úkol jak pro hrdiny z pohádek, tak pro lidi, rozumět a neprozradit je cvičení sebeovládání, které děti přenesou ve vývoji o velký krok vpřed. Mezi řádky pohádky předávají významná poselství etiky, zajišťujících harmonické vztahy ve společnosti. „*Hlas používaný ke lžím nás vede pouze k zatracení a je lépe, když je nám odepřen jako hrdince příběhu Mariino dítě. Avšak hlas užívaný k lítosti, přiznání poklesků a vyjádření pravdy nás vykoupí.*“¹⁹⁸ Současně také pohádka říká, že vyjádřit své chyby je pro člověka velmi těžká záležitost, které se člověk bojí, snad z pudu sebezáchovy a obavy o vyloučení z kolektivu, pokud však přejde přes tento práh ostychu, bývá za své přiznání velmi laskavě přijat. Důležitý pokrok dítěte v předškolním věku je, že začíná účinně užívat řeči k regulaci svého chování, zprvu podle slovní instrukce, kterou nahlas opakuje později podle vnitřní řeči.¹⁹⁹

2.3.5 Ochrana osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými dětmi i dospělými

V pohádkách se hrdinové setkávají s různými pocestnými, potkávají pomocníky i škůdce a potýkají se s nepravými hrdiny a dokonce s falešnými přáteli. Pohádky Neohrožený Mikeš nebo o Měsíčníku, Větrníku a Slunečníku varují před lidmi s nekalými úmysly a učí obezřetnosti. Na mnoho dětí podvědomě působí jako odstrašující obraz zakletá princezna. Její osud je v rukou škůdce, princezny zcela ztrácejí vlastní vůli, sebekontrolu a soukromí, jsou ve stavu, kdy už si nedokáží samy pomoci a čekají na záchranu. Aktivní postavou, která si sama zajistí ochranu soukromí, je královna Husopaska, ukazuje, že je důležité dát najevo svou nelibost a uchovat si svou sebeúctu, když si nenechá ostříhnout nebo jinak odcizit své vlasy, kterých se chce

¹⁹⁸ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 18

¹⁹⁹ Langmeier, J, Vývojová psychologie, s. 89

chlapce dotknout, což přeneseně znamená zmocnit se části jejího těla, tedy velmi jemně zprostředkovaný obraz o vykonání násilí na druhém člověku či jeho zneuctění. Podle Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání příběh pojednává o požadavku ochrany osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými. O ochraně soukromí a vztahu k cizím lidem vypráví i další pohádky jako Neposlušná kůzlátka nebo Červená karkulka. Příběh královny Husopasky je však ještě bohatší o vzor chování hlavní postavy, která si udržela svou sebeúctu, což ji dovede k samotnému rozuzlení a navrácení jejího postavení. Červená karkulka je u dětí všeobecně oblíbená, protože je cnostná, ale přitom vystavena pokušení, a navíc její osud dokládá, že věřit vždy všem, že mají dobré úmysly, sice vypadá hezky, ale ve skutečnosti to znamená nebezpečí upadnutí do léčky.²⁰⁰

2.4 Dítě a společnost

Rámcový vzdělávací program v oblasti dítě a společnost požaduje, aby děti poznávaly pravidla společenského soužití a učily se je spoluvytvářet v rámci přirozeného sociokulturního prostředí, rozvíjet schopnost žít ve společenství ostatních lidí a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané. Některé cíle se prolínají a navazují na sebe a nelze z nich vydělit konkrétní záměry, ke kterým spějí pohádky.

2.4.1 Poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí.

V předškolním věku dítě vstupuje do širší společnosti, jedná se o kritické období rozvoje většiny prosociálních vlastností a způsobu chování, tyto vlastnosti se nemohou ve větší míře rozvíjet v intimním, citově chráněném prostředí rodiny, ale teprve v kontaktu s neutrálními, do té míry neznámými lidmi, dětmi i dospělými. Je k němu nutná emoční zralost, sebekontrola, empatie a také kognitivní schopnosti. Jen ti, kdo vnímají svět jako relativně bezpečný, věří, že je možné svým přičiněním ovlivňovat dění, že jsou schopni společenství spoluvytvářet a spolupodílet se na chodu. K utváření prosociálního přístupu k životu slouží přijetí a dodržování pravidel, děti získávají smysl pro spravedlnost a vlastní morální chování. Zpočátku předškolního věku však vnímají

²⁰⁰ Bettelheim. B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 168

pravidla stereotypně, egocentricky si je upravují a omlouvají své chování. Teprve ke konci předškolního věku dochází k zvnitřnění základních norem chování a ke ztotožnění s nimi. V případě že dítě cítí vinu i v okamžiku, kdy není v dohledu někdo, kdo by jej potrestal, lze mluvit o zvnitřnění. Začínáme mluvit o svědomí, které funguje jako vnitřní regulační mechanismus. Na jeho respektování závisí přijatelné začlenění do společnosti. Pokud nemá dítě alespoň částečnou jistotu, že jedná přijatelně, může prožívat značné úzkosti a bát se, že cokoli udělá, bude špatné.²⁰¹

V mýtech i pohádkách nalezneme příklon k tradicím matriarchátu, také různé přetrvávající pohanské tradice, zvláště ve vztahu s životadárností poukazují na existenci matriarchálního ustanovení, na němž byl stávající systém teprve vystaven. Erich Fromm jej spatřuje například i v pohádce o Červené karkulce jako boj a vítězství ženského přístupu nad přístupem mužským.²⁰² Dnešní stále trvajícím ustanoveným patriarchálním systémem je postavený na cti vůči autoritě. Pro děti předškolního věku, které se jej teprve učí osvojovat, je nejzásadnější, že je postaven na akceptaci jedince a to nikoli bezpodmínkovém. Zatímco v matriarchálním pojetí, kde jsou si všichni rovni, protože jsou všichni dětmi matky Země, která má všechny stejně ráda, patriarchální přijetí se odvíjí od naplnění podmínek, zásluh a výkonu. Takový svět je pro děti, vykračující z mateřského bezpečí do neznáma, často vnímaný jako složitý a nepřátelský. S pozůstatky matriarchálních prvků v našem vnímání se setkáváme prostřednictvím intuice. Jedná se například o pravidla soužití ve společnosti, kdy intuitivně tušíme své prohřešky, ačkoli konvenčním zákonům se neprotivíme, či naopak necítíme vinu, přestože jsme se svým jednáním vychýlili mimo zákon.²⁰³

2.4.2 Rozvoj schopnosti žít ve společenství ostatních lidí (spolupracovat, spolupodílet se), přináležet k tomuto společenství (ke třídě, k rodině, k ostatním dětem) a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané

Společenská pravidla jako schopnost žít ve společnosti, spolupracovat a spolupodílet se na jejím utváření přijímají také mnozí pohádkoví hrdinové, a děti z jejich vzorů mohou čerpat. Sněhurka učí děti, že mají-li děti dobře vyrůst, musí si

²⁰¹ Vágnerová. M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 240-243

²⁰² Fromm. E, Mýtus, sen a rituál, s. 163-193

²⁰³ tamtéž

dobře osvojit svět práce, toto poslání je v pohádce dokresleno sedmi trpaslíky, kteří scházejí do dolů za těžkou prací a představují sedm dní v týdnu. Učí děti poznat společenskou roli v rodině i širší společnosti. Také Popelka musí poznat svět práce a dobře se s ním vypořádat, aby se mohla provdat a vyrůst. Ke stejnému účelu slouží odchody mladé generace do světa, mladí se mají naučit soběstačnosti, přispívat na chodu společnosti a nikoli z ní pouze čerpat, jako to zpočátku činili Jeníček a Mařenka nebo dvě ze Tří prasátek, dříve než pochopily nezbytnost spolupodílení se na chodu společnosti. Důležitou myšlenkou pohádky je předat dětem poznání, že k osamostatnění se a vstupu do života dospělých, musí přejít nástrahy, mnohdy je touto nástrahou nutnost naučit se uklízet a obhospodařovat domácnost.

V podvědomí lidí je ukotveno, že nestarat se o uklízení patří k výsadám prvorozených a naopak ten, kdo musí uklízet, se nalézá v postavení méněcennosti. I v pohádkách je takové uvržení dívek k uklízení symbolem ponížení a tedy učení se pokoře. Současně také víme, jak příznivý vliv má uklízení a fyzická práce na duševní zdraví. V dětech, které se teprve učí udržovat čistotu a uklízet vzniká mylná myšlenka, že všechno co je špinavé, je zavrženíhodné. „*Brzy vzniká symbolická rovnice špinavé = zlé.*“²⁰⁴ Tyto asociace o nekalé ponižující činnosti se vynořují vždy v okamžiku, když mají uklízet. Zcela nevhodné je podporovat v dětech tyto představy výchovnými prvky uklízení za trest. Popelka, kterou si princ vybere, i přestože ji spatří celou ušpiněnou od popele v nuzných šatech, dává dětem útěchu, že být ukotven k uklízení a být ponížen sloužením druhým nijak nebrání lásce, naopak přináší lásku od samotného prince. Popelka je schopná plnit požadavky, které od ní okolí žádá, a je tedy připravená vstoupit do života dospělých. Nový domov by si měli dospívající hledat, když se naučí zodpovědnému obstarávání svých povinností, když plně vkročí do světa práce a stanou se nezávisle fungující ekonomickou jednotkou.²⁰⁵

²⁰⁴ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 52

²⁰⁵ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 108

2.4.3 Rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, rozvoj schopnosti projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny

Rozvíjení základních kulturně společenských postojů je jednou z nejpřirozenějších složek pohádek. Naopak můžeme předpokládat, že stanovení kulturně společenských postojů bylo, vybráno ze šlechtného chování pohádkových hrdinů. Narativní způsob předávání informací očisťuje od moralizování. Pohádky dětem apelativně nesdělují, jak se mají chovat, ale předávají informace formou příběhu, v němž ze situace dítě samo vyvodí, jaký způsob chování a zastávání kterých postojů je pro něj přínosné a které by jej naopak uvedlo do komplikované situace.

Pohádky také ukazují, že nic z hmotných pozemských statků není dítěti dostatečnou zárukou spokojenosti a že žádný rodič není schopen zaručit dítěti vývoj ve zralého jedince. Všechny zkoušky musí vykonat samo, jelikož jediný způsob, jak dojít uznání, je skrze vlastní činy. Řečeno jazykem Rámcového vzdělávacího programu podněcuje děti k autonomnímu jednání. Pokud se nám nedaří pokořit těžká nebezpečí a činit rozhodnutí, neboť nejsme ještě dostatečně zralí, působí útěšně sdělení, že pokud zůstaneme věrni sami sobě, svým přáním a hodnotám, pak se dočasně nepříznivá situace může proměnit ve vítěznou.²⁰⁶ Rozvíjí tak schopnosti projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny.²⁰⁷ Učí trpělivosti a věrnosti. Bojuje proti dětskému strachu z neúspěchu, který se pro ně často rovná strachu z odmítnutí a nepřijetí. O záležitosti špatných vlastností a stínů v nás už bylo dříve řečeno. Ve spojitosti se životem ve společenství je nutné nově poukázat na zodpovědný přístup ke svému stínu. Pohádka Začarovaná princezna, kde Petr pohřbí nebožtíka a ten se mu následně stane průvodcem a pomocníkem, mezi řádky sděluje, že vědomý a odpovědný postoj ke svému jednání vytvoří ze stínu přítele. Když si svého stínu nejsme vědomi, zfalšuje naši osobnost. Lidé, kteří se nechávají svést svým stínem, klamou sami sebe, žijí

²⁰⁶ Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 139

²⁰⁷ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 26

z podvodů, pokud své motivy pokládají za morálku, zatímco ve skutečnosti jde o primitivní mocenské pudy.²⁰⁸

Pro děti přesycené podněty a materiálním nadbytkem je nebývalým přínosem, pokud mohou pocítit stav nedostatku, je pro ně ochraňující vědomí, že vlastnictví lákavých předmětů není prioritní pro zajištění dobré budoucnosti ani vhodné pozice v kolektivu. Situace v pohádkách bývají vyhocené do extrému. „*Každé normální dítě na sklonku dvacátého století nemůže pochopit jednání rodičů, proč vyhánějí děti z domova pryč do tmavého, nepřátelského lesa.*“²⁰⁹ Začátek Perníkové chaloupky ukazuje, že špatná ekonomická situace může být tak kritická, že není možné, aby se děti pouze pasivně přižívaly na rodně, ale je nezbytné opustit bezpečí domova a vydat se nalézt poznání ve světě. Prvotní nedostatek stojí v kontrastu k přebytku ztvárněném chaloupkou celou z perníku. Pocity dostatku a nedostatku, tedy libosti a nelibosti jsou nejprimárnějšími pocity. Pohádka se obrací k orálnímu stádiu vývoje osobnosti. Děti opět zabřednou k získávání užítku bez vlastní námahy a bez ohledu na důsledky svého chování, jelikož by byly schopny zkonsumovat střechu nad hlavou. „*Žít v přebytku je stejně nebezpečné a duševně mrzačící jako žít v nedostatku.*“²¹⁰ Domeček v obou variantách představuje symbol životodárného a krmícího mateřského těla. Chaloupka slouží jako projekce toho, čemu se mu nedostává ve skutečném domově.²¹¹ Ukazuje na nebezpečí nekontrolované regrese. Vše již neposkytuje matka, jak tomu bylo v kojeneckém období, dítě se obrací do světa a v něm nalézá pomoc.

Předškolní věk je obdobím anticipace rolí, děti si zkoušejí různé role dospělých, které by měly v budoucnu získat. Prvořadě se diferencují role mužské a ženské, vztah s matkou slouží i v této době jako zdroj jistoty a bezpečí, matka zůstává v roli pečující a ochraňující osoby a v průběhu předškolního období se dítě z těsné vazby na matku stále víc odpoutává. Otcové bývají pro děti vzácnější, více s nimi sdílejí volnočasové aktivity, méně na děti mluví a užívají direktivnějších příkazů, bývají iniciátory různých pohybových her, vztah s otcem bývá variabilnější. Postupně nabývají na významu i role, které přesahují rámec rodiny vymezující pozici dítěte v jiném sociálním prostředí.

²⁰⁸ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 112-113

²⁰⁹ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 71

²¹⁰ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 79

²¹¹ Černoušek. M, Děti a svět pohádek, s. 83

Diferencuje své chování podle situace, v níž je a podle role, kterou zde zaujímá. Děti, které jednotlivé sociální role nerozlišují a chovají se všude stejně, familiárně a vlezle, nejsou oblíbené a dospělými bývají odmítány –často se jedná o hyperaktivní děti.²¹² Pohádky o Sněhurce, Princ Bajaja, O Popelce, Perníková chaloupka a další vedou děti k odpoutání se od závislosti na rodičích, dále k překročení oidipovského komplexu, identifikaci s rodičem téhož pohlaví a k pochopení funkčnosti různých společenských rolí. Pokud dítě všechny tyto kroky zvládne, rozvine své schopnosti projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny.

2.4.4 Vytvoření povědomí o mezilidských morálních hodnotách. Vytvoření základů aktivních postojů ke světu, k životu, pozitivních vztahů ke kultuře a umění, rozvoj dovedností umožňujících tyto vztahy a postoje vyjadřovat a projevat

Velmi výrazným záměrem pohádkových textů je narativním způsobem motivovat posluchače k morálně a společensky prospěšnému chování. Rovněž současně platný kurikulární dokument požaduje vytváření povědomí o mezilidských morálních hodnotách, pro oba subjekty je důležité seznámit děti s pravidly a řádem. Pohádky vedou ke cti, dodržení slibu, úctě ke stáří a dodržování spravedlnosti a řádu. V předchozí oblasti již bylo pojednáno o užitečnosti trestů a přirozených důsledků, a rovněž o prosociálním chování, tyto postupy lze rovněž uplatňovat k naplnění tohoto cíle.

Ohledně rozvoje základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, je nezbytné velmi obezřetně vybírat, které současné hodnoty naší společnosti chceme, aby si děti osvojily a které je spíše ničí. U předškolních dětí rychle narůstá schopnost seberegulace a probíhá vývoj sociálních kontrol, dochází k sociálnímu tlaku na dítě, aby své chování přizpůsobilo způsobům, které jsou společností schvalovány, což probíhá současně s přejímáním vyspělejších sociálních rolí.²¹³ V úvodní kapitole bylo řečeno, že pohádky ctí především dvě hodnoty, které bychom mohli považovat za dostačující, a to lásku a spravedlnost. Vedle toho je vhodné upozornit, že naše společnost se při výběru žádoucích hodnot ubírá značně jednosměrně, opovrhuje

²¹² Vágnerová, M, Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří, s. 225-249

²¹³ Langmeier, J, Vývojová psychologie, s. 95

emocemi, city, intuicí a instinkty jako něčím méněcenným, což nemá vliv pouze na vzdělávání. „Představte si například, že vám instinkt říká, abyste z určité nebezpečné situace utekli. Když vás honí býk, nepotřebujete se radit se svým já- poradíte se raději se svými nohama a ty už vědí, co je třeba. Když však já funguje zároveň s vašimi nohama, takže zatímco utíkáte, ohlížíte se také po dobrém úkrytu nebo po plotu, pak je situace ideální. Vaše instinkty i já fungují ve vzájemném souladu. Když však jste filosof, jehož nohy chtějí utíkat, ale on si pomyslí: „ stop, nejdřív musím zjistit, jestli je správné před býkem utíkat,“ pak já blokuje instinktivní nutkání, je autonomní a zaměřené proti instinktu a stává se zdrojem destruktivního trápení.“²¹⁴

Žijeme ve společnosti racionality, iracionální pohnutky jsou nežádoucí. Evropské země trpí syndromem vykořenění, naše země žije bez víry, odmítá existenci náhody a fakta, která není schopna racionálně vysvětlit. Tradice předků jsou nám vzdálené a často již nesrozumitelné, zatímco nevědomí obsahuje instinktivní zvířecí povahu a také tradice minulosti, které jej zčásti formují. Stále v nás přetrvává teritoriální instinkt a naprostá volnost pohybu, kterou nám současný svět umožňuje, není zas tak přirozenou vlastností. Stále v nás zůstávají zachovány zvířecí instinkty, většina zvířete ztratou teritoria velmi trpí a velmi často umírá, podobně je tomu u lidí „když odřízneme staré lidi od jejich kořenů nebo když je někdo donutí ke stěhování, stane se často, že zemřou.“²¹⁵ I pro nás stále teritorium znamená v symbolické rovině matku. „Jung říká, že jsme uvízli v racionalismu a že naše racionální pojetí světa v sobě zahrnuje naši rozumnost, avšak vylučuje veškerou symboliku. Dále ukazuje, o co bohatší je život lidí, kteří jsou dosud pevně zakořeněni v živé symbolice náboženských tradic. Jung sám odhalil, že lze nalézt cestu k dosud živoucí symbolice, tuto cestu najdeme, když budeme věnovat pozornost svému nevědomí a svým snům.“²¹⁶ Řešení svých problémů hledáme velmi často ve složitých konstrukcích a nevidíme, že nám leží přímo pod nosem. Nejsme dost skromní, abychom se podívali dolů, ale zvedáme nos do výšky. Proto Jung často vyprávěl hezkou příhodu židovského rabína, který na otázku proč ve Starém zákoně je tolik příkladů Božího zjevení, odpověděl: „Protože dnes není nikdo dost skromný, aby se sklonil dost hluboko. Prostáček v pohádce Tři péra se to naučí, je

²¹⁴ Von Franz. M- L, Psychologický výklad pohádek, s. 49

²¹⁵ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 57

²¹⁶ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 76

dostatečně prostý a dokáže přijmout věci takové, jaké jsou. Je vekou vzácností, pokud si dítě osvojí takový přístup k životu, ušetří sebe i své blízké mnohým trápením. Nenechme se mýlit, že by takové chování mělo cokoli společného s naučenou bezmocí, naopak Prostáček je velmi aktivní a odvážný, současně dokáže přijmout svět takový, jaký je, a žít v něm spokojeně. Naučit se přizpůsobivosti a skromnosti je pro život ve společnosti 21. století neméně žádoucí jako osvojit si způsob získání informací. Pokud budou děti následovat vzor pohádkových hrdinů, otevírá se jim vhodný prostor pro vytvoření základů aktivních postojů ke světu a životu.

2.4.5 Seznamování se světem lidí, kultury a umění, osvojení si základních poznatků o prostředí, v němž dítě žije. Rozvoj společenského i estetického vkusu

Představit dětem pohádkové texty slouží samo o sobě k seznámení se světem lidí, kultury a umění, osvojení si základních poznatků o prostředí, v němž dítě žije, rozvoj společenského i estetického vkusu.²¹⁷ Ornamenty a atributy v pohádkách podněcuje fantazii, kontrastností zpravidla odlišných světů ukazuje jejich klady a zápory a tříbí vkus dětí. *„Kdyby dětem nebyly nabízeny duchovní stimuly, tlumočící kulturně historickou zkušenost lidstva, vyrostly by potomci psychicky zakrnělí, a ty by pravděpodobně provázel hluboký pocit životní nejistoty, schizoidní nezakotvenosti, vedoucí nevyhnutelně k nebezpečné psychopatologii, která pozvolna nebo někdy rychle rozmetá i pevnou integritu osobnosti.“*²¹⁸

2.5 Dítě a svět

Pohádky požadují úctu k životu a všemu živému, představují sounáležitost se světem a výhody péče o okolí. Podle Rámcového vzdělávacího programu se jedná o tyto cíle; rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách a vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, s živou a neživou přírodou, lidmi, společnostmi, planetou Zemí. Některé cíle pohádka nenaplnuje jednak seznamování s místem a prostředím, ve kterém dítě žije a vytváření pozitivního vztahu k němu, jednak není schopna naplnit osvojení poznatků a dovedností potřebných k vykonávání jednoduchých činností v péči o okolí při spoluvytváření zdravého a bezpečného prostředí a k ochraně dítěte před jeho nebezpečnými vlivy.

²¹⁷ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 26

²¹⁸ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 10

2.5.1 Vytváření elementárního povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí, jejich rozmanitosti, vývoji a neustálých proměnách. Pochopení, že změny způsobené lidskou činností mohou prostředí chránit a zlepšovat, ale také poškozovat a ničit.

Ačkoli lidové pohádky o technickém pokroku nemluví, jsou schopné dětem pomoci uvědomit si, jaký technický pokrok lidstvo zaznamenalo, v pohádkách se objevují mnohá zvířata, náčiní a další prvky, které děti už dnes neznají. S pomocí dospělých se mohou zorientovat v pokroku a vývoji světa a děti samy si mohou vytvořit představu, v čem spatřují výhody světa bez techniky a naopak. Současně existují pohádky o prostých hrdinech, kteří uspěli při řešení problémů díky zavedení nových nebo staronových způsobům poznání. Dokonce ukazují, že zavádění pokroků není jednoduchou záležitostí, zobrazují těžkosti hrdinů, kteří chtějí překročit stereotyp a předsudky, postavě Prostáčka z pohádky Tři péra nikdo nechce potřikrát uznat jeho plný nárok na odměnu, podobný osud stíhá Plaváčka v pohádce Tři zlaté vlasy děda Vševěda a dokonce i pohádka Tři prasátka ukazuje na vývoj a pokrok a nesnáze při jeho zavádění. Stejně velké problémy přicházejí, pokud se chce lidstvo od nového poznatku, či vynálezu odklonit a vrátit zpět do doby před jeho existencí, vrátit se od racionality zpět k instinktům. V oblasti dítě a jeho psychika bylo zmíněno, k jakým komplikacím v duši jedince dochází při odmítání instinktivních přístupů. Marie Louise Von Franz tvrdí, že se tak neděje pouze na úrovni jedince, ale celého kolektivu. *„Můžeme hovořit o kolektivních neurózách a psychózách. Celé lidské skupiny mohou být dohnány do takové rozpolcené situace a být odkloněny od svých původních instinktivních vzorců. Pak je na dohled katastrofa. Z toho důvodu tvoří expozici hrdinských příběhů téměř vždy strašlivá situace: země vysychá, nějaký nepřítel přichází ze severu, ze země mizí veškerá plodnost. Ať je situace jakkoli strašlivá, úkolem hrdiny je dát ji do pořádku. Hrdina je tudíž ten, kdo opět nastolí zdravou vědomou situaci.“*²¹⁹

V pohádkách jsou na hrdiny ve zkoušce často kladeny požadavky nezasahovat do chodu dění, neovlivňovat stav věcí i když máme velké nutkání k činu. Takový požadavek by měl být známý celé evropské civilizaci už z Bible, bohužel často bývá špatně vyložen, jedná se o Boží přikázání ctění dne odpočinku. E. Fromm ze symbolického jazyka vhodně překládá tento Boží požadavek. *„Bible a později talmut*

²¹⁹ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 50

*nechápu práci jako tělesnou námahu, definice zní zhruba takto: Práce je každé zasahování člověka – ať konstruktivní nebo destruktivní- do fyzického světa. Odpočinek je stav míru mezi člověkem a přírodou. Člověk musí nechat přírodu nedotčenou, nesmí ji žádným způsobem měnit tím, že v ní něco nového zřídí anebo zničí. Den odpočinku je dnem dokonalé harmonie mezi člověkem a přírodou.*²²⁰

Již těmito poznatky se děti učí vnímat změny prostředí a přizpůsobovat se jim, samozřejmě je nezbytné tyto dovednosti ověřovat v praxi. Ohledně povědomí o nezbytnosti změn a reagování na ně se děti dozvídají dostatek, pohádkový svět je plný metamorfóz, ukazuje, že změny obecně patří k životu a jen ten, kdo je schopen se přizpůsobit změnám může ve světě uspět. Dnes ještě více než před čtrnácti lety platí tvrzení, které vyjádřil Bruno Bettelheim ohledně dětských obav odhodlat se poznávat svět. *Dnes již děti nevyrostají v bezpečí široké rodiny nebo stmelené obce. Je proto důležitější než v dobách, kdy pohádky vznikly, poskytnout modernímu dítěti obrazy hrdinů, kteří musejí jít sami do světa a kteří, ač předem neznalí věci příštích, naleznou ve světě bezpečná místa, drží-li se hlubokou vnitřní důvěrou správné cesty. Dnes více než kdy dříve potřebuje dítě ujištění nabízené obrazem osamělého člověka, který je však přesto schopen dospět k smysluplným a prospěšným vztahům se světem kolem sebe.*²²¹ Svět je plný nebezpečí a nástrah, ale pouze vkročením do něj můžeme získávat zkušenosti a růst. Proto jsou pohádky vhodné dětem předkládat právě od předškolního věku tedy v době, kdy se postavy stejně jako dítě poprvé vydávají z bezpečí do světa, kde jej čekají nesnáze a nejistota, ale právě jen ono vycestování zajistí dobrou budoucnost.

2.5.2 Rozvoj úcty k životu, povědomí o vlastní sounáležitosti se světem

Opět dochází ke spojení dvou dílčích cílů do jednoho pojednání. V pohádce se jedná o komplexní jev, kdy jeden rys jednání přirozeně vyplývá z druhého. V pohádkových příbězích dítě spolu s hrdiny prochází přes prosté vesničky do přepychových zámků. Častěji než v jiných literárních žánrech se hrdinové vypravují do lesů, putují přes hory a řeky, mluví se zvířaty, s nimiž dokonce navazují přátelské vztahy. Také voda a další přírodní živly dosahují v pohádkách velké úcty, mnoho hrdinů

²²⁰ Fromm, E, Mýtus, sen a rituál, s. 203

²²¹ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 15

je obeznámeno s jejich nenahraditelností, příběhy dětem předávají poznání, že ačkoli tyto prvky můžeme běžně vidět kolem sebe, jsou velmi vzácné a jejich ztráta by přivodila zkázu celého království či dokonce světa. Voda a moře mají vedle toho symbolickou hodnotu a stejně jako les znázorňují vztah k pocitům i sestup do nevědomí, člověk ztracený v lese či na moři, je člověkem ztraceným sám v sobě, který potřebuje dojít k sebepoznání. Les je oblast, kde míváme omezený výhled, můžeme v něm zabloudit, potkat se s divokou zvěří a kde na nás mohou číhat další nečekaná nebezpečí, proto je často symbolem nevědomí stejně jako moře. Les představuje rostlinný život, která čerpá život přímo ze země, je tedy spojená s nebezpečím i ochranou, může nám poskytnout útočiště a obživu a nečekané pomocníky.²²² Hora má blízko k nebi a umožňuje rozhled a poznání, často bývá místem setkání s duchovní mocí, je symbolem duchovního sebepoznání vedoucí k inspirované moudrosti proroka. Motiv hory také někdy představuje bytostné Já. Znázorňuje okamžik v životě, kdy se hrdina po velké námaze dostane na vrchol a dosáhne tak pevnosti a sebepoznání.²²³

Ještě markantnější je vedení posluchačů pohádek k pozitivnímu vztahu se zvěří. Kladní hrdinové mají ke zvířatům velmi blízko a vytvářejí s nimi pospolitost, často je jejich šlechetné jednání dáváno do kontrastu s nepravými hrdiny, kteří nedovedou takto ušlechtilý vztah vypěstovat a jsou za své jednání potrestáni právě zvěří, která umí být nápomocná, ale stejně tak i krutá a nelítostná, jak tomu je ve skutečnosti. Příběhy ukazují, že existují zvířata krotká, ale též velmi agresivní, které si není radno pouštět k tělu, hrdinové dětem zprostředkovávají poznání, že je důležité zachovávat úctu ke zvířatům a budovat si k nim respekt, pokud tak budeme činit, mohou to být právě ona, kdo se stanou našimi pomocníky či zachránci a můžeme v nich nalézat útěchu.

2.5.3 Poznávání jiných kultur

V dnešním světě otevřených hranic souvisí poznávání světa s poznáváním jiných kultur a významného kulturního dědictví napříč národy. Ačkoli hovoříme o pohádkách lidových, je nutné si uvědomit, že jsou dědictvím nadnárodním pocházejícím z různých zemí. Uvedení, že příběh, o kterém pohádka vypráví, se stal před mnoha lety v daleké zemi jménem Turecko, děti jistě zaujme, umožňujeme jim tak rozšiřovat si obzory a

²²² Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 102

²²³ Von Franz. M-L, Psychologický výklad pohádek, s. 103

uvědomovat si, že na planetě Zemi existuje spousta zemí a národů, protože z pohledu dítěte je každá cizí země neuvěřitelně vzdálená, podporujeme tak i charakter pohádek o neurčitosti a odlehlosti. Pohádky pojednávající o jiných zemích, například Pohádky tisíce a jedné noci, Černá princezna, dalmatská pohádka Talas, vládce moří a jiné, se mohou stát vhodným výchozím bodem pro sestavení tematického bloku o poznávání jiných kultur, do něhož lze zapojit poznávání jiné módy, hudby, zvyků a podobně. Předpokládáme, že takový blok by byl pro předškolní děti velmi atraktivní a poučný.

2.6 Shrnutí analytické části

V závěrečném shrnutí analytické části je třeba konstatovat, že jsou pohádky pro děti stále aktuální a schopné naplňovat většinu z cílů stanovených Rámcovým vzdělávacím programem předškolního vzdělávání. Tím odpovídáme na otázku; Jaké cíle z RVP PV lze s pomocí pohádkových textů naplnit? Především vyhovují rámcovým cílům, pro rozvíjení dítěte jeho učení a poznání je stěžejní pohádkami předávaná motivace k objevování, promlouvání skrze symboly a archetypy, které jsou dětem srozumitelnější než rozumová sdělení. Pro osvojování hodnot a postojů, na nichž je založena naše společnost pomáhá dětské učení skrze nápodobu vzoru, pohádky ctí základní hodnoty lásku a spravedlnost, směřování k těmto hodnotám je absolutní a jasné, podávané bez mravokárnosti. K získávání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost pomáhají příběhy posilování sebevědomí, uklidňují, dodávají naději a motivují k činnosti. Ilustrují vývoj osobnosti ke zralosti.

V přílohové části je na základě poznatků z analytické části zpracovaná tabulka odpovídající na dvě výzkumné otázky; Které konkrétní pohádky jsou vhodné pro realizaci jednotlivých cílů? Je pro naplnění cílů zcela dostačující samotný poslech pohádkových textů nebo je využitelný pouze jako motiv integrovaných bloků? Tabulka se věnuje dílčím cílům RVP PV, obsahuje čtyři sloupce. První sloupec ukazuje, o jakou vzdělávací oblast se jedná, v druhém je uvedeno znění vzdělávacího cíle, v posledním sloupci jsou uvedené konkrétní pohádky, kterými lze cíl naplnit a třetí sloupec obsahuje komentář, jak daný cíl představují pohádky.

Dále by bylo vhodné na tomto místě podat shrnutí z analytické části ohledně dílčích vzdělávacích cílů po jednotlivých oblastech. V oblasti Dítě a jeho tělo nelze

naplnit praktické záležitosti, k těm vytvářejí pohádky pouze tematický podklad pro další činnosti. Avšak i v této oblasti pohádky umožňují více, než se zdá, pomáhají k vytváření zdravých životních návyků a uvědomění si vlastního těla včetně uvědomění si své sexuality a to velmi citlivou formou podání. Motivují k odvaze a snižují obavy z růstu.

Pohádky jsou velmi bohatou zásobárnou informací v záležitostech psychiky, nejvíce mohou nabídnout posluchači v části Sebepojetí, city a vůle. Pohádky naplňují všechny dílčí cíle, jelikož ony samy vedou k uvědomění si vlastní identity, sebevědomí, správnému sebehodnocení, přijetí negativních vlastností a pocitů, sebeovládání a samostatnosti. Ukazují na důležitost vytvářet a prožívat vztahy a ukazují na komplikace, se kterými se nejčastěji předškoláci potýkají a to s ambivalencí pocitů, žárlivostí, narcismem a rivalitou. Pro Poznávací schopnosti a funkce, představivost, fantazii a myšlenkové operace je nejdůležitější, že pohádky respektují zvláštnosti kognitivních procesů u předškoláků. Nedostatečné jsou pohádkové texty pro osvojení elementárních poznatků o znakových systémech, motivace k aktivitě a touze poznávat je však natolik užitečná, že bude dětem přesto v nabývání těchto schopností nápomocná. V podoblasti Jazyk a řeč pomáhají nejen k dovednostem předcházejícím čtení a psaní a podobným, ale také upozorňují na skutečnost, jak mocný nástroj je řeč.

Dílčí cíle oblasti Dítě a ten druhý se značně překrývají s požadavky v části věnující se sebepojetí, novou záležitostí je vedení k prosociálnosti a kooperaci, která je rovněž pro pohádky samozřejmým cílem. Ochrana soukromí zní zdánlivě jako nový požadavek společnosti, ačkoli pohádky o její nutnosti mluví už po generace.

V oblasti Dítě a společnost jsou naplňovány veškeré cíle směřující k autonomii, spolupodílení se na společnosti, vedení k společenským hodnotám. Současně pohádky trvají na uchování a vnímání instinktů a intuice, které ze současné společnosti mizí.

Dva cíle z oblasti Dítě a svět pohádky nenaplňují a to seznamování s místem a prostředím ve kterém dítě žije a praktické činnosti v péči o okolí. Mohou jejich naplňování podporovat nápodobou pohádkových vzorů zobrazujících citlivost a vnímavost k přírodě. Dále pomáhají zorientovat se ve vlivu techniky, pojednávají o

vývoji, přechodových stavech jedince i společnosti a lze je užít i k poznávání cizích kultur.

D MANUÁL PRÁCE S POHÁDKOU

Užitečnost pohádek a jejich využitelnost pro práci s dětmi směřující k jejich rozvoji zůstává v rovině drobných publikací s náměty, které nebývají příliš systematicky vedené a orientují se jednostranně na jednu dovednostní složku. Často se nejedná o pohádky, ale pohádkové příběhy, nebo hry s pohádkovými postavami. Jedná se například o díla *Strašidla a pohádkové bytosti* Leony Marcinko (2005); *Výtvarné práce s pohádkami* Taťjany Macholdové, a Martina Ryšavého (2005), *Pohádky a hry s bylinkami* od Lindy Hroníkové (2008) či publikace s pracovními listy *Hrajeme si s pohádkou* Jiřího Žáčka (2007), *6x 12 her a pohádek* R. Bronzinové (2000) či *Ani den bez pohádky* D. Lhotové a Z. K. Slabého (2000). Nejblíže záměru, k němuž se chceme ubírat v tomto manuálu, stojí publikace *Hrajeme si s pohádkami: dramatická výchova v mateřské škole a na 1. stupni základní školy* od autorek I. Ulrychové, V. Gregorové, a H. Švejdové (2000). Mnohé cenné rady pro zvolení vhodného postupu práce s pohádkami můžeme čerpat z děl věnujícím se práci s narací, dramatizacím či prožitkovému učení.

1 Zásady pro práci s pohádkami

Z prostudované literatury, zejména z knih Bruno Bettelheima, Michala Černouška a Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání, vplynuly zásady pro práci s pohádkami, které by bylo vhodné dodržovat. Lze je sestavit do pěti bodů.

- **Program vycházející z přirozených souvislostí:** Při sestavování tematických celků a začleňování aktivit je třeba uvážit, že nabízený vzdělávací program má být poskytován v přirozených souvislostech, vazbách a vztazích, obsah bloků by měl vycházet ze života dítěte, být pro ně smysluplný, zajímavý a užitečný.²²⁴ Je třeba využívat přirozeného toku dětských myšlenek a spontánních nápadů.
- **Vyvážený a komplexní program:** Vhodný program je vyvážený tak, že obsahuje aktivity pohybové i klidové. Zvláště je potřeba pohádky doplnit o činnosti, které děti rozvíjí po stránce manuální, lokomoční, motorické i tvořivé. Kromě rozvoje jednotlivých dílčích cílů by měl mít každý pedagog na zřeteli, že primárně má jeho vedení sloužit k naplňování rámcových vzdělávacích cílů; samostatnosti dítěte, rozvoji poznání a přijetí hodnot naší kultury, které pohádka přirozeně

²²⁴ Smolíková, K, et al. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, 2004, s. 7-9

poskytuje. Úkolem pedagoga je připravovat prostředí a nabízet dítěti příležitosti, jak poznávat, přemýšlet, chápat a porozumět sobě i dění kolem sebe.

- **Klidné prostředí:** Program má probíhat v klidné atmosféře poskytující pocit bezpečí. *Je vyloučeno manipulování s dítětem, zbytečné organizování kvůli obavě z časových prostožů, podporování nezdravé soutěživosti dětí.*²²⁵ Děti často po vyprávění pohádky nemají prostor si pohádku uvědomit, nechat jí doznít a nemají možnost o ní rozjímat nebo na ni reagovat. *„Bud' jsou hned nahnány k nějaké jiné činnosti, nebo je jim vyprávěn jiný příběh odlišného druhu, což zředí nebo úplně zruší dojem vytvořený pohádkou. Dítě by mělo dostat příležitost učinit pohádku pozvolna svým vlastnictvím tím, že k ní a do ní bude přidávat své vlastní asociace.*“²²⁶ Děti vyžadují nutný čas na rozjímání, diskuse, relaxace, je zcela nezbytné rozvíjet asociace a konvergentní myšlení. Když děti seznámíme s lidovým dědictvím fantazijního světa, rozšíříme jejich zásobník, na němž mohou svou fantazii rozvíjet, navíc jim předáváme příběhy, které jim radí jak se vypořádat s životními problémy. Přitom je nezbytné reprodukovat pohádku procítěně v souladu s textem, vnímat muka a radost postav s pocitem sounáležitosti. Pohádky se musí prožívat a spoluprožívat.²²⁷
- **Využívá prožitkové učení:** Zatímco dospělý se učí dobře i na základě zprostředkovaných prožitků a předaných informací, dítě se učí daleko úspěšněji na základě prožitku reálného. Prožitkové učení vychází z činností a situací navozujících prožitky člověka, stimulují citění a poznávání v souladu s uspokojováním potřeb člověka, učení, při kterém s prožitky počítáme a záměrně se je snažíme navodit s vědomím, že nikdy nemůžeme přesně vědět, co které jednotlivé dítě v daný okamžik prožívá, projevuje se prostřednictvím vnějšího chování, výrazem, mimikou. Takové učení usiluje o propojení emocionální složky osobnosti dítěte s rozvojem sociálním a intelektuálním, prohlubování a obohacování vlastních prožitků je důležité i pro psychické zdraví dítěte do budoucnosti. Prožitkové učení si je vědomo potřeby bezpečí, hloubky

²²⁵ Smolíková, K, et al. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, s. 31

²²⁶ Bettelheim, B, Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době, s. 31

²²⁷ Černoušek, M, Děti a svět pohádek, s. 6

emocí, pohybu a aktivity, významu prostoru pro samostatnost, co projde tělem a je spojeno s aktivní činností, se daleko lépe a trvaleji uloží do paměti.²²⁸

- **Dodržuje původní filosofii textu:** Příliš prospěšná není snaha upravovat pohádky do moderní podoby, jelikož se může stát, že dojde k přehodnocení nosných ideálů pohádky. Zvláště některé pohádky pedagogy lákají k přepracování do moderní úpravy v dobré víře, že dětem pohádky přiblížíme. Například převedení Perníkové chaloupky v příběh o dětech nedopatřením ztracených v lese, které rodiče za pomoci policie snažně hledají, nejen přidává nové myšlenky, ale znehodnocuje a upozaduje ideje původní verze. "

2 Stálá nabídková činnost

Zde jsou uvedené činnosti, které mohou pedagogové využívat při práci s kteroukoli pohádkou, může se jednat o diskuse, práce s textem- vyjádření hlavní myšlenky, řazení posloupnosti děje podle obrázků, reflexe, brainstorming, asociace, hádanky, rébusy; protahovací cviky a pohybové hry imitující text, překážkové dráhy, labyrinty, zvukové koláže doprovázející děj, Kimovy hry; pracovní listy na téma dané pohádky; dramatické techniky: štronza, zamrzlé obrazy, hry v roli; simulace, alternace, charakterizace, improvizace, pantomima znázorňující postavy či vlastnosti a prožitky, prosociální hry; konkrétní i abstraktní kresby, malby modelování, tvorby loutek či maňásků, staveb z různorodého materiálu; návštěvy výstav, architektury i lokalit (hrady, zámky, mlýn, les).

Podle publikace E. Svobodové a H. Švejnové o dramatisaci v mateřské škole byly vybrány některé užitečné kroky, které jsou v souladu s charakterem lidových pohádek a které by bylo vhodné do každé práce s pohádkovými texty začlenit. Nastolení fikce neboli společný vstup do pohádky, při níž je dodržena zásada odlehlosti a neurčitosti. Přijetí fikce založené na svobodné volbě dětí vstoupit do pohádky s vědomím, že se jedná pouze „o jako“ a mohou z ní kdykoli vystoupit. Diskuze a řešení ústředního

²²⁸ Svobodová, E., Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program, s. 109-119

problému příběhu Hledání paralel problému ve skutečném životě. Závěrečné shrnutí příběhu.²²⁹

V přílohové části je uveden záznam realizace třídního programu práce s pohádkou tři prasátka z praxe v mateřské škole, který je podrobnější a představuje návrhy a průběh konkrétních aktivit a her

3 Ukázky konkrétních pohádek ve vztahu k obsahu RVP PV

V této kapitole je uvedeno sedm pohádek, zařazené byly ty nejčastěji jmenované v použité literatuře a vnímané jako obecně známé. V souladu se záměry stanovenými výše mají být vybírané původní verze pohádek od prvotních sběratelů například K. J. Erbena, J. Malého, B. Němcové, B. M. Kuldy, M. Mikšíčka, J. a W Grimma nikoli varianty výrazně pozměněné či digestované. Pohádky byly vybrány tak, aby byl záběr cílů co nejrozmanitější. Například pohádky o Šípkové Růžence, o Popelce a Sněhurka obsahují stejné hlavní myšlenky, vybrána byla jako zástupce ta, která zahrnuje nejvíce cílů a to tak, aby byly co možná nejdůležitější od cílů ostatních. U pohádky jsou sepsány hlavní myšlenky pohádky a odpovídající cíle z RVP PV. Samozřejmě lze pomocí pohádky naplňovat více cílů, zde jsou uvedené ty nejvýraznější. V přílohové části je pro přehlednost zpracována tabulka, které strukturovaně znázorňuje, které konkrétní pohádky jsou vhodné pro realizaci jednotlivých cílů. Další užitečnou přílohou je již zmíněný záznam realizace třídního programu práce s pohádkou.

3.1 Tři prasátka

Hlavní myšlenky pohádky: Růst jako individuální i evoluční pokrok. Poskytnutí pomoci druhému bez ohledu na vlastní prospěch. Schopnost plánovat a myslet na budoucnost.

Hlavní cíle RVP PV : Rozvoj fyzické i psychické zdatnosti. Posilování prosociálního chování ve vztahu k ostatním lidem. Rozvoj kooperativních dovedností. Rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, schopnost projevit se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny. Vytváření

²²⁹ Svobodová, E, Švejdvová, H, Metody dramatické výchovy v mateřské škole, s. 113-120

elementárního povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí jejich rozmanitosti, vývoji a neustálých proměnách.

Doplňující nabídková činnost: Dechová cvičení (napodobování vlka) a cvičení s balónky. Hry a relaxace- imitace her prasátek. Zapojení tematických písní a básní. Pracovní listy (spojování prasátek a domečků). Výtvarné techniky: rozfoukávání barev, modelace prasátek, abstraktní malba (strach, odvaha, radost). Stavění domečků ze stavebnic a různých materiálů. Poznávání různých materiálů a jejich vlastností. Výlety.

3.2 O neposlušných kůzlátkách

Hlavní myšlenka pohádky: Chránit se před cizími. Přijmout rady starších. Nenasytnost vede ke zkáze.

Hlavní cíle RVPPV: Poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí, porozumění základním projevům neverbální komunikace obvyklým v tomto prostředí. Ochrana osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými dětmi i dospělými.

Doplňující nabídková činnost: Společné hry (imitace hravých kůzlátek), přeskoky, překážkové dráhy, hra na schovávanou nebo schovávání předmětu. Výtvarné techniky s kombinací vystřihování a šití. Poznávání pocitů (jak se asi cítila stará koza, když jí vlk sežral děti), Ve vlčí kůži -proměny ve vlka. Hry v roli s převleky a maskováním. Trénování ochrany soukromí: přemlouvání vlka. Smyslové hry poznávání hlasu. Spoluvytváření pravidel ve třídě.

3.3 Perníková chaloupka

Hlavní myšlenka pohádky: Nenasytnost vede ke zkáze. Dosáhnout přijetí společností lze jen přes vlastní přičinění se a spolupráci. Nalezení záchrany v sourozenecké solidaritě. Řešení pomocí tvořivého myšlení.

Hlavní cíle RVP PV: Vytváření zdravých životních návyků a postojů. Získání relativní citové samostatnosti. Rozvoj kooperativních dovedností. Vytváření prosociálních postojů (rozvoj sociální citlivosti, tolerance, respektu, přizpůsobivosti). Rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, schopnost

projevovat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny.

Doplňující nabídková činnost: Procházky do lesa, poznávání lesa, co vše les poskytuje. Překážkové dráhy (děti jdou lesem), lezení do výšky jako na střechu chaloupky- dle možností školky (ribstole, žebřík), udržení rovnováhy. Smyslové hry (hmatové poznávání). Aktivity vedené ke schopnosti podělit se (rozdělit si sladkosti). Rozvoj smyslů: pečení a ochutnávání perníků, poznávání tvarů a chuti, poznávání koření. Rozvoj sluchové percepce: poznávání zvuků a hlasů, hledání směru zvuku. Hry na rozvoj zraku: poznávání nedokončených obrázků. Společná stavba chaloupky. Hádanky a úkoly pro jednotlivce i takové, kde je třeba pomoc druhého. Poznávání perníkářství jako řemesla a jeho tradice.

3.4 Neohrožený Mikeš

Hlavní myšlenka pohádky: Růst, touha poznávat a učit se. Vedení k samostatnosti: opuštění domova. Vytváření vztahu k druhému. Podporování iniciativy a statečnosti. Odvaha se cení, proradnost a lstivost se trestá. Podporování trpělivosti a vytrvalosti: zůstat odhodlaný a věrný svému přesvědčení. Formování cílevědomosti a zodpovědnosti. Vedení k obezřetnosti: nenechat se zlákat. Identifikace se svou rolí.

Hlavní cíle RVP PV: Rozvoj fyzické i psychické zdatnosti. Vytvoření pozitivního vztahu k intelektuálním činnostem a učení, podpora a rozvoj zájmu o učení. Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavosti, zájmu, radosti z objevování). Poznání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti). Získání relativní citové samostatnosti. Osvojení si elementárních poznatků, schopností a dovedností důležitých pro navazování a rozvíjení vztahů dítěte k druhým lidem

Doplňující nabídková činnost: Posilovací a protahovací cviky, hod (míčkem, gumovým kladivem), překážkové dráhy. Samoobslužné činnosti (převleky). Hádanky a úkoly. Návštěva galerie. Vytvoření obrazárny ve třídě. Kresba či malba portrétů. Hry na řemesla

3.5 Sněhurka

Hlavní myšlenka pohádky: Růst a identifikace s rolí. Spolupodílení se na společnosti. Sebepoznání a odklon od narcismu a žárlivosti. Formování vztahu k druhému.

Hlavní cíle RVP PV: Rozvoj fyzické i psychické zdatnosti. Poznání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti). Získání relativní citové samostatnosti. Rozvoj schopnosti citové vztahy vytvářet, rozvíjet je a city plně prožívat. Rozvoj schopnosti sebeovládání. Rozvoj kooperativních dovedností. Rozvoj schopnosti žít ve společnosti ostatních lidí (spolupracovat, spolupodílet se) přináležet k tomuto společenství (ke třídě, k rodině, k ostatním dětem) a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané. Rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách. Rozvoj schopnosti přizpůsobovat se podmínkám vnějšího prostředí i jeho změnám

Doplňující nabídková činnost: Posilovací a protahovací cviky (trpaslíci v dolech). Samoobslužné činnosti: strojení se do šatů. Hry s kostýmy. Vnímání rozdílů a pojmenovávání protikladů: Sněhurka a trpaslíci, dospělí a děti, mladí a staří a podobně. Odstraňování žárlivosti- hry vyžadující spolupráci, dělení práce. Hry na zrcadlo-zrcadlově obrácené napodobování činností ve dvojici. Trénování ochrany soukromí: přemlouvání zlé královny (učitelka v roli záporné postavy se snaží obelstít děti různými sliby, aby přijaly dar). Společné jednoduché vaření. Společné vytváření systému pro úklid. Zrakové vnímání: Poznej, co se ve třídě změnilo. Tvorba interiérů (chaloupka/ les/ doly/ zámek). Povídání o dolech a drahých kamenech. Hledání poztracených kamenů.

3.6 Červená karkulka

Hlavní myšlenka pohádky: Zvědavost a touha po poznání je důležitá, ale má své hranice. Dodržování pravidel. Nenechat se zlákat- ochrana soukromí. Sebepojetí, příklon ke starším jako k opoře.

Hlavní cíle RVP PV: Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavosti, zájmu, radosti z objevování). Ochrana osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými dětmi i dospělými. Poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí, porozumění základním projevům neverbální

komunikace obvyklým v tomto prostředí. Rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, schopnost projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny. Vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, s živou a neživou přírodou, lidmi, společností, planetou Zemí

Doplňující nabídková činnost: Výlety do lesa: poznávání květin a rostlin, povídání o přínosu a nebezpečí lesa. Varování před nebezpečím: kdo a co může děti v dnešní době ohrožovat. Smyslové hry: Kimovy hry, poznávání částí těla. Hry na zvukovou percepci-poznávání zvuků a hlasů. Hádanky, napodobujeme zvědavost Karkulky, tvoření otázek a odpovědí. Příprava hostiny pro babičku, povídání o rodině a příbuzenských vztazích, základy etiky a zdvořilosti. Poznávání pocitů: proměňování se ve vlka, předvádíme vlastnosti vlka a jeho vzhled (pokud vstupujeme do negativní role, nesmíme zapomenout z role vystoupit nejlépe pomocí rituálu či kouzla). Poznávání vlastností jak se chová přítel, a jak nepřítel. Povídání o pravidlech, připomenutí pravidel třídy případně společné stanovení pravidel, zhodnotit jaké pravidlo porušila Karkulka a k čemu to vedlo. Zapojení tematických básní a písní, diskuse nad charakteristikou klasické Červené karkulky a Hrubínovy Karkulky. Výtvarné zpracování postavy vlka je vhodné i abstraktní, můžeme zapojit různé techniky.

3.7 Včelí královna /Tři zlatá péra

Hlavní myšlenka pohádky: Vedení k odvaze: malý dokáže velké činy. Tvořivý přístup k řešení: řešení může být snadnější, než se zdá. Pokora vede k úspěchu a poznání. Sebe-přijetí. Přijmout důležitost intuice přirozenosti a smyslového vnímání. Prosociálnost a úcta k živému.

Hlavní cíle RVP PV: Uvědomění si vlastního těla. Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavosti, zájmu, radosti z objevování). Rozvoj tvořivosti (tvořivého myšlení, řešení problémů, tvořivého sebevyjádření). Vytvoření pozitivního vztahu k intelektuálním činnostem a učení, podpora a rozvoj zájmu o učení. Poznání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti). Posilování prosociálního chování ve vztahu k ostatním lidem. Vytváření prosociálních postojů (rozvoj sociální citlivosti,

tolerance, respektu, přizpůsobivosti). Rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách. Vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, s živou a neživou přírodou, lidmi, společnostmi, planetou Zemí. Pochopení, že změny způsobené lidskou činností mohou prostředí chránit a zlepšovat, ale také poškozovat a ničit. Rozvoj schopností přizpůsobovat se podmínkám vnějšího prostředí i jeho změnám

Doplňující nabídková činnost: Procházky do lesa a na louku: pozorování drobných živočichů. Diskuse o ochraně zvířat a okolí, společném drobném přičinění. Překážkové dráhy a hod. Návštěva zámku. Výzdoba interiéru. Seznámení s etiketou, stylizování se do rolí dvořanů. Pantomimické napodobování zvířat, napodobování zvuku zvířat. Tvorba luku. Navlékání korálek a dalších přírodnin. Povídání o medu s ochutnávkou. Smyslové vnímání: poznávání druhých podle obličeje/ rukou/ hlasu, poznávání rozličných materiálů a látek a jejich vlastností.

ZÁVĚR

Pohádkové příběhy jsou pro děti přínosné, jelikož pocity pohádkových postav bývají pocitům dětí velmi blízké. Setkávají se s problémy jako osamocení od rodičů, boje se staršími sourozenci a vrstevníky o postavení, plnění nadměrně těžkého úkolu, přelstění silnější osoby a podobně. Záměrem práce bylo stanovit potenciál pohádek a způsob jeho využívání k naplňování cílů Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání. Zastřešující otázkou bylo, jaké možnosti nabízejí pohádky pro práci s dětmi.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že pohádky obsahují skrytá poselství a možný návod jak dosáhnout pozitivního přístupu k životu, v mnohých myšlenkách směřují ke stejným záměrům jako tvůrci Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání. Jedna z výzkumných otázek zněla; zda je dostačující samotné vyprávění pohádek, nebo je nutné navazovat dalšími činnostmi, které teprve povedou k dosažení cíle. Samotné vyprávění je pro děti přitažlivé, jednak pro jejich touhu naslouchat, ale také proto, že jsou pohádky stále dostatečně akční a plnohodnotné. Sama jsem si ověřila z praxí v mateřských školách, že pokud byla pohádka vyprávěna, pak i ty děti, které zprvu vzdorovaly, že se jedná o nudný a známý příběh, s napětím poslouchaly, vyjadřovaly své pocity a zapojovaly se do diskusí. Nejednou se stalo, že děti samy sdělovaly, že se vlka opravdu bály, často se děti vyptávaly a ujišťovaly, jestli je ještě může vlk ohrozit. Je tudíž patrné, jak jsou pro děti pohádky aktuální a sdělné. Je to právě zájem dětí o látku, který posouvá od textu k následujícím aktivitám. Pohádkové příběhy jsou nevyčerpatelným zdrojem pro vytváření tematických celků, prostřednictvím nichž lze naplňovat velké množství dílčích cílů. Pohádky jsou bohaté z hlediska obsahu, postav a různých neobvyklých prvků, podle nichž lze realizovat mnoho atraktivních činností a her. Je však nezbytné přesně zodpovědět, zda jsou samotné pohádkové texty dostačující. Je předpokladatelné, že pohádky samotným sdělením nenaplní některé dílčí vzdělávací cíle, ale jejich filosofie vytváří vhodné podmínky pro realizaci cílů zbývajících. Analytická část měla mimo jiné zodpovědět, kterým cílům se pohádky věnují a ke kterým vede už samotné přečtení pohádky, průběžně také odpovídala na otázku, které konkrétní pohádky jsou vhodné pro realizaci jednotlivých cílů, pro přehlednost je v přílohové části zpracována tabulka,

kteřá strukturovaně znázorňuje tuto záležitost. Rovněž manuál práce s pohádkou využívá poznatků z analytické části a předkládá zásady práce s pohádkou. Navrhuje možné aktivity na téma dané pohádky a především určuje cíle a hlavní myšlenky díla, ke kterým vede už samotné přečtení konkrétní pohádky.

O tom, jak pomáhá pohádka k naplňování cílů, můžeme podat závěrečné shrnutí podle jednotlivých oblastí Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání. Pro oblast Dítě a jeho tělo je stěžejní uvědomění si vlastního těla, ale největším přínosem je motivace k odvaze a snížení obav z růstu, jsou to schopnosti natolik prospěšné, že ačkoli pohádky nenaplňují další stanovené dílčí cíle, tak k jejich zvládnutí povzbuzují, a tím jsou nepostradatelné. Pro poznávací schopnosti z oblasti Dítě a jeho psychika je v pohádce nejdůležitější respektování zvláštností kognitivních procesů předškoláků. Rozumová vysvětlení jsou pro děti, kterým zatím chybí abstraktní myšlení nesrozumitelná, ale narativní vyprávění plné silných pocitů pomáhá k pochopení uspořádání světa. Takový pohled nebrání tomu, aby si později vytvořily rozumnější výklad dění, zjistí, že to, co považovaly za skutečnost, byl symbol daleko komplikovanějších jevů, prozatím děti získají pocit stability a pochopení. Lidové pohádky se přirozeně nejvíce věnují psychice posluchače, proto je pro oblast Sebepojetí, city a vůle pohádka více než vyčerpávající, ba naopak se příběhy ponořují tak hluboko k psychice člověka, že dílčí cíle z oblasti psychiky jsou pouhým základem k sebepoznání.

Zmapovat potenciál pohádky pro oblast Dítě a ten druhý bylo poněkud komplikovanější, jelikož se jednotlivé cíle různě prolínaly a překrývaly. Pohádka nabízí poučení ohledně navazování partnerských vztahů, překonání závislosti na rodičích, sourozenecké rivality a solidarity. Vzdělávací dokument však vyžaduje jiné hodnoty, ale i k těm může pohádka pomoci. Nejvíce se oba subjekty shodovaly na nutnosti ochrany soukromí a potřebě prosociálnosti.

Překvapivě jako konstruktivní a nápomocné se ukázaly pohádky v oblasti Dítě a společnost, bylo sice třeba sloučit některé cíle, ale pohádkové texty působí stále jako velmi aktuální, svou symbolickou a nenásilnou formou vedou děti ke spolupodílení se na společnosti a svědomitému začlenění do ní. Ukazují, jak se přičinit a fungovat ve

společnosti, aniž by na ni jedinec parazitoval, což je v dnešní době velmi žádoucí. Pohádky mají smysl pro povinnost a zodpovědnost a ukazují na nezbytnost spolupodílet se na chodu domácnosti, brání proti konformitě. Samozřejmě samy o sobě nenaplní cíle vztahující se ke konkrétní lokalitě, jak očekává požadavek poznávat své okolí. Podobně také v oblasti Dítě a svět neodpovídají principy pohádek cílům v jejich konkrétním znění, ale jejich poslání míří k výchově v kompletní oblasti. Pohádkový svět je užitečný, neboť vede ke vztahu s přírodou a to dokonce v tom smyslu, že je jedinec její součástí. Jsou rovněž aktuální ve výchově spotřebitele.

Práce nezahrnuje zpětnou vazbu dětí ani pozorování, v tomto ohledu by bylo možné ještě práci rozšířit. Stejně tak by bylo obohacující připojit zprvu zamýšlený výzkum práce pedagogů s pohádkami, kde lze očekávat inspirativní náměty.

Aby bylo plnohodnotně odpovězeno na zastřešující otázku, do jaké míry se shodují záměry pohádek a Rámcového vzdělávacího programu předškolního vzdělávání, lze konstatovat, že více než s cíli dílčími se shoduje s cíli rámcovými, důvodem pro shodu je větší komplexnost záměrů. Jedna pohádka může nabízet mnoho zajímavých obrazů a myšlenek, které pomáhají naplnit dílčí cíle, ale teprve jako celek je skutečně obohacující. Právě jako celek pohádky rozvíjí dítě, jeho učení a poznání, pomáhají k osvojení hodnot a především vedou k získání osobnostní samostatnosti a schopnosti projevat se jako samostatná osobnost.

Seznam použitých pramenů a literatury

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN 80-710-6290-1.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. 1.vyd. Praha: Portál, 2006.171s. ISBN 80-736-7095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. 1.vyd. Prah: Albatros, 1990. 187 s. ISBN 80-000-0060-1.

FROMM, Erich. *Mýtus, sen a rituál*. 1 vyd. Aurora: Praha 1999. 223 s. ISBN:80-85974-70-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN: 80-7367-040-2.

HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana...co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli*. 3. vyd. Praha: Hanex, 2008.223 s. ISBN: 978-80-7409-023-3.

HRONÍKOVÁ, Linda. *Pohádky a hry s bylinkami: pohádky, recepty, návody, náměty, úkoly, básničky, hádanky*. 1.vyd. Olomouc: Rubico, 2008, 94 s. ISBN: 978-80-7346-085-3.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2.vyd. Praha: Grada, 2006,386 s. ISBN 80-247-1284-9.

MACHOLDOVÁ Taťjana a MARTIN RYŠAVÝ. *Výtvarné práce s pohádkami: 52 jednoduchých návodů s krátkými pohádkami*. 1.vyd.Praha: Portál, 2005; 118 s. ISBN: 80-7367-019-4.

MARCINKO, Leona. *Strašidla a pohádkové bytosti: čtyři projekty předškolní výchovy v MŠ*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005, 175 s. ISBN: 80-7178-822-8 .

MERTIN, Václav a Ilona GILLERNOVÁ. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 2.vyd. Praha: Portál, 2010, 247 s. ISBN 978-80-7367-627-8.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha: Tauris, 2001, 98 s. ISBN:80-211-0372-8

MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1.vyd. Praha: Paseka, 2004. 699s. ISBN 80-718-5669-X.

NOVÁK. Jan Václav, Arne NOVÁK *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995. 1804 s. ISBN 80-7108-105-1.

POLÍVKA, Jiří. *Pohádkoslovné studie*. Praha: Společnost národopisného muzea československého, 1904. 198 s. ISBN chybí.

PROPP, Vladimír. Jakovlevič, *Morfologie pohádky a jiné studie*. 2.vyd. Jinočany: H & H, 2008. 243 s. ISBN: 978-807-3190-859.

SLABÝ, Zdeněk Karel, ed. a LHOTOVÁ, Dagmar, ed. *Ani den bez pohádky: čítanka nejen pro mateřské školy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 239 s. ISBN 80-7178-382-X.

SMOLÍKOVÁ, Kateřina. et al. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2004. 48 s. ISBN 80-870-0000-5.

SVOBODOVÁ, Eva. *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 166 s. ISBN 978-80-7367-774-9.

SVOBODOVÁ, Eva a Hana ŠVEJDOVÁ. *Metody dramatické výchovy v mateřské škole*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, 167 s. ISBN 978-80-262-0020-8.

ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny*. 1.vyd. Praha: Albatros, 1989. 232 s. ISBN chybí.

ULRYCHOVÁ, Irina. et al. *Hrajeme si s pohádkami: dramatická výchova v mateřské škole a na 1. stupni základní školy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2000. 120 s. ISBN: 80-7178-355-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1.vyd. Praha: Portál, 2010, 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

VON FRANZ, Marie- Louise, *Psychologický výklad pohádek*. 1.vyd. Praha: Portál, 1998. 182s. ISBN: 80-7178-260-2.

ŽÁČEK, Jiří. *Hrajeme si s pohádkou*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2007. 32 s. ISBN: 978-80-00-01555-2.

Internetové zdroje

KARTOUS, Bohumil. Červená karkulka na tisíc způsobů. *Britské listy: deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví*[online]. 17. 2. 2005[cit. 2015-22-2]. ISSN 1213-1792.

Dostupné z: <http://blisty.cz/art/22064.html>

STERN, Jan. Červená karkulka: příspěvek tiché hysterky k ateismu *Britské listy: deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví*[online]. 4. 1. 2005[cit. 2015-22-2]. ISSN 1213-1792. Dostupné z <http://blisty.cz/art/21376.html>

VERNEROVÁ, Eva. Moderní autorská pohádka v četbě dětí. 1. část. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online], 2011, [cit. 2014-12-15]. ISSN 1213-8231.

Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=1310>.

Seznam příloh

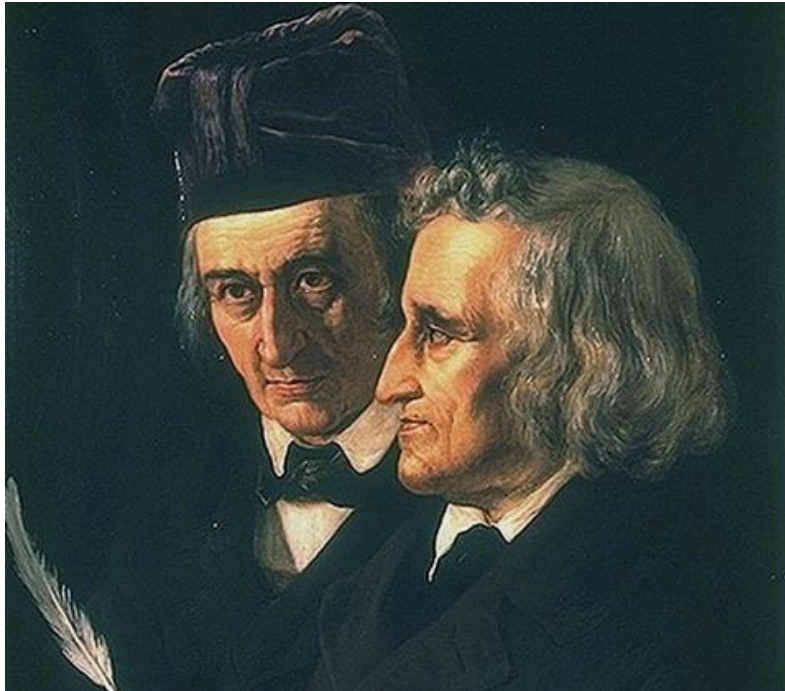
Příloha č. 1 Podobizny významných badatelů pohádek

Příloha č. 2 Tabulka zobrazující uskutečnitelnost dílčích cílů konkrétními pohádkami.

Příloha č. 3 Záznam realizace tří denního celku s pohádkou Tři prasátka

Přílohová část

Příloha č. 1

Bratři Grimmové

Prof. Jiří Polivka

Andrew Lang

Bruno Bettelheim

Marie Louise von Franz

Příloha č. 2

Oblasti	Dílčí vzdělávací cíle	Komentář	Pohádky
Dítě a jeho tělo	Rozvoj fyzické i psychické zdatnosti	<p>Pohádky jsou psychohygienické, podněcují k získání odvahy a učení novým zdatnostem. Děti se cítí zrazované, méněcenné, jejich úspěchy jsou velké, ale neúspěchů je víc a vedou k rezignaci. Příběhy slouží jako inspirace k činnosti. (Princ se také bál, ale uspěl, protože byl odhodlaný úkol zvládnout.)</p> <p>Růst je pozitivní, brzdit děti v aktivitě a přílišná obezřetnost může škodit. Podněcuje děti přijmout nároky, které růst klade, vytváří odpor k regresi a pasivitě.</p>	<p>Tři prasátka</p> <p>Husopaska</p> <p>Šípková Růženka</p> <p>Neohrožený Mikeš</p> <p>Sněhurka</p>
	Vytváření zdravých životních návyků a postojů	<p>Odpoutat se od závislosti na rodičích, přijmout povinnost vlastního přičinění a odpor k přiživování se bez námahy. Pochopit, že nenasytnost vede k sebestrukci.</p>	<p>Perníková chaloupka</p> <p>Otesánek,</p> <p>Pohádky s postavou pohlcujícího vlka.</p>
	Uvědomění si vlastního těla	<p>Uvědomění si vlastního těla jako svého útočiště, pozitivní vztah ke svému tělu může posloužit jako záchranné lano. Učí k přijetí vlastní sexuality, pochopení její neměnnosti, necítit k ní odpor a současně ji vnímat jako soukromou záležitost.</p>	<p>Locika</p> <p>Tři zlatá péra</p> <p>Honzík a fazolka</p> <p>Žabí král</p>

	Ostatní cíle	Četní pohádek nenaplní cíle zaměřené na praktické dovednosti, proto je třeba program doplnit hrami a aktivitami tematicky zakotvených v pohádkách či dramatizací textu napodobujícím děj a	
Dítě a jeho psychika - Jazyk a řeč	<p>Rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních i produktivních</p> <p>Rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu</p> <p>Osvojení si některých poznatků a dovedností předcházejících čtení i psaní, rozvoj zájmu o psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální</p>	K naplnění cílů lze využít poslech pohádek, diskuse nad tématem, hledání ústřední myšlenky díla, společná rekapitulace děje, prohlížení knih, další práce s textem a otázkám k textu. Děj lze vyjádřit slovně, ale i jinými činnostmi- dramaticky, výtvarně i hudebně a to konkrétně i abstrakcí. Doplnit písněmi a říkankami s tematikou pohádek.	činnosti s libovolnými pohádkami
Dítě a jeho psychika - Poznávací schopnosti	Rozvoj tvořivosti (tvořivého myšlení, řešení problémů, tvořivého sebevyjádření)	<p>Pohádky poukazují na význam tvořivého myšlení pro řešení problému a jeho význam pro technický i veškerý pokrok.</p> <p>Lze zapojit hádanky, rébusy, šifry, výtvarné techniky zobrazování konkrétních i abstraktních výjevů. Zapojovat volnou dramatizaci zejména improvizaci, pantomimu a podobně Snažit se vymýšlet různé varianty u pohybových a hudebních činností.</p>	<p>Zlatovláška</p> <p>Chytrá horákyně</p> <p>Tři zlaté vlasy děda Vševěda</p> <p>Začarovaná princezna</p>
	Rozvoj, zpřesňování a kultivace smyslového vnímání, přechod od konkrétně názorného	Smyslové vnímání samy pohádky nenaplní, zkušenosti musí projít přes vlastní smysly a je třeba pohádky	Lektvar zapomnění Princeznina

	<p>myšlení k myšlení slovně logickému, rozvoj paměti a pozornosti, rozvoj a kultivace představivosti a fantazie.</p>	<p>doplnit o tvoření s různorodým materiálem a smyslové hry (výtvarné činnosti, Kimovy hry). Samy o sobě pohádky vytvářejí velmi příznivý postoj k rozvoji poznávacích schopností, představivosti, fantazii a myšlenkovým operacím. Nesnižují význam smyslového vnímání a intuice na řešení úkolu a důležitost paměti a hrozbu zapomnění. Procvičování paměti nejlépe umožňují kumulační pohádky</p>	<p>znamení Hrnečku vař O veliké řepě Slepička a kohoutek Bouda budka</p>
	<p>Vytvoření pozitivního vztahu k intelektuálním činnostem a učení, podpora a rozvoj zájmu o učení</p> <p>Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavosti, zájmu, radosti z objevování)</p>	<p>Předškolní období je plné iniciativy, chuti tvořit, takovými se učí být i hlavní hrdinové, inspirují v chuti objevovat, vedou k trpělivosti a zvládnání neúspěchů. Podporují aktivitu a odsuzují lenost a bojácnost. V pohádkách není omezována přítomnost pocitů a emocí jako na poli vědy, nepotlačují osobní emocionální reakce, nevedou k striktní „objektivitě.“ Nechávací místo pro intuici a její rozvoj.</p>	<p>Červená karkulka Tři zlaté vlasy děda Vševěda Zlatovláska, Chytrá horákyne, Neohrožený Mikeš</p>
	<p>Vytvoření si základů pro práci s informacemi.</p> <p>Osvojení si elementárních poznatků o znakových systémech.</p>	<p>K vytvoření základů pro práci s informacemi slouží práce s textem a následné diskuse a kontrolní otázky. Symbolický význam čísel, jaký existuje v pohádkách, dětem představí, že čísla mohou mít i jiný než jen matematický význam. O praktické hodnotě, kterou vyžadují vzdělávací plány, dětem příliš</p>	<p>Libovolné pohádky</p>

		nesdělí. K rozvoji poznání čísel a písmen je třeba zapojit další praktické činnosti. Hry se slovy, jmény a čísly, které mohou na danou pohádku navazovat.	
Dítě a jeho psychika	Poznání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti)	Stěžejní cíl většiny pohádek. Učí děti přijmout negativní složky své osobnosti. Vyrovnání se žárlivými pudy ke svým rodičům, sourozencům i vrstevníkům. Překonání negativních pohnutek a strachu tkví v odhodlání být v činnosti. Postavy se vydávají do světa, aby našly samy sebe, plní úkoly pracují na sebepoznání.	O Popelce Sněhurka Neohrožený Mikeš Tři zlatá péra Líný Honza Princ Bajaja
	Rozvoj schopnosti citové vztahy vytvářet, rozvíjet je a city plně prožívat. Rozvoj poznatků, schopností s dovedností umožňujících pocity, získané dojmy a prožitky vyjádřit.	Kombinací zjevných i skrytých znaků popisují vztahy k nejbližším - k rodičům následně k sourozencům a konečně k vytvoření schopnosti mít rád někoho cizího. Citlivě popisují stavy ohrožující vztahy; narcismus a žárlivost. Ukazují na budoucí schopnost přejít od egocentrismu k empatii a toleranci.	Sněhurka Popelka Žabí král Kráska a zvíře
	Získání relativní citové samostatnosti	Ve výchozí situaci dochází k opuštění domova, samostatnému putování světem plnění úkolů a navazování vztahů.	Sněhurka Perníková chaloupka Neohrožený Mikeš Tři zlaté vlasy děda Vševěda
	Rozvoj schopnosti sebeovládání. Získání schopnosti záměrně řídit	Pohádky učí sebehodnocení, sebeovládání- dlouhým čekáním,	Šípková Růženka Sněhurka

	svoje chování	plněním těžkých úkolů a opakováním. Učí přijmout negativní pocity jako svou součást a zvládat ambivalenci pocitů. Napovídají, kdy je třeba zachovat klid a rozvahu a racionálně zvážit situaci a současně varují, že je problematická nadměrná sebekontrola opomíjející pudy a intuici.	postava myslivce Popelka Princ Bajaja
	Rozvoj a kultivace mravního i estetického vnímání, cítění a prožívání.	K rozvoji tohoto cíle vede identifikace nebo alespoň velká inspirace hlavním hrdinou a odpor k nepravým hrdinům a škůdci.	Libovolný pohádkový text
Dítě a ten druhý	Posilování prosociálního chování ve vztahu k ostatním lidem Vytváření prosociálních postojů (rozvoj sociální citlivosti, tolerance, respektu, přizpůsobivosti) Rozvoj kooperativních dovedností	Kladní hrdinové pohádek mají zpravidla prosociální chování, kde přirozeně pomáhají druhému a nečekají odplatu za svou službu, které se jim však většinou stejně dostane, což je velmi inspirativní pro malé posluchače. Podle V. J. Proppa je morfologie pohádky vystavena tak, že za sebou následuje zkouška charakteru hrdiny a získání odměny, pokud neuspěje, děj se ve variantách obměňuje, dokud nedojde k zvládnutí úkolu. Součástí zkoušek je zpravidla zkouška chování, které lze označit za prosociální. U pohádek se složitější kompozicí se ukazuje, že úspěch hrdinů je odměnou právě za kooperaci, ale také citlivost, toleranci a schopnost se přizpůsobit.	Tři prasátka Dvočata Sedmero krkavců Zlatovláska Perníková chaloupka Neohrožený Mikeš Sůl nad zlato Sněhurka

	Seznámení s pravidly chování ve vztahu k druhému:	Hrdinové v pohádkách se učí přizpůsobení se životu s druhým člověkem, loajálnosti dodržování pravidel, dohod, slibů, musí se stejně jako předškolní děti odklonit od egocentrismu, narcismu, sobectví. Získání zájmu o štěstí druhého, toleranci a vstřícnosti.	Žabí král Kráska a zvíře Král drozdí brada Pyšná princezna
	Osvojení si elementárních poznatků, schopností a dovedností důležitých pro navazování a rozvíjení vztahů dítěte k druhým lidem	Potkávání přátel i nepřátel. Rivalita, solidarita postava pomocníka, hrdiny zachránce. Více uvedeno u bodu rozvoj schopnosti citové vztahy vytvářet, rozvíjet je a city plně prožívat.	Žabí král Neohrožený Mikeš Sedmero havranů Bratříček a sestřička
	Ochrana osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými dětmi i dospělými	Pohádky vedou k sebeúctě, ke schopnosti odmítnout. Učí vyvarovat se nedůvěryhodným bytostem a obezřetnosti, chránit si své cennosti. Nepodbízet se, nenechat se zlákat.	Husopaska O neposlušných kůzlátkách Červená karkulka Smolíček pacholíček Budulínek Zakletá princezna
	Rozvoj interaktivních komunikativních dovedností verbálních i neverbálních	Pomáhají uvědomit si sílu slova, hodnotu pravdomluvnosti. V pohádkách slova fungují jako zaklínadla, zaříkávadla, mohou zachránit situaci. K úspěchu lze také dojít beze slov-činy. Postavy se učí mlčenlivosti, prostořekost bývá trestaná.	Hrnečku vař Princ Bajaja Mariino dítě Sedmero krkavců Zlatovláska

Dítě a společnost	Rozvoj schopnosti žít ve společnosti ostatních lidí (spolupracovat, spolupodílet se) přináležet k tomuto společenství (ke třídě, k rodině, k ostatním dětem) a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané	Pohádky vznikající v historické době se zakládají na nutnosti spolupodílet se na chodu společnosti. Každý hrdina se učí být užitečný pro společnost.	Popelka Sněhurka Čertův švagr
	Poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí, porozumění základním projevům neverbální komunikace obvyklým v tomto prostředí	Pohádky jsou vystaveny na principu vítězství dobra nad zlem. Pohádkový svět zaznamenává přerod v patriarchální řád postavený na přijetí za zásluhy. Stejně tak se tomu učí předškolní děti. Zaznamenává i prvky matriarchální – význam intuice a odpuštění. Prakticky je vhodné poznatky doplnit o společné vytváření pravidel a smluvených gest v mateřské škole.	Smolíček pacholíček Budulínek Červená karkulka O neposlušných kůzlátkách
	Rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, schopnost projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny	Přes identifikaci s hrdinou se dítě učí chápat neustálé proměny prostředí, učí se přizpůsobovat. Uvědomuje si, že skrze vlastní činy dosáhne poznání a může růst. To jej vede k autonomnímu jednání a odpovědnosti za své činy. Naplnění cíle můžeme více podpořit dramaturgií a hry v roli.	Začarovaná princezna Perníková chaloupka Červená karkulka Tři prasátka

<p>Seznamování se světem lidí, kultury a umění, osvojení si základních poznatků o prostředí, v němž dítě žije.</p> <p>Rozvoj společenského i estetického vkusu</p>	<p>Práci s pohádkami automaticky seznamujeme s lidovou kulturou – s kulturním dědictvím. Rozvíjíme povědomí o dlouhověkosti lidské kultury. Tento cíl můžeme naplňovat přidruženými aktivitami; seznamovat s ilustracemi pohádek (vždy až po čtení), poznávat hrady, zámky, mlýny apod. exteriéry i interiéry. (srovnání interiéru chaloupek a zámků). Můžeme připojit hry v kulisách království, hry na dvořany – vedení k etiketě</p>	<p>Libovolné pohádky</p>
<p>Vytváření povědomí o mezilidských a morálních hodnotách.</p> <p>Vytváření základů aktivních postojů ke světu, k životu, pozitivních vztahů ke kultuře a umění.</p>	<p>Pohádky pomáhají k výběru vhodných postojů a hodnot, narativní způsob předávání informací očišťuje od moralizování. Dnešní média mají až přílišný vliv, je nezbytné vlastní zhodnocení a nadhled. Vážít si práce druhých a neničit ji. Vedení ke spotřebitelskému chování, střídmosti a skromnosti, hromadění vlastnictví nepřináší uspokojení. Vztah ke kultuře dále podnitit návštěvami muzeí, hradů, soch v okolí.</p>	<p>Tři zlatá péra, Prostáček Honza</p>

Dítě a svět	Seznamování s místem a prostředím, ve kterém dítě žije, a vytváření pozitivního vztahu k němu	Cíle, které pohádky nenaplnují, můžeme připojit tak, že je přirozeně vztáhneme do pohádkových témat. Poznávání blízkého okolí a prostředí naplníme procházkami motivovanými otázkami; hledáme po okolí pohádková místa, rekvizity, postavy. Máme v okolí mlýn, les, zámek, rybník, staré chaloupky? Kde asi dříve bydlel vodník či čert? Kde bydlela Karkulka/ Smolíček pacholíček?	Libovolné pohádky
	Rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách. Vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, s živou a neživou přírodou, lidmi, společností, planetou Zemí	Pohádky více než jiné příběhy kladou důraz na vytvoření sounáležitosti se světem. Hrdinové opouštějí domov a přecházejí do volné přírody, ta přináší hrozby, ale pokud přijmeme její zákony, slouží jako záchrana, útočiště, bezpečí. Dětem můžeme klást další rozšiřující otázky např. na tematiku lesa, na jeho užitečnost, co v něm můžeme dělat? Jak by to asi vypadalo v našem lese za dob pohádek? Hrdinové poznávají nezbytnost sounáležitosti s lidmi a společností k pozitivnímu vztahu se zvířím, jejíž šlechetné chování stojí v kontrastu k nepravým hrdinům a škůdcům.	Zlatovláska Sněhurka Brémští muzikanti Červená karkulka Princ Bajaja
	Vytváření elementárního povědomí o širším přírodním, kulturním i technickém prostředí jejich rozmanitosti, vývoji a neustálých proměnách.	Příběhy učí neovlivňovat, nezasahovat do chodu světa. Umožňují poznání světa před technickými vynálezy, což vede k poznání proměn. Dále pohádky mluví	Tři zlatá péra Mariino dítě Tři prasátka

<p>Pochopení, že změny způsobené lidskou činností mohou prostředí chránit a zlepšovat, ale také poškozovat a ničit.</p>	<p>o nesnázích při zavádění pokroku, nebo návratu zpět – překročení stereotypu – zprvu budí výsměch, ale v závěru dochází k satisfakci. Také účast kouzelných prostředků je zpravidla dvousečná.</p>	<p>Otesánek Hrnečku vař</p>
<p>Rozvoj schopností přizpůsobovat se podmínkám vnějšího prostředí i jeho změnám</p>	<p>Pohádkový svět plný metamorfóz ukazuje, že změny patří k životu. Naučit se přizpůsobovat změnám a požadavkům prostředí je nezbytné k dosažení dobrého konce.</p>	<p>Tři zlatá péra Perníková chaloupka Dvojčata Líný Honza Sněhurka Královna Husopaska Žabí král</p>
<p>Poznávání jiných kultur</p>	<p>Čteme pohádky jiných národů a klademe otázky do diskuse, hledáme na mapě vzdálené země, z nichž pohádky pocházejí, stylizujeme se do rolí, zkusíme si vytvořit místní oblečení či kroje, posloucháme hudbu dané kultury, hledáme odlišnosti a podobnosti příběhů.</p>	<p>Tisíce a jedné noci Aladin Černá princezna Sůl nad zlato</p>

Příloha č. 3 - Záznam realizace tří denního celku s pohádkou Tři prasátka

Vstup do pohádky: Ilustrovaná básnička Otevírám les (Převzato z praxe v Čibuzi)

Otevírám les, (ruka odemyká)	půjdu tiše, půjdu tence, (ukazováček na ústa)
navštívím ho dnes, (ruka na čele)	
navštívím stromy, (stříška)	ať nešlápnu na mravence.
navštívím šišky,(ruce v pěst)	(V tichém lese se jen šeptá,
pařízky, (do dřepu)	tam se nikdo na nic neptá)
nashírám houby na řízky (lehounký pochod)	

Čtení pohádky O třech prasátkách a diskuse

Opakujeme si s pomocí knížky pohádku O třech prasátkách, pokládáme dětem důležité otázky související s dějem, snažíme se vystihnout charakter prasátek a vlka. Jak skončil vlk ? Jaký domeček byl nejpevnější? Jaké byly ostatní domečky? Proč je postavila prasátka právě takhle? Jaký my bychom postavili domeček. Klíčové myšlenky, které dětem předáváme: Dohodnout se je těžké. Námaha se vyplácí! I když si chceme jen hrát, je důležité myslet na budoucnost. Pomáháme si v nouzi. Nebát se říct si o pomoc.

Pohybové hry a hry v roli

- **Zvíře jak povídáš** :obměna hry ptáčku jak zpíváš, ale vytváříme zvuky všech zvířat, co nás napadnou. Nejprve si spolu opakujeme zvuky zvířat, začínáme snadnějšími medvěd, pes, kočka, ale i obtížněji vyjádřitelné zvuky zajíc, vlk, liška.
- **Charakterizace postav**. Pantomimicky se snažíme charakterizovat a předvádět zvířata/postavy
- **Čuník a vlk** (-Hra na peška s textovou úpravou)

Du- pe- ču- ník- o- ko-lo

Bě-ží- ču- ník- do – do- meč- ku-

Vzbu- dí- vl- ka- še- dé- ho

Co- mu- sí-ly- sta- čí-

Jak- ho- ten- vlk- spa- tří

Probudil ho teď !

- **Židličky** Židličky postupně ubývají, cílem je, aby se všechny děti dostaly, na co nejméně sedacích míst. Pamatujete, jak se prasátka vlkovi ubránila? (Snažím se zachytit co nejuvěrohodněji odpovědi dětí. Sledovat jejich reakce pro mě bylo docela poučné, v průběhu kladení otázek, jsem si víc a víc uvědomovala hloubku příběhu.) Odpověď zněla asi takhle: Oni před tím vlkem utekly k tomu pilnému prasátku. No a to třetí prasátko se nebálo? Ne, to bylo pilný. Jo bálo, taky se bálo. Hm a jestli se bálo, tak stejně otevřelo dveře a pomohlo bráškům? Jo pomohl jim. Jo a ty dvě tam byly s ním a pak přišel ten vlk. Teda tak to koukám, to bylo strašně moc odvážné, když se samo bálo a ještě si troufalo otevřít dveře a zachránit ty dvě a to byla líná. Hmm- ve třídě to zašumělo. Takže naštěstí to dobře dopadlo, protože si prasátka pomohla, i když se bála a pustila kamaráda k sobě do domečku. My to zkusíme stejně. Všichni se proměníte v prasátka a tady máme židličky- domečky, ale je jich trochu míň než nás, zatím- dokud je slyšet hudba jsme v bezpečí, ale jak přestane, tak přichází vlk, a potřebujeme, aby si všechna prasátka někam sedla, jinak ho vlk asi sežere. Na signál - pozor vlk jde! -se děti snažily posedat si na místa. Vhodný doprovod ke hře je například píseň Tři čuníci od J. Nohavici.. Dítě v roli vlka by mělo být opatřeno rekvizitou například šátkem
- **Na vlka/ čuníka** Alternace. Děti se pohybují na hudbu, jako zvolená postava. Na ztlumení hudby předvedou vlastnost, kterou paní učitelka (může i nějaké odvážné dítě nebo všichni) vymyslí. Do ztlumené hudby řekne vlastnost či pocit veselý/ našťvaný/ vztekly/ odvážný/ nemotorný/ starý/ nemocný/ medvěd. Hudba opět zesílí a děti tancují jako určený typ postavy, než se určí nová vlastnost.
- **Výprava na prasátka.** Vybereme několik vlků (3-4) ostatní jsou prasátka-, vlci chytají prasátka, když se prasátka spojí, vlci je chytit nemůžou. Z lapených prasátek se stala spící prasátka.. Může se tedy stát, že vlci zvítězí, to ale nechceme. Čím víc se spojí prasátek, tím mají vlci menší šanci, pokud se spojí všechna prasátka- zvítězí a hladoví vlci odcházejí pryč.
- **Ve vlčí kůži.** Charakterizace. Proměňování ve vlka. Nasadíme si vlčí kůži, na celé tělo, vciťujeme se do podoby vlka. Zkusíme jaké to je se převtělit vlkovi do kůže,

nasadíme si vlčí kůži, na celé tělo. Všude narůstá vlčí kůže, naježené hrubé chlupy, šedý kožich, ostré drápy, velký čenich (vše předvádíme). Necháváme prostor, aby nás děti mohly doplňovat. Vzteká se a řve, vyje, vztekle se ohání, proběhne se. Mluvíme temným hlasem. Kde jsou ta prasátka. (snažím se vtáhnout do role i ostatní děti) Neviděl jsi je vlku? Ne! A ty? Já taky ne! Já mám hlad vlku. Nezapomeneme vlčí kůži sundat Dobré je se třeba pohladiť, už máme zase svoje vlásky, hebkou kůži, oči, nosík, drobné zoubky. (všeho se dotýkáme)

- **Signály** - domlouváme se jako zvířata. Máme obrázky (voda, les, pole). Děti pro tato slova vymyslí signály- gesta Jedno dítě si stoupne před ostatní a signály bez mluvení ukazuje např. voda napravo daleko, ostatní děti mají správně odvodit, který obrázek je popisován a stoupnout si na něj.
- **Na pocity** jdeme podle kruhu, poslední sloku říkáme ve stoje. Všichni předvádíme řečený pocit. Určovat mohou i děti.

Máma, táta, já i ty,

Máme různé pocity

Střídají se znenadání

Ať je nikdo nezahání

Kdo je nechá projevit,

tomu bude hnedle líp.

Smutek/strach/radost/spokojenost/vztek/lásku/hravost/vylekanost...

- **Brainstorming:** Když se řekne Tři prasátka, napadne mě...Obměna 1: Na velký balicí papír nakreslíme zástupný symbol- , ptáme se dětí, co je napadne, když se řekne dané heslo a snažíme se zjednodušeně obrázky nakreslit. Počítáme, kolik nápadů jsme měli. Stupňujeme. Při dalším pokusu po uplynutí několika dní, které jsme věnovali stejnému tématu, hru opakujeme, pozorujeme a porovnáváme, o kolik informací už známe víc.

Obměna 2 : například při závěrečném brainstormingu na téže téma. Na papír již předem nakreslíme počet bublin, podle toho kolik slov jsme vymysleli posledně. Snažíme se zlepšit se a zaplnit všechny bubliny, nebo dokonce ještě nějaká slova přimyslet. (nesoupeříme proti sobě navzájem, ale spolupracujeme, snažíme se zlepšit náš společný výkon, pokud se nedaří, není to prohra, poučíme se, koukneme se, co jsme minule vymysleli a připomeneme si.) Přínos: aktivizace, zdravá soutěživost, pozitivní - nikdo neprohrává - obě verze jsou přínosné pro poznání.

Ilustrace pohádky Tři prasátka s improvizací

Bylo léto a prasátka byla veselá a skotačivá a hrála jednu hru za druhou. (Rovněž hrajeme hry.) Pak začalo padat listí a byla čím dál větší zima a mlha. Co je čekalo dál? (Děti odpovídaly, že stavěly domečky a taky že tam byl vlk a prasátka byla líná...) Jenže ne všem se chtělo pořádně pracovat. Jak asi staví dům líné prasátko? Jak to asi vypadá? Ukážete mi to? Třeba z molitanových kostek. (Děti předvádějí líná prasátka, válí se po zemi, natahují se pro kostky) A co to druhé prasátko bylo taky tak líné, nebo trochu pilnější, jak asi pracovalo? Stavělo trochu jinak? Předvádíme líná prasátka, snažíme se vymýšlet různé kreace. Jedno prasátko se kleplo do prstu, to druhé hned do hlavy a už to ve třídě vypadalo zase jinak. Když tak na to koukám, vůbec se nedivím, že vlk chaloupku hned rozfoukal. A jak staví pilné prasátko? Pečlivě skládá dílky k sobě, rozmýšlí se, jak by bylo vhodné části připevnit, dává si záležet...Všechno co se dělo pozoroval zlý a vychytralý vlk. Následuje hra ve vlčí kůži.

Tenhle děsivý vlk, pozoroval, jak si počínají prasátka a když si dodal odvahy a zařval, rozhodl se, že se vypraví na prasátka, rozfouká domečky a lapí je. **Výprava na prasátka.** Naštěstí s prasátky v příběhu to dobře dopadlo. Proč? Jak se prasátka zachránila? Zkoušíme hru židličky Když se všechna prasátka zachránila, společně si oddechla, myslím, že si tenkrát dala čaj a povídala si o tom, jak se zachránila, jak se bála a děkovala bráškovvi, že jim pomohl. Společně pak kreslila návrhy dalších domečků, už nebyla líná a možná si i založila stavební firmu to už přesně nevím. Dáme si taky čaj?

Společná rekapitulace: u pití si povídáme a vzpomínáme, co jsme všechno dělali. Opakujeme si příběhy, které jsme slyšeli, jaké hry jsme hráli a básničky jaké jsme říkali. Co jsme vytvořili a co nám zůstane na památku ve třídě. Hlavní myšlenky pohádky.

Výtvarná činnost: skládání moziky- tvoříme pilně jako nejstarší prasátko

Malba rozfoukáním vodových barev- foukáme jako vlk a možná, že se nám na obrázku vlk objeví

